13. JAANUAR
ILMUB 1940. A. OKTOOBRIST

KÕIGI MAADE PROLETAARLASED, ÜHINEGE!

Eesti NSV
Kultuuriministeeriumi
ja loominguliste
liitude häälekandja

2 · 1984 SIRP ja VASAR

LEMBIT LÕHMUSE FOTOD

EESTI MEDALIKUNSTI NÄITUS TARBEKUNSTIMUUSEUMIS

Medal «Töö ja hoole eest».

Esimene eesti medalikunsti tutvustav ülevaatenäitus on koostatud Riikliku Kunstimuuseumi, Eesti NSV Kunstifondi, Tallinna Linnamuuseumi, Tallinna Ajaloomuuseumi, Tartu Linnamuuseumi, Tartu Spordimuuseumi ja TRÜ ajaloo muuseumi kogudest, ENSV Riikliku Kunstiinstituudi õppe- ja diplomitöödest, kombinaadi «Ars» toodangust ja mitmete erialade kunstnike loomingust ning pakub tutvumiseks materjali XX sajandi algusaastaist tänapäevani.

Jaak Soans. Aastapäevamedal.

Ferdi Sannamees. Raamatuaasta medal.

Tartu ülikooli juubelimedal.

VI Eesti näitusmessi medal.

Margus Kadarik. 1980. a. olümpiaregati medal.

Tartu spordiseltsi «Areng» medal.

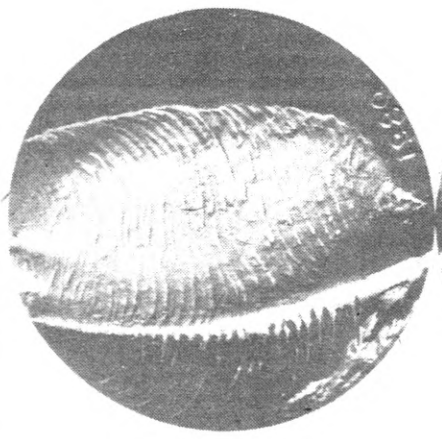

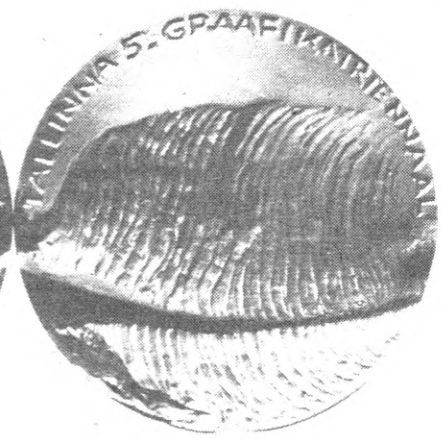

Enn Johannes. Tallinna V graafikatriennaali medal.

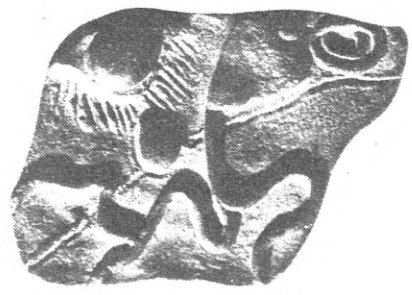

Olev Johannes. Üks naivistlik medal.

TALLINNA ÜLIKOOL
Akadeemiline
Raamatukogu

Jüri Järvet

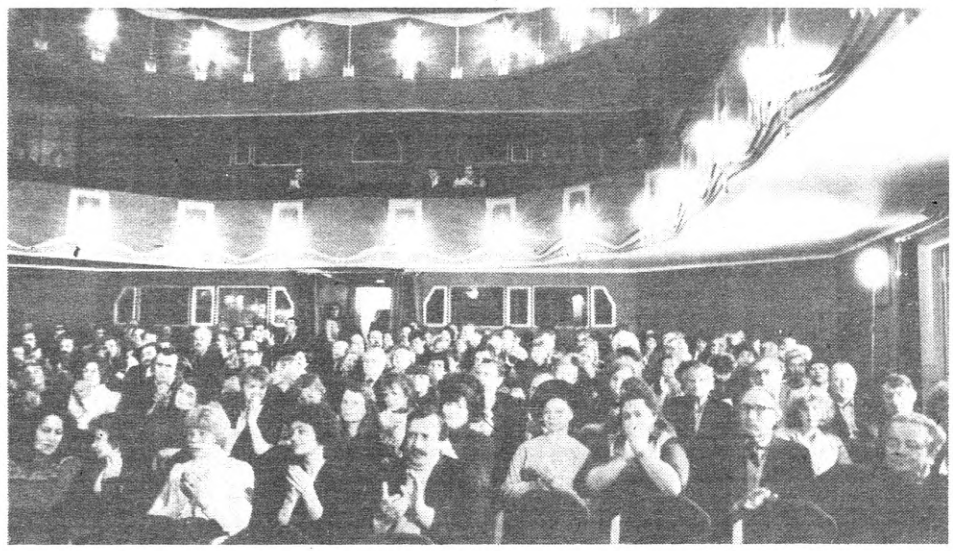

Vaade saali

Mikk Mikiver

JÜRI JÄRVET NSV LIIDU ÜLEMNÕUKOGU SAADIKUKANDIDAADIKS

Möödunud reede, 6. jaanuari hommikupoolikul oli V. Kingissepa nim. TRA Draamateatri vastsenäolises saalis tähtis koosolek. Kogu Draamateatri pere koos kolleegide esindajatega «Estoniast», Nukuteatrist, «Vanalinna Stuudiost», Teatriühingust, Riiklikust Akadeemilisest Meeskoorist ja mitmest teisest kultuuriasutusest oli kogunenud arutama saadikukandidaadi ülesseadmist meie maa kõrgeimasse riigivõimuorganisse. Teatri peanäitejuht, Eesti NSV rahvakunstnik Mikk Mikiver tegi ettepaneku esitada NSV Liidu Ülemnõukogu saadikukandidaadiks Eesti NSV Teatriühingu juhatuse esimees, NSV Liidu rahvakunstnik Jüri Järvet. Esitus leidis heakskiitu. Tehtud ettepaneku toetuseks kõneldes kriipsutas Eesti NSV rahvakunstnik Ita Ever alla oma kauaaegse kolleegi sügavat kodanikutunnet ja suurt ausameelsust. Eesti NSV teeneline kunstnik Elle Kull märkis, et Jüri Järvet kui näitleja pole populaarne mitte ainult meil, vaid on hästi tuntud kogu Nõukogude Liidus ja isegi raja taga. Teatri kostüümiala juhataja, tööveteran Helmi Toomsalu, kes Jüri Järvetit teab juba aastakümneid, kinnitas, et ta on pälvinud kolleegide suure usalduse ning lugupidamise. Jüri Järveti kui kunstniku ja kolleegi toetuseks võtsid sõna veel teatri direktor Mati Klooren ja näitleja Ain Jürisson. Osutati Jüri Järveti tunnustust pälvinud teatritööle ja silmapaistvatele osatäitmistele filmides, samuti tema ühiskondlikule tegevusele.

Koosolekust osavõtjad otsustasid üksmeelselt seada Jüri Järvet üles NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogu saadikukandidaadiks Tallinna Oktoobri valimisringkonnas nr. 455.

TUTVUME KOGEMUSTEGA

Põllumajanduse edendamiseks on meie maal palju tehtud. Efektiivsuse tõusu on siin põhjustanud just tootmise intensiivistamine. Eesti NSV-s suurenes põllumajandustoodangu keskmine aastamaht kümnendal viisaastakul seitsmenda viisaastakuga võrreldes 1,5 korda. Ühe töötaja kohta arvestatult kasvas tööviljakus 2,3 korda, kusjuures toodangu kogujuurdekasv saavutati tööviljakuse tõusuga.

Uute ulatuslike ülesannete seadmine tugineb partei ja rahva tööle NLKP Keskkomitee 1965. aasta märtsipleenumil heakskiidetud agraarpoliitika elluviimisele. Sellest möödunud kolme viisaastakuga on Eesti NSV kolhooside ja sovhooside tootmispõhifondid suurenenud 3,7 korda, töö energiavarustatus põllumajanduses 4,5 korda. Palju on tehtud maaviljeluse ja loomakasvatuse komplekssel mehhaniseerimisel, põldude massiivistamisel ja mullaviljakuse tõstmisel. On edasi arenenud tootmise spetsialiseerimine ja kontsentreerimine, välja on kujunenud nüüdisaegsed majandikeskused, kiirenenud maa sotsiaalne areng. See aga, millega me võisime rahulduda eile, on juba ebapiisav homme ja isegi täna.

Seoses agrotööstuskoondiste moodustamisega on paljugi muutumas põllumajanduse juhtimises, töökorralduses ja -stiilis, töössesuhtumises.

NLKP Keskkomitee 1983. aasta juunipleenumil öeldi: «... praegu on olemas ka mitmete teiste riikide sotsialistliku arengu kogemused, mis nõuavad tähelepanelikku uurimist, hindamist ja üldistamist». NSV Liidu toitlusprogrammgi nõuab koostöö süvendamist VMN-i liikmesriikidega, aluseks põllumajandustootmise ning tooraine töötlemise ja ratsionaalse kasutamise pikaajalised sihtprogrammid, ja nende kogemuste kasutamist, mida VMN-i liikmesriigid on omandanud maaviljelus- ja loomakasvatussaaduste tootmisel progressiivset tehnoloogiat rakendades.

Allpool refereerime ajalehes «Literaturnaja Gazeta» ilmunud **V. Mojevi** artiklit «Tulus ettevõtmine», milles vaadeldakse kogemuste levitamist Tšehhoslovakkia ja Ungari isemajandavates põllumajandites.

* * *

Slušovice põllumajanduskooperatiiv, umbes viisteist küla Moraavia küngastel, asub Tšehhoslovakkia keskosas. Selle kooperatiivi kohta levivad üsna imelised kuuldused. Isegi kartulit ei müüvat nad nii nagu teised, vaid omamoodi — kooritult ja tsellofaanpakendis. Seal olevat rajatud Tšehhoslovakkia ainuke kaldkurvidega hipodroom. Loomakasvatuses juurutavat nad viljastatud munaraku transplantatsiooni. Lastele õpetatavat koolis kooperatiivi arengulugu, tegutsevat ebatavaline pensionäride klubi, töötavat moodne biokeemialabor...

Tõsi see on, kuigi samal ajal on Slušovice kooperatiivi raske nimetada näidismajandiks. Seal kasutatavad meetodid kutsuvad tihti esile vaidlusi.

Harilikult räägitakse maal sellest, kuidas suurendada viljasaaki, piimaandi jne. Slušovices ei ole juhatus juba aastaid niisuguseid teemasid arutanud. Millest siis kõneldakse juhatuse koosolekutel? Viimastel istungitel näiteks toodangu hindamise ja kvaliteedi kujundamise uuest süsteemist, ratsionaliseerimisettepanekute hüvitamisest, laovarude vähendamisest, omatööstuse arendamisest. Kooperatiivis on tähelepanu koondatud niisuguste majandussuhete ja -mehhanismide kujundamisele, mispuhul hektaritsentnerid tuleksid nagu iseenesest, teisisõnu, kõigi ühisjõul.

Töötatakse pikaajaliste plaanide järgi, mida praegu on üheksa. Näiteks piimatootmine. Ehkki lehma kohta lüpstakse aastas viis tuhat liitrit piima, leiti selle väheks jäävat. Moodustati kaks valikkarja — ühel kaheksa ja pool, teisel seitse tuhat liitrit piima lehma kohta. Nendes karjades on hakatud rakendama transplantatsiooni, eesmärgiks tõsta piimakus kümne tuhande liitrini.

Operatiivne juhtimine on kooperatiivis lülitatud dispetšivõrku. Keskdispetšipunktis on tööstustelevisioon, üheksa teletaipi, side 108 raadiosaatjaga, öiste teadete automaatsalvestus jne. Dispetšerid lahendavad kakssada kuni kuussada ülesannet päevas, annavad kuni tuhat korraldust, mis vähendab suuresti juhtivtöötajate koormust.

TOITLUS-PROGRAMMI TEEMADEL

Toodangu kvaliteedist tehakse kokkuvõtteid kõigis allüksustes kord nädalas. Näiteks broilerifarmi ühe nädala toodangus oli 96 protsenti esimese sordi linde ning ainult üks protsent kolmanda sordi omi. Ometi tuli farm kooperatiivis tol nädalal vaid kolmandale kohale.

Töö tasustamine põhineb lõpptulemusel. Kuidas kujuneb juurviljakasvataja töötasu? Palk moodustab osa tema koolealuselt kasvuhoonepinnalt saadud kurkide hinnast (see muutub vastavalt sordile). Milline on agronoomi palk? Osa kasvatatud vilja hinnast. Kuidas teenib söödavalmistaja? Talle on ette nähtud neli protsenti farmi antud sööda hinnast (ja jälle: sada kilo esimese sordi sööta maksab näiteks sada krooni, kolmas sort üksnes viiskümmend). Isegi raamatupidamises on oma resultaadid: raali mälusse sisestatud kirjendi eest makstase 0.7 krooni (Slušovices funktsioneerib tootmise automatiseeritud juhtimissüsteem).

Kord kvartalis antakse hinnang iga juhtivtöötaja ja spetsialisti tegevusele. Parimate gruppi arvatud vabastatakse igasugusest töö reglementeerimisest, headele määratakse kindlaks üksnes töönädala üldine kestus (50 tundi), neil, kes satuvad aga ülejäänute hulka, tuleb kinnitada uksele silt: tööpäeva algus... lõunavaheaeg... tööpäeva lõpp...

Slušovice kooperatiiv on jõukas majand. Sissetulekud on viimase kahe aastaga suurenenud mõlemal aastal 40 protsenti. Saagikus on kõrgemaid vabariigis, hektaritootlikkus kõige kõrgem. Nuumloomade kaaluiive samuti. Tööviljakus on keskmisest ligikaudu kaks korda kõrgem.

Aga kuidas on siiski kogemuste levitamisega? Kas huvi tuntakse? Aastas võetakse vastu *ca* 15 000 ekskursanti. Pidevalt on stažeerimas 50—60 spetsialisti, kes õpivad tundma Slušovice kogemusi, et neid kodumajandis rakendada. Paraku jäävad tulemused loodetust kesisemaks. Igaüks püüab üle võtta mingit osa siinsetest kogemustest: ühele meeldib biokeemialabor, teisele dispetšiteenistus. Aga tegemist on tervikuga, mille elemendid funktsioneerivad tulemuslikult ainult vastastikuses seoses. Seepärast on otsustatud minna teist teed.

Slušovices on olemas maisikasvatuse spetsiaalne agrosüsteem. Möödunud aasta saak oli 73 tsentnerit hektarilt. Kooperatiiv hakkab nüüd maisi kasvatama... teistes majandites. Partnerid (nii on kokku lepitud) tasuvad teenuste hinna ja lisaks loovutavad poole saagi juurdekasvust (normaalse tasu eest) Slušovice söödatööstusele. Kas siin teatakse ka Ungari *gestor*majandeid? Teatakse, nendega on käidud tutvumaski, ent analoogilisele mõttele tuldi siiski iseseisvalt.

* * *

Baja põllumajanduskombinaadil Ungaris on veider embleem: sellel kujutatakse jalutuskepi ja kõvakübaraga meest, kes kõnnib maakeral. Aastat kakssada tagasi olevat vahva rätsep Bajast tõepoolest teinud reisi ümber maailma. Nüüd soovib kombinaat tema kujutisega head teed oma toodangule. Turustatakse puuvilju, veine. Ja praktilisi oskusi, oskusteavet, mida rahvusvahelises keelepruugis tuntakse termini all «know-how». Kombinaat arendab koostööd kümnete majanditega Ungaris, partneritega NSV Liidus, Bulgaarias, Mehhikos, Tšehhoslovakkias, juurutades maisi (paralleelselt ka nisu, sojaoa ja lutserni) viljelemise oma süsteemi. Niisuguseid majandeid nimetatakse Ungaris *gestor*majanditeks.

Kuidas kujunevad kogemustevahetamise seesuguse isemajandava meetodi puhul partnerite suhted ja mida see meetod annab?

Baja kombinaat ei paku müügiks projekte ega tehnoloogiaid. Ta veab kohale oma seemne, väetised, herbitsiidid ja pestitsiidid. Toob traktorid, kombainid, muu tehnika, ise varustab neid tagavaraosadega ja remondib. Korraldab kursusi, avab alatisi konsultatsioonipunkte. Võtab pinnaseproove, analüüsib ilmastikuandmeid, kohandab tehnoloogiat vastavalt oludele. Abistab toodangu säilitamisel, töötlemisel ja turustamisel.

Muidugi ei pruugi kõik olla alati nii. Teenuste kogum kujuneb poolte vastastikusel kokkuleppel. Erinev võib olla ka teenuste eest tasumise kord. Kindel on aga üks: võetud kohustuste täitmise eest vastutab *gestor* oma rahakotiga.

Baja kombinaat garanteerib näiteks partnerile mitte alla kolme tuhande forindi kasumit hektari kohta. Juhul, kui kasum kujuneb väiksemaks, maksab ta vahe kinni. Ka seda on ette tulnud, kuigi harva.

Materiaalne vastutus sunnib *gestor*majandit töötama palehigis ega lase ka partneritel istuda käed rüpes. Baja kuraatorid jälgivad, et igas majandis tehnoloogiast täpselt kinni peetaks.

Ungari põllumajanduse ja toiduainetööstuse minister Jenő Vancsa rõhutas eriti: koostööd ei tohi võtta kui tarkade ja rumalate dialoogi, tegemist on kogemuste summeerimisega,

MÄLESTUSKILDE KOHTUMISTEST PAUL KERESEGA

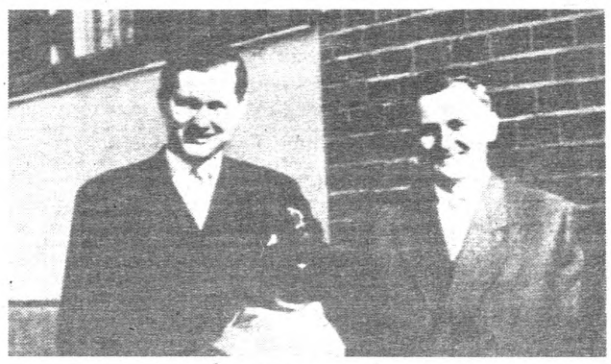

Paul Keres ja Uno Mikkov 1960. a. maavõistluste ajal Helsingis.

Mööndunud aasta lõpupoolel ilmus kirjastuse «Eesti Raamat» vahendusel Merike Rõtova poolt pieteeditunde ja hea maitsega koostatud «Mälestusi Paul Keresest». Selle, malesõprade jaoks ülihuvitava raamatu lugemisel kerkis mu silme ette jälle meie kultuuri suurkuju, meenusid aastakümnete eest toimunud kohtumised ja sündmused.

Kuulusin nende noorte hulka, keda male juurde viis kolmekümnendate aastate lõpul valitsenud Kerese-vaimustus, nende hulka, kellele Keres oli suureks eeskujuks.

Palgest palgesse nägin suurmeistrit esmakordselt rohkem kui nelikümmend aastat tagasi Müürivahe tänavas asunud maleklubis. Seda pealinna maletajate kogunemiskohta külastas ta siis harva, sest tollal ei olnud Tallinnas kedagi, kellega tal oleks olnud mõtet analüüsida avanguvariante või mängida treeningpartiisid. Klassivahe oli liialt suur. Kui ta vahel aga siiski mõneks välkpartiiks ruudulise laua taha istus, siis ei näinud me võistlust, vaid pigem maletsirkust, kus tugevam teeb nõrgemaga, mida tahab. Nii andis ta mõnikord oma noorpõlvesõbrale, Eesti maleparemikku kuulunud Rudolf Pruunile võimaluse valida ruut, kus viimase kuningas peab sama mati. Pruun oli kaval ega valinud ruutu mitte malelaua serval, vaid keskel, kus kuningal rohkem põgenemisteid. Iga kord see ei aidanud. Meelde on jäänud partii, kus mativäljaks oli määratud c4 ja kus Pruuni kuningas pealtvaatajate naeru saatel leidis endale ka viimase puhkepaiga.

Sääraseid etendusi saatis lõbus aasimine, mis enamasti seisnes vastasele kahtlase väärtusega kiituse avaldamises, eriti siis, kui too oli lõksu kukkunud. Tunnustussõnu, nagu «poleks kunagi uskunud, et Ruudi on nii tugev mängija», tuli mõista muidugi vastupidises tähenduses. Pruun ei jäänud sõnaosavuselt aga suurmeistrile alla, ja kui juhtus, et kaotuseohtu oli sattunud Keres, võisime kuulda kõikvõimalikke ülistussõnu maestro mängustrateegia sügavuse kohta.

Kerese tollastest tõsisematest võistlustest mäletan Eesti tšempionaati, kus ta võitis kõik vastased ja edestas teiseks tulnud (ja samuti suurepäraselt mänginud) Johannes Türni 2,5 punktiga.

Sõjajärgsetel aastatel mängis Keres mõnikord käasa Tallinnas korraldatud välkturniiridel, kus ka mul õnnestus suurmeistriga jõudu proovida. Mõistagi olid need mängud ühte väravasse. Koltunud ajaleheväljalõikest võib siiski lugeda, et konstitutsioonipäeva tähistamiseks toimunud välkturniiril «hakkas esikoha suunas rühkima Riikliku Konservatooriumi üliõpilane Mikkov, kes huvitavas partiis võitis suurmeister Kerese». Ajakirjanik oli muusikakooli algklassi õpilast «veidi» ülendanud.

Vaatamata oma kuulsusele ja populaarsusele oli Keres alati tagasihoidlik ja delikaatne. Kui töötasin Kommunaalpangas, leidsin teda seal mitu korda kannatlikult seismas üürimaksjate pika järjekorra lõpus, kuigi ta teadis, et olen selles asutuses ametis ja võiksin tema aega kokku hoida.

Kõige tihedamad olid mu kontaktid Keresega viiekümnendate aastate teisel poolel. Sel ajal tegi ta teel maleklubisse sageli peatuse Kommunaalpanga juures ja sõidutas mind välkpartiisid mängima. Tavaliselt ikka siis, kui tema alaline treeningupartner Iivo Nei oli ära sõitnud.

Päevanormiks oli 10—12 partiid, kus ta katsetas enda väljatöötatud avangu-uuendusi, ilmse eesmärgiga neid enne tõsiseid võistlusi lihvida. Seejuures tahtis Keres tingimata iga partii võita. Kui tegin viigiettepaneku, kuulsin enamasi standardvastust «Viik oli Narva linnapea», mis muidugi tähendas ettepaneku tagasilükkamist. Võitis ta keskeltläbi tulemusega 9:1.

Korduvalt puutusin Keresega kokku maavõistlustel ja NSV Liidu meeskondlikel meistrivõistlustel. Meelde on jäänud 1960. aastal Helsingis peetud esimene pärastsõjaaegne maavõistlus. Tookord ei majutanud soomlased meid mitte hotelli, vaid paarikaupa maleentusiastide kodudesse. Kõige nooblim korter oli leitud Keresele. Et suurmeister tegi ettepaneku tulla toakaaslaseks, siis sain osa talle määratud külalislahkusest ja nägin, kui lugupeetud ja armastatud oli ta meie põhjanaabrite juures.

Keres oli alati heasoovlik ja abivalmis. Malemängu saladuste juurde ei tahtnud ta siiski kättpidi kedagi talutada. Suurmeister pidas enesestmõistetavaks, et igaüks peab end ise üles töötama, mitte kasutama teiste töövilja. Seepärast ei juhtunud ka nägema, et Keres oleks mõnele meie tippmaletajale jaganud õpetust, kuidas käsitleda seda või teist avaguvarianti, kuidas lahendada lõppmänguprobleeme.

Sootuks teisiti oli meeskonnavõistlustel. Seal oli Keres asendamatu abimees, eriti katkestusseisude analüüsimisel. Nii mõnegi meie võistkonna liikme saadud punkti võis panna tema arvele.

Eksimatu polnud aga temagi.

1957. aastal toimus Tallinnas Eesti NSV ja Ungari matš. Kerese vastaseks oli Gedeon Barcza, tuntud, kuid siiski mitte tippklassi suurmeister. Soovides iga hinna eest võita, pingutas meie võistkonna kapten üle ja pidi Vabariikliku Poliitharidusmaja pealtvaatajaist tulvil saalis mõlemas partiis alistuma. Pärast teist kaotust oli ta väga nördinud ja lausus: «Nii musta päeva ei ole ammu olnud.»

Enne selle matši katkestatud partiide lõpetamist pöördusin suurmeistri poole palvega analüüsida poolelijäänud seisu, kus mul oli enamettur ja head võidulootused. Keres näitaski kindla võiduplaani. Usaldasin teda pimesi ega pidanud vajalikuks saadud soovitusi põhjalikult kontrollida. Edasimängul selgus aga, et Keres ei olnud märganud minu vastase — Győzö Forintose — teravmeelset salakäiku. Kohtumine jäi viiki. Küllap oli suurmeister analüüsi ajal veel saadud kaotuste mõju all.

Tõsistes partiides kohtusin Keresega ainult kaks korda. Esimese kohtumise (ENSV 1953. a. meistrivõistlustel) kaotasin 11 (!) käiguga.

Teisest tahaksin rääkida pikemalt.

1955. aasta suvel toimus Pärnus esinduslik turniir. Suurmeistritest osalesid peale Kerese veel Flohr, Lilienthal, Ragozin ja Toluš.

Mängiti Pärnu teatri laval. Keres oli erakordses hoos, kogudes turniiri lõpuks 10,5 punkti 11 võimalikust. Alguses ei võinud minagi nuriseda — viigid kõigi külalissuurmeistritega. Siis tuli partii Keresega, mis pärast viietunnist pingelist mängu katkestati minimaalse positsioonilise paremusega suurmeistrile.

See ülekaal ei osutunud aga õiduks küllaldaseks ja partii jätkamisel õnnestus mul 2—3-tunnise mängu järel saavutada selgelt viigiline ratsude lõppmäng. Hingasin kergendatult ja õnnitlesin ennast mõttes — viigi üle maailma ühe tippmaletajaga võisid uhkust tunda ka minust märksa tugevamad mängijad.

Keres, nähes, et pool punkti läheb paratamatult kaotsi, tõusis lauast ja läks koos kohtunikuga lava taha (vist kohvi jooma). Kõik muud partiid olid selleks ajaks juba lõppenud. Sooritasin rahulikult oma käigu — ja süda tahtis seisma jääda. Olin teinud küll vist ainsa käigu, millega selles seisus oli veel võimalik kaotada. Mind tabanud vapustust võivad täielikult mõista vist ainult need, kes ise on 7—8 tundi ülimalt pingutanud ja siis ühe käeliigutusega tehtud töö hävitanud.

Ja siis tuligi pähe hirmus mõte — keegi ju ei näinud mu käiku, mis oleks, kui parandaksin oma vea. Olukord oli soodne. Saalis istusid küll mõned pealtvaatajad, kes jälgisid mängu käiku demonstratsioonlaualt, kuid need ei võinud näha, mis toimus suure malekella taga. Piisas väikesest kohendamisest. Teadsin muidugi, et see on võistlusreeglite jäme rikkumine, kuid meeleheitel olija ei vali vahendeid.

Ahvatlus oli ränk. Õnneks võitis siiski terve mõistus. Sain aru, et võidetud poolpunkt ei väärі kaotatud lugupidamist enese vastu, kaotatud võimalust ausa sportlase etaloniks olevale suurmeistrile silma vaadata.

Nelja-viie minuti pärast tuli Keres tagasi. Heitis pilgu malelauale, siis minule ja lugenud mu näoilmest kõik, naeratas just nagu vabandades.

Sport ei tähendanud Keresele ainult malet. Tennises kuulus ta omal ajal Eesti paremiku hulka, tema mänguklassi lauatennises ja mõttespordis — bridžis — sain ise kogeda. Elavat huvi tundis ta ka nende spordialade vastu, mida ise ei harrastanud.

Kaarel Ird kirjutab mälestusteraamatus teatritevahelisest jalgpallimatšist, mida staadionil vihmasajus jälgis ainult üks pealtvaataja — Paul Keres. Millelegi samalaadsele olin kord tunnistajaks Moskvas. Suurmeister kutsus mind vaatama väheütlevat korvpallivõistlust, mis toimus peaaegu inimtühjade tribüünide ees. Mida ta sellest mängust leidis, ei oska öelda. Minu arvates oleks sinna võinud olla asja- ehk ainult mehel, kes istus teisel pool tema kõrval ja kommenteeris mängu — Joann Lõssovil.

Ukskord, kui suurmeister saabus NSV Liidu koondise treeninglaagrist, küsisin, milline oli seal päevakava (tahtsin teada, mitu tundi päevas tippmehed pühendavad malele). Keres vastas, et programm oli tihe — tennis, lauatennis ja bridž võtsid palju aega. «Ega te siis ometi ainult neid mänge mänginud,» ei jäänud ma rahule. «Loomulikult mitte,» vastas Keres, «piljardit mängisime ka.»

Võistlusmalest tagasitõmbumise järel nägin Kerest harva. Meelde on jäänud juhuslik kohtumine 1966. aasta suvel. Suurmeister seisis oma auto kõrval Võidu väljaku parkimisplatsil. Õnnitlenud mind väitekirja kaitsmise puhul, avaldas ta arvamust, et nüüd võiksin malerindele tagasi pöörduda. Enda plaanidest ei tahtnud ta nagu tavaliselt suurt midagi rääkida, keeras jutu mujale. Märkasin, et alati äärmiselt korrektselt riietatud suurmeister oli toatuhvlites. Podagra oli hakanud tunda andma.

Oma võitudest ja auhindadest ei rääkinud Keres kunagi. Tema tšempionimedaleid nägin esmakordselt siis, kui kandsin neid punasel sametpadjal, sammudes pikas rongkäigus Metsakalmistu poole. Kerese saavutusi on raske üle hinnata. Ligi 40 aastat oli ta maailma tippmaletajate esireas, kõrgeimast tiitlist jäi korduvalt puudu vaid üks samm. Väidetakse ju, et ta oli «igavene teine».

Teine? Kogumikus «Mälestusi Paul Keresest» küsib Gustav Ernesaks: «Aga kes oli siis igavene esimene?» Ning jätkab: «Ja kui vastust ei tule, tähendab, kui igavest esimest ei teata nimetada, kellele kuulub siis igavene kuld?»

Paremini ei oska küsida.

7. jaanuaril oleks meie suurmeister saanud 68-aastaseks.

UNO MIKKOV

ühiste otsuste ja ühise kontrolliga.

Ent mingem edasi Szekszárdi. Siinsel riigimajandil on 240 partnerit. Süsteemis on üle 500 000 hektari maad. Maisi keskmine hektarisaak on tõusnud 64 tsentnerilt 1975. aastal 81 tsentnerini 1983. aastal, nisusaak samal ajal 37 tsentnerilt 48-ni.

Baja jääb siit seitsmekümne kilomeetri kaugusele. Konkureeriva *gestor*majandi lähedus tuleb niisiis asjale kasuks. Ümberkaudsed põllumajandusettevõtted võivad valida, kellega koostööd teha. Näiteks kooperatiiv «Üksmeel» kasutab peale Szekszárdi maisi ja nisu viljelemise süsteemi veel nelja *gestor*majandi teenuseid: nemad arendavad seal viinamarja- ja loomakasvatust. Kokku on eri süsteemide hoole all üheksa kümnendikku «Üksmeele» tootmisest.

Ungaris tegutseb juba kümneid selliseid süsteeme, sealhulgas 21 põllunduses, 28 aianduses, 17 loomakasvatuses. Nende partneriteks on 2500 kooperatiiv- ja riigimajandit. *Gestor*majandite hooldada on juba üle 80 protsendi nisu, suhkrupeedi ja päevalille külvipinnast. Jutt on niisiis äärmiselt ulatuslikust, võiks öelda, üleüldisest liikumisest.

Põllumajandusministeerium hoiab sellel silma peal. Hoidutakse reglementeerimisest pisiasjades, kuid rangelt kontrollitakse peamist — kogemuste kvaliteeti. Omavoliliselt end *gestor*majandiks kuulutada ei saa. Nõutav on ministeeriumi patent, luba. Iga avaldus vaadatakse läbi väga tähelepanelikult ja esialgu antakse luba katseliselt ainult kolmeks aastaks. Edasi näitab elu. On olnud umbes viisteist juhtumit, mil ministeerium on loa tühistanud.

*Gestor*majandid on sündinud eesrindlike ja mahajäänud majandite tootmise efektiivsuse suure erinevuse tõttu. Partnereid abistades aitavad *gestor*majandid ise seda vahet vähendada. Kas ei valmista nad nõnda ette pinda oma eksistentsi lõpetamiseks?

Minister Jenő Vancsa: «*Gestor*majanditest on saanud omamoodi teaduse ja tehnika progressi rakendamise staabid. Ungari põllumajanduse märgatavat edasiminekut viimase kümne aasta jooksul tuleb pidada suuresti nende teeneks. Ka tulevikus jäävad nad püsima: eesrindlased ja mahajääjad on alati olnud.»

* * *

Kogemuste levitamine isemajandaval põhimõttel on meile uus ja pakub huvi nii põllumajanduse seisukohalt kui ka laiemas mõttes.

Võib kahelda: imelik ikkagi, kogemusi müüakse... Oleme ju alati uhkust tundnud, et meil pole tootmissaladusi. Eksisteerib tuhandeid šeflusabi vorme, ons seda vähe?

Tegelikult ei tee ka praegu keegi oma kogemustest saladust. Aga meil on kombeks panna kõik lootused omakasupüüdmatusele ja me loodame sellele liiga kindlalt.

Kogemuste kättesaamine nõuab palju vaeva ja raha. Ja kui oskusteabe väljatöötaja on teinud kulutusi, miks peaksid siis teised selle tasuta saama?

Edasi. Kogemuste küpsemine vormib majandis intellektuaalse potentsiaali, mis ei ammendu oma tootmises, vaid otsib väljapääsu. Ei ole mõttekas jätta see kasutamata.

Intellektuaalne potentsiaal on suur väärtus. Vaevalt on otstarbekas üritada selle kujundamist igas majandis: tuhandete potentsiaalide loomisele kuluks aastaid. Sellest seisukohast on *gestor*majandite meetod igati kasulik.

Ja lõpuks võib-olla peamine. Kerge on oma kogemusi teistele pakkuda, olles edasise suhtes igasugusest vastutusest vaba. Aga tänapäevaste tootmis-, tehnoloogiliste, organisatsiooniliste kogemuste juurutamine on nädalate-, kuude-, aastatepikkune töö. Üksnes kogemusi kasutada püüdva majandi oma jõuga toime ei tule. Muidu kukub välja nii, et šeflustöö keeb aastate viisi, delegatsioonid saalivad edasi-tagasi, aga kasu pole karvavõrdki. Ainult kogemusi pakkuva majandi materiaalne huvi nende rakendamise vastu muudab asja.

*Gestor*majandite süsteemi võidukäigu peamise tingimuse ütles välja Szekszárdi süsteemi direktor Csaba Lakatos: «Kõik sai alguse kooperatiivide iseseisvusest. Vastasel korral poleks meie süsteemid kuhugi välja jõudnud.»

Viimasel ajal tehakse NSV Liidus huvitavaid majanduseksperimente, kusjuures võetakse arvesse meie sõprade kogemusi, programmid tõstavad esile paljusid uusi tahke. Ja igaüks neist on sihitud iseseisvuse suurendamisele.

Refereerinud IVO LAKS

KÕNELUSI

„NOORUS MULLE ERITI EI SOBINUD...“

Vestlusi Teet Kallasega

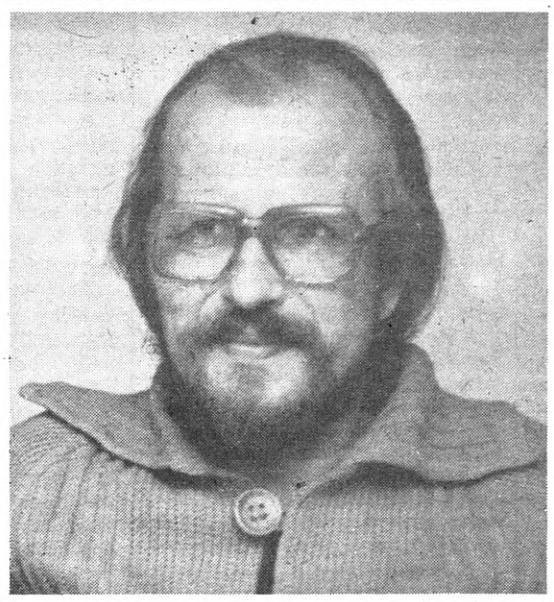

● Öeldakse, et kirjanikuks ei saavat õppida, selleks kas sünnitakse või hakatakse. Teie esimesed jutud ilmusid trükis, kui olite 14—15-aastane ja oma esimese raamatu ilmumisel olite vist 18-aastane, seepärast tundute hea näitena väitele, et kirjanikuks tõepoolest hakatakse.

Nii kaunis see asi siiski ei olnud. Esimesed jutukesed ilmusid mul ju tõepoolest, kui olin 14—15-aastane, esimest raamatut hakkasin kirjutama kaheksateistkümneselt, olin 19-aastane noorsõdur, kui selle valmis sain, raamat ise ilmus soliidse ajavahemiku järel — olin siis 21-aastane.

Minu ema kipub mõnikord tõestama, et ma olevat juba poisikesest peast tahtnud kirjanikuks saada. Selline tung oli minus kindlasti kusagil olemas, aga sinna kõrvale mahtus niisama tõsine soov saada näiteks motovõidusõitjaks. Kasvasin üles Irus (ema töötas vanadekodus), kuulus ringrada jäi käeulatusse ja seepärast oli tahtmine motopiloodiks hakata igati loogiline.

Kirjanikuks saamisest kõneldes tavatsetakse ikka otsida mõjutusi. Minu kasvukeskkond, Iru invaliidide kodu, on aine, millega ma siiamaani ei oska midagi peale hakata: ühelt poolt teenistujad ja keerulised 1940.—1950. aastad, teiselt poolt vanadekodu ülikirev seltskond — endisest miljonärist sõjainvaliidini. Teinekord arvan, et vahest just see fatamorgaanana tabamatu, mõistatuslik, ängistav ja ühtlasi trotsakas keskkonnapilt on mind kuidagi kavalasti mõjustanud mitte liiga ühemõtteline realist olema.

Küllalt suure tähenduse sai minu jaoks kool — Tallinna 21. Keskkool. Ja päris mitmes mõttes. Seal läks kuidagi väga loomulikult ja valutult lahti minu kinniselt ummik ning nohisev iseloom.

● Kas iseloom on kunagi tõesti ka kinnine ja ummik olnud, praegune Teet Kallas tundub väga kergesti kontakte loovat?

Täpselt nii see siiski pole. Näiteks ei saaks ma olla ajakirjanik. Ma ei saa kuidagi hakkama võõraste inimeste tülitamisega. Kunagi saatis «Noorte Hääl» mind rajatavast botaanikaaiast kirjutama — kaks tundi arglesin sildi taga «Võõrastele sisseminek keelatud». Ka ei saa ma siiani hakkama koosolekul sõnavõtmisega ...

● Teie tulite kirjandusse terve põlvkonnaga: Vetemaa, A. Beekman, Traat, Rimmel, Tuulikud, Siig, Unt, Valton, Kallas ... Villem Gross on kunagi kirjutanud küsimusest, mis mustlasi kurvaks tegevat: «Mis tuleb pärast suurt õitsemist?» Mis on siis tulnud?

Ega me just lausa lepingut sõlminud, et tuleme koos ja puha. Aeg oli naiivsem, energilisem ja lõbusam. Noori ei oodatud, vaid lausa tiriti kirjandusse. Mõnevõrra hiljem (kui proosale keskenduda) panid märgid maha Saluri ja Hellat (mõlemad olid pärisdebüüdi küll ammu sooritanud), Vint, Saat, Baturin, Kruusvall ... Mõne aasta eest tingpõlvkondi taga otsides sai seostada hoopiski napimalt — Mutt, Jõerüüt (ja ehk ka Must). Praegu pole tõesti pikemat aega noori kirjandusse (proosasse ennekõike) tulnud, igatahes mitte tahtmisega sinna jääda. Vähemalt põlvkonnast ei saa rääkida. (Jätame kõrvale keskealiste ja küpsete inimeste debüüdid, hea, et needki on.) Tänased koolipoisid millegipärast kirjandusse ei tule (pole pop!?) või kui tulevad, siis koos kogu maailma muredega, needki abstraktsemate vallast, oma mured, see, mis hinges ja mis valus, salatakse maha, et koolipoiss kirjutaks koolipoisile, uus põlvkond esitaks oma «Kollase kassi». Nii puudubki mitmemitme tingpõlvkonna ehe raamatudokument.

● Teid on ikka peetud helge kirjanduse teejuhiks, teie esimeste teoste kangelased olid üldiselt head, rõõmsad noored inimesed. Kas helgeid toone võib luuleda teie loodud aladokumendiks?

Esimese raamatu pealkiri «Nii palju päikest» peaks kõik ütlema. Maailma asjadele vaatasin tõesti enamasti helge pilguga, ja ega ma väga pilviseks ole tänini läinud. Ma ei tea, miks küll ei võiks inimest uskuda — kuigi, jah, on tuhat põhjust temasse mitte uskuda.

● Te niisiis ei toeta versiooni: homo homini lupus est?

Ei, seda küll mitte — inimene on selleks liiga ebatäiuslik. Igatahes on hundil oma koht elus märksa selgem kui inimesel.

● Olete mitme žanri mees: novellist, romaanikirjanik, kriitik, publitsist, stsenarist ja ju veel muudki. Kelleks ise ennast peate?

Mõnel mustemal eluhetkel huvitab mind, kas ma üldse olen kirjanik. See küsimus tuleb endale vahel esitada, sest elu annab võimalusi nii enese üle- kui ka alahindamiseks. Mõnikord (harva!) näib, et mind hinnatakse üle, teinekord, et alla. Väga tagasihoidliku märkuse korras ütleksin: mulle tundub, et siiani pole minust veel õigesti aru saadud (kellele see asi teisiti tunduks?).

Žanriliselt olen ennekõike prosaist. Novell pakub suuremat pinget ja esteetilist naudingut, kui nii tohib ütelda, romaan annab tõsisema töötunde. Paraku ongi pikk proosa viimastel aegadel ennast üha enam maksma pannud. Võib-olla täiesti loomulik asjade käik ... Senini on mul ilmunud neli romaani, seda 15-st eestikeelsest raamatust.

● Teie kõikides romaanides, v. a. «Eiseni tänav» kohtab irreaalse ja tegelikkuse segu.

Aastaid tagasi (lühiproosaga seoses) sain kriitikalt etteheiteid: iga raamat ja iga jutt ise nägu, nagu kirjutaks Kallase nime all mitu eri autorit. See etteheide rõõmustas mind: järelikult oli minu taotlust tähele pandud (kuigi pahupidi). Nimelt olin ja olen tänini veendumusel, et looming üldse, proosa eraldi ja lühiproosa eriti saavad tõsiselt kannatada autorinäo liigkorduvuse tõttu.

Jah, irreaalsus peaks mu romaanidest tõesti läbi kumama. «Corridas» kõndisid ringi kummitused ning neile ei pandud seda pahaks. «Janus» on see mõnel puhul aga märkamata jäänud. «Janu» irreaalsus pole kombatav, seda küll, aga eeldasin, et kogu romaani natuke nihestunud atmosfäär peaks dešifreeritav olema. Paraku näikse mõned kriitikud suhtuvat «Janusse» lausa hirmutava tõsimeelsusega, selle tingmaastikku võrreldakse oma reaalelu kogemustega (Mustamäelt, Õismäelt, Annelinnast) ning leitakse siis, et mudel on vale. Kramptõsine lähenemine annab mingil moel ka võimaluse näiteks «Inimeste Pidu» reaalse eluseiga pähe võtta või siis elu lihtsutava lakeerimisena à la «Valgus Koordis». Nii naiivseks mind siiski pidada ei maksaks, nagu usuksin, et ühe suure paneelmaja elanikud pärast paaripäevast ianutamist oma maja keldris äkki kauni tantsupeo korraldavad ja pärast seda igavese sõpruse sõlmivad! Mis «Inimeste Peosse» puutub, on tegu üsna hariliku kirjandusliku võttega, mille nimi on liialdus, suurendamaks groteskset idülli. Kurb, et pean seda nüüd lahti seletama. Ülepea on mul raske mõista mõne noore kriitiku pahameelt ja vägisõnu selle romaani puhul — enda meelest kirjutasin üsna nukra raamatu inimlikust üksildusest, inimeste üksioleku mitmesugustest võimalustest ja vormidest ...

Muuseas, elulisusest ja ebaelulisusest. Mõni aeg tagasi helistati mulle Harju tänavast kirjanike majast ja küsiti, kas ehk mina olen selle avarii organiseerinud: nüüd seisab õue peal veetsistern ning kõik kolleegid käivad ämbreid ostmas. Ka Oskar Kruus, kes «Janu» situatsiooni täiesti ebaeluliseks arvas. Helistati sel päeval ka Mustamäelt ...

Olgu öeldud, et midagi analoogilist aastaid tagasi romaaniimpulsi andiski ...

● «Õhtulehe» 1981. aasta uusaastanumbris kirjutasite niimoodi: «Olen leidnud, taasavastanud enesele kaks-kolm lihtsat sõna, neid uuel tasandil mõtestama hakanud: sünnimaa, tema inimesed, maa.» Milline oli selle taasavastamise esimene kirjanduslik kate?

Neid sõnu lausudes oli mul kavatsusel novellitsükkel, mis sai raamatuks «Arvi kamina» pealkirja all. Sellest käivad läbi mõnedki igavesed mõisted: tuli, muld ... Kõrgetest kategooriatest tuleb rääkida väga vaiksel häälel ja väga täpselt. Inimene on oma upsakuses, hajameelsuses, võõrsituatsioonides aga unustanud paljud põhitõed: et ta on tükike loodust, kust ta tuleb, kuhu läheb, et kodumaa algab ikka kodukülast, kodutänavast jms.

Tallinn on Eesti jaoks küll juba liiga suur linn, ent nagu ütles V. Lattik: Tallinn pole veel Eesti. Ma olen vist üks väheseid eesti kirjanikke, kes pole võõrsil reisinud, see-eest avastan endale ikka ja jälle Eestimaad . Põnevaks elamuseks on väikesed linnad, möödunud aastal olid avastuseks näiteks Valga ja Järva-Jaani (viimane on küll alev). Eesti väikelinnad on kõik oma nägu, natuke salapärased, natuke lukus.

Olen sünnilt, eluloolt ja hingelt siiski ennekõike tallinlane. Kodulinn aga jääbki lõpuni avastamata. Kunagi pidasin auahnet plaani kõik Tallinna tänavad läbi jalutada. Sellest uhkest, ent ilmselt ebareaalsest plaanist loobusin ammu ... Piisab sellestki maailmareisija tundest, kui satud äkki poolkogemata kas Tallinn-Väikse taha või Kodu tänava kanti: hoopis teised linnad, teised meeleolud võtavad sind seal vastu.

● Kust ja kuidas tulevad teie teemad? Mida peate oma stiiliks, oma teemaks?

Järgnev ülestunnistus keerab ilmselt minu vastu, ent — mina olen hädas teemade üleküllusega. Kust nad tulevad, võiks ju kunagi proovida fikseerida, aga on sel tähtsust? Tean nüüd juba tükk aega, et parimal juhul suudaksin neist realiseerida vaid kolmandiku, sedagi siis, kui teeksin iga päev süstemaatilist kirjatööd. Seda ma aga kahjuks ei suuda.

Ainet eriti ei kogu. Selles mõttes, et mind hirmutab tohutu töömaht, mis eelneb näiteks Jaan Krossi romaanidele. Teisalt segavad mind liigselged faktid, liigkindlad prototüübid, liigtuttavad situatsioonid: paradoksaalne küll, aga elu võib kirjandust eksitama hakata. Elutõde ja kunstitõde on teatavasti üks, vahendid aga selleni jõudmisel täiesti erinevad.

Olen praktiliselt päri kõigi proosavõimalustega, aga ühes asjas olen üsna veendunud: meie ajal, mil kõik kunagised tardumuseni pühad (ja seetõttu inimvaenulikud) mõisted nihkunud või nihkumas, ei saa, ei tohi enam kirjutada kristliku surmtõsidusega: kirjandus ei saa enam läbi iroonia või eneseirooniata. Iroonia ei tähenda hoopiski kellegi pilkamist või solvamist, vaid tõstab tõsiduse teisele tasandile, toob paremini esile vastuolud jne. (Eesti kirjanduses on irooniline proosa muutunud lausa esindustahuks, aga imelikul moel pole meie kriitika seda siiani vääriliselt tõlgendanud).

Tean sedagi, et minu tugevaim külg pole n.-ö. deklaratiivne, ammuski siis filosoofiliste üldistuste tasandil esinemine (mis sobib väga hästi näiteks Valtonile). Mina pean kasutama kujundikeelt, siis läheb mul paremini.

● Teid saadab n.-ö. kerge sulega kirjaniku kuulsus.

Ise süüdi, kes on mul käskinud hoobelda. Aga tegelikult on see siiski näiline kergus. Pigem on tegu realiseerimise kiirusega. Samas kannan mõndagi ideed endaga aastaid, enne kui selle kallale asun. Esimese meeldetulevana: novell «Õhtuvalgus» ootas oma aega vähemalt kümme aastat. Päevane lehekülgede arv võib teinekord tõesti suur olla, aga kui palju sellest lõplikku varianti jääb, on iseasi. Hiljuti Pitsundas olles kirjutasin jutustuse «Subtroopika». (Otsene seos!?) Mingil põhjusel jäid mustandilehed alles. Neid oli umbes 400, jutustus tuli ise 76 lk. pikk. Olin ka ise meeldivalt üllatunud: pagana põhjalik töömees! Nali naljaks, aga teisalt räägib see võib-olla lihtsalt valest töömeetodist.

● Olete praegu üks väheseid eesti kirjanikke, kes regulaarselt ka kriitikatööd teeb. Olete oma kriitikuseisukohti juba varemgi «Sirbis ja Vasaras» esitanud, ent küsiksin siinkohal siiski: millised on tele põhinõudmised ja -etteheited kriitikale?

Minu meelest tasub igal inimesel, kes leiab endas üheI heal päeval kutsumuse asuda eesti kriitiku kibedat leiba sööma, siiski endale selgeks teha, et tema tööpõld, s. t. eesti kirjandus, on just see, mis ta on, aga mitte hunnitu ideaalmaastik, et seda kirjandust teevad needsamad konkreetsed eesti kirjanikud ja pole kusagilt nende asemele teisi võtta. Veel paar pisikest asja. Oma elementi, s. t. kirjandust, tasuks armastada. Ning midagi lihtsalt inimliku eetika vallast: kui valus ka poleks kogu tõde, mida kriitik teab ja kirjanik mitte (sest eks ole ju kriitika põhilisi eesmärke täiuse tagaajamine), ei maksa unustada tooni. Meil pole tavaks liiga sageli teoste üle vaielda, üliharva astub kirjanik enda kaitseks välja — ja seetõttu mõjub kriitiku sõna mõnikord lausa viimase kohtuotsusena. Tasuks arvestada ka avaldamiskohta: üks asi on oma eriala inimestele määratud «Keel ja Kirjandus», teine aga näiteks massitiraažis «Noorte Hääl». Ja veel — üksikul peatudes ei maksa unustada tervikut, sedasama eesti kirjandust, samuti käsitletava autori arenguteed. Eraldi probleem on kõige noorem kriitika. Oleks mõistlik, kui algajad kriitikud, kahe-kolme artikli autorid, võtaksid vaatluse alla niisama noori kirjamehi. See oleks jõukohane vähemalt põlvkonnatunnetuse aspektist. Teisest küljest jälle — siit johtuvad halenaljakad trükielamused küll kahe pisijutu autori ülisügavaks mõtestamise näol pärast järjekordse «Sõna» ilmumist, küll poolteise lorilaulukogu autori elavklassikuks teatamise läbi, et siis «Nooruses» (kahjuks mujalgi) panna küsimärgi alla see või teine kirjanik, tema tunnustatus aga kuninga alastiolekuks arvata ... See ei ole tõsine asi, vaid tavaline küündimatus.

● Ühe teie ammuse jutu pealkiri on «Kes ei põle, see ajab tahma». Kas liigne kartus kedagi solvata ei kustuta kriitiku põlemist ega vii teda tahmamisele? Ja kuidas siis suhtuda sellistesse kriitikažanridesse nagu grotesk ja paroodia?

Üht-teist peaks olenema targast ja suunavast toimetusest: eks kriitik koolitu ju ikka oma retsensioonide najal. Tigedust, õelust ja solvanguid tuleb igal juhul vältida. Groteski, irooniа ja paroodia vastu ei saa mul midagi olla, ent need eeldavad ka taset, head taset muuseas: pole midagi jaburamat kui andetu paroodia. Seejuures tasuks meeles pidada, et groteski, iroonia, parodeerimise objektiks olgu ikka teos, mitte isik, s. t. kirjaniku isik. Rumal küll, et taas «Janu» juurde tagasi pöördun, aga ma ei salga, et toon, mida mõned noored kriitikud selle teose puhul tarvitasid, hämmeldas mind tõsiselt.

● Kriitik Kallas on tõepoolest vaoshoitud sulega, publitsist Kallas võib aga teinekord olla vägagi terava ütlemisega. Miks nii?

Olen püüdnud proosas elu-olustikulisi probleeme vältida (alati pole see korda läinud), sest, jah, päevakajalisuse tarnimist ilukirjandusse ei pea ma õigeks.

Küll aga tunnen vahel, et publitsistikažanris tuleks igapäevase elu suurematesse ja väiksematesse probleemidesse sagedamini sekkuda. Miks olen oma publitsistikas terav ja kriitikuna mitte? Aga sellepärast, et ükski kirjanik ei kirjuta vist meelega halba teost, ent inimene, kes oma ametikohal halvasti ja hoolimatult töötab, teab seda vägagi hästi. Töömehe-eetika allakäik ongi üks probleeme, mis mind viimasel ajal väga kurvastab. Eesti töömehe kunagine kõrge maine on langenud ja see pole mitte ainult ühe või teise töömehe probleem, vaid mingi eriline hoiak: nii mõnigi mees koputab endale rinnale, et ta on tõsine töömees, — ja jääbki koputama, kuna töötegemine ise sootuks unub. Või kui näiteks mõni letitöötaja tekitab kunstliku defitsiidi, pole asi ainult selles, et tema on halb töötaja, vaid

(Järg 13. lk.)

MÕNI SÕNA HAIKUDE KOHTA

Kuivõrd haikude kirjutamine on Eestis saanud üsna üldiseks kombeks, ei ole selle nähtuse jaapani haikust lähtuvatele teoreetilistele alustele tagasisuunamine küllap praegu enam kuigi võimalik. Sellegipoolest on paljude haikude madal tase ning näiline võrdväärsus mõnede tõeliselt heade eesti haikudega piisav põhjus, et sundida mingit väljapääsu otsima. Põhimõtteliselt on selleks kaks võimalikku teed: ikkagi ulatuslikum tutvumine jaapani traditsiooni hädavajaliku miinimumiga, milleks praegusel hetkel puudub veel otsene võimalus, või siis teatavate iseseisvate kriteeriumide leidmine, mis võimaldaksid eesti keelest ja kujundimaailmast lähtudes eristada pisikest meistriteost kolmeks reaks lõigatud 17-silbilisest proosalausest.

Haikužanri tekkimise ajal Jaapanis oli tankaluules tekkinud inflatsiooniline paigalseis ning tema reeglid olid algajatele niipalju rasked, et need eelistasid kõigepealt mõnes liberaalsemas luuleliigis kätt proovida. Ainukese alternatiivina tuli kõne alla haikai-no renga, naljakad seosvärsid. Ometi ei tunnistanud kirjanduslik üldsus neid väärilseks tankaga võistlema, enne kui mõned tõsises luules endale nime teinud autorid (eelkõige Matsunaga Teitoku, 1571—1653) haikai sisemisest ehitusest lähtudes nendes korda looma hakkasid. Teitoku kool, mis lõi tankaluulest sõltumatu haikai poeetika ning esimesed väljapaistvad teosed selles žanris, ei jäänud aga sugugi uue luulepõllu ainuvalitsejaks. Talle astus vastu Danrini kool, mis püüdis kaitsta esteetilise piiramise tagajärjel kaduma hakkavaid vabadusi ja realiseeris neid eeskätt markantsetes rõvedustes, kuigi ka selle kooli esindajatest on nii mõnigi huvitava isiksusena ajalukku läinud. Ühtse haikužanri tekkimine oleks võinud veel kauaks edasi lükkuda, kui Matsuo Bashô (1644—1694) ei oleks läbi viinud otsustavat esteetilist reformi, ühendades mitme kooli loominguliselt perspektiivikamaid põhimõtteid, mõningaid tankaluule kategooriaid ja oma filosoofilist maailmavaadet ühtseks tervikuks, mille ta oma teostes ning õpetustes edukalt realiseeris. Sealtpeale on iga jaapani haikuluuletaja olnud rohkemal või vähemal määral Bashôst mõjustatud. Tema looming on omalaadne foon, millega on võimatu mitte arvestada.

Eesti haikul sellist ühe autori fooni ei ole ja tõenäoliselt ei tulegi, sest hoolimata oma peaaegu et reeglipärasest esinemisest pole haiku endale veel ühegi autori loomingus nii ulatuslikku eluruumi leidnud. Samuti pole ükski silmapaistev eesti luuletaja seni just tänu haikudele esile kerkinud, kõigi loomingu kaalukam osa on ikka euroopalikes stroofides või vabavärsis kirjutatud. Seega ei saa eesti haikut veel **iseseisvalt** luulekõrgustesse püüdlevaks žanriks lugeda, pigem on ta toetusmaterjal, täiendav lisa harjunud keeles kirjutatud loomingu põhiosa juurde. Kui teda sellisena ka käsitleda, polekski nagu erilist põhjust tema üldise madala taseme pärast kurvastamiseks. Samuti ei tohiks asjaolu, et parimad eesti haikud on kirjutatud ka muidu parimate eesti luuletajate poolt, selles valguses üllatavana paista. Ja ennustada, kas eesti haiku jaoks on tulemas oma Bashô või mitte, pole küllap erilist mõtet. Kindel on igatahes üks — see, et Jaapanist peale žanri nimetuse ja ridade silbijaotuse pole mitte midagi üle võetud, jätab luuletajale liiga suure vabaduse. Mida rohkem vabadust üks või teine žanr lubab, seda rohkem vormilist distsiplineeritust nõuab ta autorilt. Kui võrrelda loomingulist mõtet mässulise veevooluga, laseb näiliselt vaba žanr (näit. eesti haiku, vabavärss) ta kergesti üle kallaste tõusta ning vesi pühib maastikult ära kõik põõsad, millega ta oleks harmoneeruma pidanud, ja luuletusele ei jää lugeja teadvuses enam pidepunkte, mida puudutades ta suudaks elamusi tekitada. Pikemate vabavärsiliste teoste puhul on see oht väiksem, sest vajalik alus võib tekkida teksti enese sees. Kõige kergemad žanrid on minu arvates kõige reegliterikkamad ja n.-ö. kõige keerulisemad, sest peale mõtte väljendusjõudu suunava jõesängi on neis ka piisavalt kitsendusi, mis sunnivad mõtte tööle. Niisuguste hulka kuuluvad ka puhtad riimid, millest kõrvaiekaldumist võib mõningal määral õigustada ainult luulelisest jõust pulbitsev ohjeldamatu sisu. Kui see puudub, peaks ikka suudetama öeldav puhaste riimide vahele ära mahutada (sugugi mitte kõiki eesti keele riimipaare pole veel luules tüütuseni kasutatud).

Muidugi ei tohi unustada ka seda, et igal žanril on oma spetsiifika ning oma valdkond: vabavärsis võib öelda seda, mida riimiline värss väljendada ei suuda ja vastupidi. Sellel tõel on ka teine aspekt. Näiteks armastatud neiu asemel masinaid ülistavad sonetid tunduvad pigem nii sisu kui ka vormi üle irvitamisena ega tekita tõsise luule tunnet. Erandina võib tõeline anne küll ju kaanonid purustada, ent ta loob nende asemele kohe paratamatult uued kaanonid ja jätab endast järele purustatud ja loodud reeglistikkude summa. Luuleteadvuses eksisteeriv vahetu taust, mille pinnalt toimuvad paralleelsed ja kontrastsed edasiminekud, on nii individuaalse loomingu kui ka žanri kujunemis- ja arenemisvõimaluste, teiste sõnadega, nende elujõu garantii.

Ainuke teos, mis seni võib pretendeerida eesti haiku tausta nimetusele, on kolm aastat tagasi ilmunud valimik «Kõik siin maailmas». See andis küllalt üldise ja paljusid eri suundi hõlmava pildi olemasolevast ega taotlenudki tõenäoliselt midagi enamat. Sealt võib leida ausaid katseid jaapanlikku mõtlemist eesti kontekstis luulesse kanda ja teisal hakkavad silma mõtteülejäägid, mis muu kui haiku nime all kaubaks ei lähe. Et eristada ühte teisest, on vaja haikut juba enne selle teose lugemist mingil määral tunda, ning seetõttu ei saa ta pakkuda loomingulist tuge muidu kui ainult täiendusena neile, kes on oma tunnetusviisi selles žanris juba leidnud. Ka see on hea, aga arvestades jätkuvat haikuuputust oleks tarvis rohkemat.

Eesti haiku on nüüd jaapani haikust sõltumatu žanrina ametlikult maha kuulutatud. Küllap nii ongi õige, sest eesti ja jaapani maailmakäsituse keelesse valamise teedel pole peaaegu midagi ühist. Meie jaoks on haiku viis lääne traditsioonilisest poeetikast eemale liikuda (mis enamasti ei õnnestu). Jaapanis on läänelik värss viis eemalduda haiku- ja tankaluule maailmast (mis samuti enamasti ei õnnestu). Nii kummaline kui see esimesel pilgul ka ei näi, esineb jaapanlikkust rohkem eesti luule haikuvälises sfääris, näiteks A. Langemetsa luules. Tunnetusviis ei seisne ju vormivõtetes ja atribuutikas.

Aga eesti haikul puuduvad senini ühtne taust ja tunnetusviis. Eriti selgelt paistab see silma tänu haiku lühidusele. Tuletagem meelde, et jaapani haiku iseseisvus just selle tõttu, et ta suutis rengalüli ideed juba kolmerealisena piisava selgusega väljendada. Ometi oli see viierealise luuletuse idee. Kohustusliku tähendusega sümbolid (ploomiõied = hiline talv = kunagise armastuse hell mälestus) eesti luulekeeles puuduvad, samas kui jaapani luules rajaneb eeskätt just neil lühikese luule suur sisuline maht. Üheks väljapääsuks niisugusest olukorrast võiks olla sissejuhatav tekst, mis kirjeldaks luuletuse loomise aega ja kohta ning annaks mõningaid lähteandmeid autori hingeseisundi kohta — see võimaldaks kasutada luuletuses rikkamat sümboolikat. Olgu öeldud, et selliseid selgitusi lisasid oma teostele ka haiku kõrgperioodi jaapani autorid ning isegi Bashô kuulsuse aluseks on suurelt jaolt tema reisikirjad («Kitsas tee sisemaale» jt.), kus ta oma meeleolusid üsna põhjalikult kommenteerib.

Teiseks teeks, kuidas tausta puudumist veidi korvata, võiks olla veel üks jaapani poeetikast, eriti tankaluulest pärit võte, nn. tüvelauluvõte. Selle aluseks on väide, et kaks sõna võivad luua tervikliku meeleolu (sellel põhineb tegelikult ka haiku ise). Kasutades paari sõna mõnest analoogilise või kontrastse mõttega luuletusest, võib nii terve pikema lõigu uude teosesse kaasa tõmmata, muidugi eeldusel, et ta on lugejale eelnevalt tuttav. See võte on lääne luules samuti kasutamist leidnud, näiteks kas või E. Poundi loomingus. See eeldab muidugi suure hulga luule peast teadmist, s. o. nii autori kui ka lugeja teatavat luuleharidust, mille tase on meil aga üsna madal. Kui eesti haiku suudaks selle tõstmisele omalt poolt veidi kaasa aidata, siis see ainult tõstaks tema eneseväärikust.

Kui jaapani haiku kujutab eeskätt sisemise kaja välimises, siis eesti haikus näib tendents olevat vastupidine. See võimalus on lihtsam, aga pakub vähem. Ma ei ole küll ise kunagi ei jaapani ega eesti haikusid kirjutanud ning ei oska seetõttu öelda, kuidas see tegelikult käib, kuid kaldun siiski arvama, et eesti haikusid kirjutatakse rohkem välise impulsi ajel ja vähem sisemise keskendumise tagajärjel, mis võib samuti olla üks põhjusi, miks nende poeetiline laeng ajuti nõrgaks jääb. Selle vastu on juba raske mingit tõhusat abinõu leida. Viis, kuidas iga autor selle küsimuse enda jaoks lahendab, on ilmselt üks tegureid, mis tema koha teiste haiku- ja mittehaikuluuletajate hulgas kindlaks määrab.

Samuti tuleks veidi rohkem tähelepanu pöörata haikude kõlale. Nii lühike luuletus peab olema foneetilistest ebatäpsustest (kui nad pole kunstikavatsuslikud) täiesti puhas, sest ideaalses haikus on iga üksiku sõna kaal märksa suurem kui mis tahes teises žanris. Luuletusesisesed kõlalised pinged peavad tingimata toetama luuletuse mõtet; nii lühikeses vormis on võimalik isegi kõlaga kogu meeleolu sisemist rütmi tabada. Eesti keele rikkalik foneetiline materjal ja eriti välted pakuvad selleks vägagi tänuväärseid võimalusi.

Ja veel: kui eesti haiku tahab ikka tõesti olla eesti haiku, peab ta olema korraga samavõrra nii eesti kui ka haiku.

REIN RAUD

LUULEVEERUD

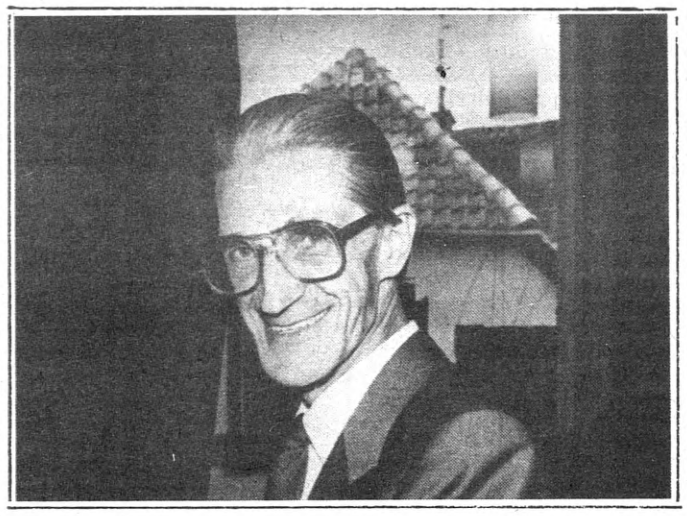

RALF PARVE

KEELEST

Nii tihti mõttest kõrgemale
tõlp sõna äkki raksatab
ja sugeneb maailma vale,
mis hulle hulki nakatab
või laob kui sallimatult pime
ja vaibumatu vihavaen,
mil pole emakeelset nime,
mis nagu häiriv tõlkelaen
end visalt käibefraasiks poetab
ja selget tõde hajutab,
ükskõiksust sõnapruuki soetab
ja mõistust looka vajutab,
et känguks ütlemise mõnu,
tark rahvakeele toekus kaoks
ja üksnes tühje olmesõnu
jääks üle tarbimise jaoks.

* * *

Maailmas sageli groteskne
on traagikaga kaasaskäiv
ning see, mis oluliselt keskne,
võib homme olla üksnes näiv.
Kõik põiklev kui ka ausalt aval
on äkki päris täpne ning
maailma hiigelnäitelaval
ühtsoodu korduv häpening.

AJATU

Minu mure on võõraile võõras
maailma hädade päratus paisus —
tolmuKübe või vihmapiisk
maavärina hävis,
tulvavee kahjude kõrval.
Kuid mure jääb mureks,
ta pikad käed
küünivad aegadest üle
otsekui ajatu rahvalaul
painavalt hinge tungides
kordub,
kordub,
kordub
aina mus endas, mus endas.

SULAPÄEV

Taevas on pilverangaline,
sops vihma ja jälle päike.
Tuul käib tujuti
üle me padurmaa,
kevadigatsus piinutab hinge
nagu algaja vingutaks viiulit.
Magus valu ja ootus,
ootus ja lootus
su üle tummalt on kummuli.

REPLIIK

Mõtle neile, kes ammugi läinud
Manala maile,
kes on murede muutuvust näinud
elades elavaile.

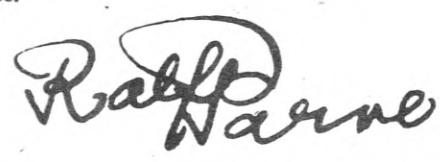

ETENDUSTEST KÜLALISTE PILGUGA

Eesti NSV Teatriühingu kaasabil käis Eesti teatrieluga tutvumas grupp Läti NSV, Leedu NSV ja Valgevene NSV teatrikriitikuid. Külalised jõudsid näha üheksat lavastust. «Lood Viini metsadest» Pärnu Draamateatris, «Pilvede värvid» TRA Draamateatris, «Optimistlik tragöödia» Noorsooteatris, «Michelsoni immatrikuleerimine» Rakvere Teatris, «Kass, kes kõndis omapead», «Põhjas», «Diletantide teekond» ning «Juudit» «Ugalas» ja «Pensionieelik» «Vanemuises». Ürituse eesmärgiks oli kriitikute sidemete värskendamine, teatrikunsti praegusnivooga tutvumine. (Eesti kriitikutest olid enne käinud Leedus K. Kask ja L. Vellerand, Lätis K. Uibo.) Küllap on silmaringi avardamine vajalik iseäranis nüüd, mil eelseisev kevad toob kaasa Balti teatrikevadete traditsiooni uuenemise (või taaselustamise), kus kohtuvad eri liiduvabariikide praegust tipptaset esindavad lavastused. Aga ilma selletagi on silmaringi avardamine ja mujal ilmnevate suundumuste nägemine vajalik nii endaharimiseks kui ka oma hinnangukriteeriumide täpsustamiseks. Külaliste muljete otsest kasutegurit (muljete kiire vahendamine tegijaile) aga ei maksa ega tohi üle hinnata, sest mitmedki lavatööd eeldavad korduvat vaatamist, süvenemist või koguni uurimist, et neist kõnelda analüüsi tasemel, olla õiglane ja täpne. Küllap seda tundis ka Läti kriitik Anda Burtniece, kui ta hoiatas külaliste hinnangutesse suhtumast kui mingisse lõplikusse. Aga muidugi maksavad midagi ka kogemused ning professioon, seepärast siiski lühidalt külaliste muljetest-arvamustest.

Repertuaarist ja suundumustest kõneldes märgiti, et kohtuti teatrielu argipäevaga. Nähti häid ja halbu etendusi. Probleemid ja hooled on paljus samalaadsed: küllalt muret teeb näitlejakunsti tase, vähe on huvitavaid algupärandeid. Samas peeti üsna ühiseks teatrite püüdu suurema filosoofilise tähenduse ja kaaluga teoste lavaletoomisele. See kehtib suuresti ka meie teatrite kohta. «Ükskõik, mis tasemel vaadatud etendused ka polnud, me ei näinud materjalide valikul kusagil kompromissi, kuigi esitustase oli üsna erinev. Teater püüab täita oma funktsiooni, olla tribüün, südametunnistus. Eesti teatris elab A. H. Tammsaare traditsioon: see on oskus näha maailmana ka Vargamäed ja maailma Vargamäena,» ütles leedu teatriteadlane Irene Veisaite praegusteatri parameetreid mõtestades.

Tasemest. Vaadatud üheksast etendusest peatusid külaliskriitikud siiski kõige rohkem kolmel. Need olid J. Kruusvalli «Pilvede värvid» TRA Draamateatris, M. Gorki «Põhjas» «Ugalas» ja V. Višnevski «Optimistlik tragöödia» Noorsooteatris. Neid peeti huvitavaimateks. Ent kõige üksmeelsema tunnustuse pälvis «Pilvede värvid». Etendus üllatas, mistõttu kõigi külaliskriitikute nimede järel tuleks korduvalt refereerida nende arvamusi lavastuse kunstilisest terviklikkusest, ühtlasest tugevast mängutasemest. «Mikiveri väga terviklikus lavastuses on palju õnnestunud näitlejatöid.» (Irena Veisaitė, Leedu.) «Kõige huvitavam nähtud etendustest on «Pilvede värvid». Siin on juhtum, kus autoriga ei vaidle mitte keegi, ei režissöör, ei näitlejad. Nad lähevad ühes suunas. See mõjub väga tugevalt. Kohati on märgata, et teos on prosaisti töö. Aga võib-olla on selles nõrkuses ka tema tugevus.» (Valdas Vasiliauskas, Leedu.) «Mikiveri lahendatud materjal on väga huvitav. Tema loodud ansambli puhul tuleb rääkida suurest oskusest, meisterlikkusest.» (Režissöör Grigori Kromanov.) Valgevene teatriteadlane, kunstiteaduse doktor Anatoli Sobolevski osutas lavastusvahendite värskele kasutamisele pärast mõnda aega vohanud ekspressiivset laadi: harva on teatris nii selgelt kõnelevat vaikust kui «Pilvede värvides». Läti teatriteadlane Silvija Radzobe ütles, et neil pole veel teost, kus nii kõrge tõe astmega noist aegadest räägitaks. Niisugune lavastus osutab aga väga olulisele: ühtsus oma sünnimaaga ja rahvaga annab elumõtte. Veel leiti, et Eestimaa on vaid nagu sümbol, et siin käsitletud probleemidel on palju avaram ning üldisem kaal ja tähendus.

M. Gorki «Põhjas» lavastust «Ugalas» peeti huvitavaks, üksmeelt aga hindamises ei olnud. Kui ühelt poolt pälvis J. Toominga töö kiidusõnu ja äratas tõlgenduslikke mõttelende, siis teisalt võis kuulda ka päris kainet rahulolematust. Nii osutasid teatriteadlane Irena Veisaitė ja režissöör Grigori Kromanov püüdele mõtestada «Põhjas» materjali kaudu mitmeid olulisi päevaprobleeme inimese praegusest seisundist, valikuteedest, kaosest, vajadusest uskuda teise inimesse. «Väga rõõmustasid osalised, kes kandsid kirglikult lavastaja mõtet.» (I. Veisaitė.) Sama meelt oli läti teatrikriitik Anda Burtniece, kes nägi etenduses nüüdisprobleemide mõtestamist, tänase elu mudelit. «Etendus on väga gorkilik. Mõned stseenid viitavad küll esmalavastusele, ent tõlgendus on originaalne,» tähendas Valdas Vasiliauskas. Etenduse kohatine liiga räme laad tekitas ka vastuväiteid (Anatoli Sobolevski). Esitatud mõttearendustega ei olnud päri kriitik Rūta Vanagaitė (Leedu). Paljas kaose näitamine ei moodusta veel mõtet. Tema meelest polnud lavastuses mingit kontseptsiooni. Kas on õige, et tema vaatajana peab igast stseenist kangesti mõtet otsima või seda välja kiskuma? Eelkõneleja kolleeg Elona Bundzaitė arvas: esimeses vaatuses antud kaos ammendab kõik, edasi pole enam kuhugi minna.

Noorsooteatri «Optimistliku tragöödia» puhul kõneldi eriti soodsalt teisest vaatusest. «Esimese vaatuse järel oli tahtmine ära minna, aga teine vaatus üllatas. Siin plakat murdub. Tekst, mida loeb režissöör ise, saab sügava mõtte.» ütles Valdas Vasiliauskas. Ta osutas ka vajakajäämisele Komissari osa täitmises. Mõtestades revolutsiooniperioodil näidatud kaost, tähendas Irena Veisaitė, et K. Komissarov on pärast plakatlikke lavastusi, millel on muidugi ka oma koht ja eluõigus, tulnud «Optimistlikus tragöödias» poeetilise lahenduse juurde, et ainus väljapääs ja harmoonia on armastuses. Ebaühtlaseks pidasid kõnealuse lavastuse esimest poolt veel mitmed teised kõnelejad. «Optimistliku tragöödia» praegusaegsus on selles, et ta näitab väljapääsu väljapääsmatust olukorrast, sõnastas Anda Burtniece lavastuse mõtte.

«Ugala» «Juuditis» tõsteti esile I. Aguri väga head lakoonilist kujundust. Märgiti, et K. Raid on leidnud ühtse lavastusliku stiili sellele klassikateosele, ent esituse taset käsitledes vääris mitme kriitiku meelest esiletõstmist vaid Rein Malmsteni Olovernes. «Ma ei oska öelda, millest on see lavastus,» nentis I. Veisaitė, keda ei rahuldanud L. Sääliku mäng nimiosas.

Kolmandast «Ugala» tööst, hiljuti esietendunud «Diletantide teekonna» instseneeringu lavastusest (lavastaja ja instseneerija Viljo Saldre) ei olnud külalistel midagi head öelda. I. Veisaitė küll tähendas, et tegemist on huvitava materjaliga, aga instseneering on jäänud amorfseks. Kogu lavastus kulgeb pealiskaudsel, illustreerival tasapinnal. Rūta Vanagaitė osutas, et ei ole jõutud konkreetsete, lihast ja verest tegelaste kehastamiseni, vaid mängitakse vürsti üldse, preilit üldse jm. Lavastuse alamõõduliseks jäämisele viitasid mitmed teisedki kõnelejad.

Neljandas «Ugala» töös, R. Kiplingi teoses «Kass, kes kõndis omapead» (lavastaja Viljo Saldre) märgiti lavakultuuri, lavastust nimetati meeldivaks, kuid leiti ka, et lastele tuleks pakkuda keerukamat, huvitavamat.

Nõnda arvati arutlusel Viljandis. Olulisem on muidugi, mida meie teeme ja mõtleme, et nemad meist edaspidi paremini arvaksid, mõtleksid.

* * *

Lavastaja Ingo Normeti soovil räägiti Pärnus pikemalt Ö. von Horváthi näidendi «Lood Viini metsadest» lavastusest.

Horváthi nimest tingitud ootus oli suur, lavalt loodeti näha globaalseid probleeme, sealt pakuti aga eeskätt melodraamat (I. Veisaitė, Leedu). Horváthi näidend võiks tänapäeval väga huvitavalt kõlada, kuid Pärnus nähtud lahenduses ei tundunud ta ei väga vajalikuna ega huvitavana (A. Burtniece, Läti). Raske oli tabada lavastuse peajoont, peaideed, seda, miks tükk on lavastatud (S. Radzobe, Läti). Tänasele vaatajale pole huvitav mitte niivõrd see, kuidas fašism sündis minevikus, vaid see, kuidas ta sünnib täna. Taotlus seda näidata on Pärnu teatri lavastuses olemas, kuid pole kunstiliselt teostunud. Fašism, mis sünnib tavainimestes («Saksamaa on üle kõige» laulmine kabarees jm.) ei mõju siin kohutavana, samuti nagu lavastuses pole hirmus ei lapse surm ega miski muugi (I. Veisaitė). Karin Kask märkis, et Pärnu teatril on huvitav trupp, kuid töö Horváthiga pole viidud sellisele tasemele, mida see trupp ja lavastaja Ingo Normet võiksid saavutada. Kui «Saunas» õnnestus Normetil leida oma, individuaalne stiil, siis «Lugudes Viini metsadest» jäi see tabamata.

Grigori Kromanov: püüe Horváthi näidendi kaudu jälgida fašismi sündi seestpoolt, inimestes endis, nende konfliktides on Pärnu etenduses olemas; seda, et lavastus ei muutunud sündmuseks, võib seletada ühelt poolt materjali raskusega, teiselt poolt brechtlike lavastustraditsioonide puudumisega meil. Ebaõnnestumise juured on selles, et nii kogu tüki kui ka eraldi iga tegelase läbiv idee pole väljaloetav. Julgemini oleks siin tulnud lahti rebida psühholoogiast ning jääda stampmaskide juurde. Sümptomaatiline on see, et õnnestusid episoodilised rollid (H. Kuninga osatäitmine), need, mis andsid ühetähendusliku maski.

(Järg 14. lk.)

TÄNASE TEATRIMÕTTE ORBIIDILT

MINU—STANISLAVSKI

OLEG JEFREMOV

(Algus «Sirbis ja Vasaras» nr. 1)

Näitleja pole suuteline ehtsalt mängima. Talle tuleb appi lavastaja, kes purustab näitleja lõplikult. Abi seisneb selles, et lavastaja justkui kataks näitleja oma isikliku tehnika ja võttestikuga, teeb näitleja eest ära töö, mille too peaks ise tegema. Lavastaja paigutab laiali märkide ja tähiste süsteemi, mille abil matkitakse rollisse loomulikku sisseelamist. Mõnikord on see märgistamise kunst naiivne ja primitiivne, teinekord aga rafineeritud ja siis harjutatakse vaatajat järk-järgult aseainega, mis asendab elavat elu. Ka vaataja ei ela laval oleva inimese saatusega kaasa. Ta vaatleb pakutavaid märke, püüab neid ära tunda ning see äratundmine pakub teatavat pinget, mis asendab tõelise tundmuse. Mõnedele vaatajatele pakub seesugune mäng rahuldust. Täpsemini, nad saavad rahulduse oma taiplikkuse ja nupukuse eest. Teisisõnu, teater muudetakse mingiks ristsõnamõistatuseks, millest on kadunud elav tundmuslik sisu. Väliselt on kõik tõesarnane, nii nagu kunstnahk on ehtsa naha sarnane. Vahel juhtub koguni, et justkui lepitaks sõnatult omavahel kokku lugeda kunstlik ehtsaks, võõrdutakse tõelisest, unustatakse selle maitse ja värv. Sellistel puhkudel tärkab tahtmine pöörduda taas Stanislavski poole.

Meenutaksin üht mõtet Stanislavski viimastest, kokkuvõtvatest mõtisklustest, milles ta juurdleb näitleja mängu olemuse üle. Ta vastandab loogilisele, õigele, täpsele ning õgvendatud (omamoodi väga heale) esitusele näitlemiskunsti, mis on kõrgemal igasugusest tehnikast, mida pole võimalik saavutada ühegi tehnikaga. Stanislavski peab silmas näitlemise tõelisi lätteid, lavalise olemise kõrgeimat tõde. Ta peab silmas kõikeületavat inspiratsiooni: «... see vapustab, orjastab, vangistab inimese tervenisti... Siin pole võimalik midagi arutada ega arvustada. Sest et kogu see ootamatus on vallandunud suurimast olemuslikust sügavusest. Näitleja ise on vapustatud, ootamatusest kütkestatud. Ta tunneb, et teda tõmmatakse kusagile ja ta ei tea, kuhu. Juhtub, et selline ootamatu läbimurre juhib näitleja rolli valedele rööbastele. Sellest on kahju, ent läbimurre jääb siiski läbimurdeks. Ta raputab näitlejas kõige sügavamaid kohti. Seda on võimatu unustada. See jääb sündmuseks kogu elus. Ja kui läbimurre kandub edasi rolli sihis, on tulemus ideaalilähedane. Teie ees on just see elustunud looming, mille pärast olete tulnud teatrisse. Tegemist pole mitte lihtsalt ühe kujundiga, vaid kõigi sellelaadsete koondkujundiga. See on inimlik kirg.

Too mäng on kaunis selle poolest, et ta, kõige julgemal kombel, ei hooli tavalisest ilust. See mäng on tugev... See mäng on imeilus oma julge aloogilisuse poolest. Rütmiline ebarütmilisuses, psühholoogiline tavapsühholoogia eitamises. Ta on tugev läbimurrete tõttu. Ta rikub kõiki tavareegleid — ja just see ongi hea, just selles ongi kogu ta tugevus. Ta on kordumatu.

Järgmine kord on kõik teisiti. Ent mitte nõrgem, mitte vähem puhanguline. Tahaks näitlejale karjuda: «Jäta see meelde! Ära unusta, lase veel nautida!» Kuid näitleja pole tema ise. Mitte tema ei loo. Loob tema loomus, näitleja on vaid riist, viiul selle käes.»

Ma palun vabandust nii pika osunduse eest. Kuid arvan, et see kõneleb kogukatest köidetest (täis arutlusi-kommentaare) paremini, mis oli Stanislavskile teatris kõige tähtsam. Stanislavskit on nii palju tõlgendatud ja selgitatud, nii visalt juurutatud, et tema teatri ja tema «süsteemi» elav hing on seejuures haihtunud. Mulle näib, et tänapäeval on ülimalt tähtis mõista: «inimvaimu elav elu» kuulub kõige raskemate kunstide kilda, see pole asendatav mitte mingisuguste tõemärkide ega muu säärasega. Tõepoolest, oskamatust tõde leida ja lausuda ei saa varjata kõige rafineeritumagi valega.

Muidugi, tõelise inimloomuse tunnetamine kogu selle ootamatuses on meie töös kõige raskem. Realism, nagu seda mõistis Stanislavski, nõuab kunstnikult mehisust elu suhtes, selle kõigi probleemide suhtes. Elu tuleb näha avasilmi, tuleb olla maailmas toimuvale avatud. Oma hinges tuleb kanda teatavaid väärtusi, teatud üldist mõtet, ilma milleta pole võimalik luua ega juhtida teatrit.

Kunstiteater oli Stanislavski jaoks ennekõike aateküsimus. Ta rääkis sellest kui oma «kodanikukohusest Venemaa ees». Stanislavski ei loopinud neid sõnu. Ja me teame: kui Stanislavski ja Nemirovitš-Dantšenko loodud teatri ajaloos saabusid kriisihetked, siis polnud need tingitud meisterlikkuse langusest ega ka repertuaariprobleemidest. Ikka oli tegemist eesmärgi-, ideekriisiga, ühise usu ja mõttekaasluse kriisiga, ilma milleta pole võimalik teatris töötada. Euroopa- ja Ameerika-ringreisil aastail 1922—1924, ajal, mil Stanislavski tajus kõige teravamalt valitsevat kriisiolukorda ning vajadust otsustavaks ja järsuks uuenduseks, kirjutas ta sõnad, mis kuus aastakümmet hiljem mõjuvad sama värskelt: «Mõistku teater, et ilma idee ja eesmärgita pole ma suuteline töötama ei füüsiliselt ega kõlbeliselt.»

Seetõttu muretses Stanislavski eelkõige selle pärast, et teater paneks inimesi hoolt tundma maailma pärast, kus nad elavad. Juba nõukogude võimu ajal, pärast revolutsiooni, on Stanislavski korduvalt ja vägagi tähtsates dokumentides kirjutanud, et Kunstiteater võib oma ideelis-kunstilise programmi rajada ainult pikaajalise tähendusega näidenditele. Talle tundus, et väljaspool tõsist, suurt ja ideelist kirjandust pole võimalik Kunstiteatrit arendada. 1930. a. kirjutas Stanislavski: «Süsteemi pole tarvis, Kunstiteatri ajaloolisi kogemusi pole tarvis, kui pöördume tagasi ühepäevaliblikatest näidendite juurde, millega kolmekümne aasta eest risustati vene teatrilavasid.»

See kategooriline hoiatus sisaldab veel ühe õppetunni, mida on kasulik meeles pidada.

(— — —)

Mõiste «teatri autor» on Kunstiteatri ajaloos olnud sisemiselt äärmiselt vastuoluli-

RELATIIVSUSTEOORIA KATEGOORIA

MARK SOOSAARE DOKUMENTAALFILMIST «AEG»

Filmi varem näinute juttudest tekkis mul Mark Soosaare «Aja» suhtes paralleel G. G. Márqueze ühelauselise novelliga «Viirastuste laeva viimne reis» (m. a. SV nr. 1). Kui olin filmi ise vaadanud, selline tunne lahtus, sest oma ekspressiivse ja närvilise teostusega mõjus «Aeg», viitega siiski teatavaid sidemeid säilitades, pigem vastupidi. Meelde tuli H. G. Wellsi novell «Uus kiirendaja» (LR, nr. 34, 1966. a.), kus professor Gibberne pärast nõiajooki oma sõbraga pool tundi ühe sekundiga läbi seikleb; nõrgemini assotsieerus veel R. Heinleini «Enese ees ja järel» (kogumikust «Lilled Algernonile»), kus Wilson Ajaratta peegelelektroode kruttides iseenda paljunevate minadega ajas jahib.

Umbes poolt «Aega» hõlmavad loodusvaated: kosk punetava laotuse all kihutavate pilvedega; kivirahn raagus puu ja päikesega; lattaiatagune talu, mis keskpäevavalgusesse pimestub ja siis hiljem, õhtul süüdatud aknatuledega õhe vaatab; Koguva küla sammaldunud kiviaed vana kalapaadiga; «Russalkale» lilli asetanud värskele abielupaarile kohe järgmises kaadris sekundeerivad kaks kõrvuti lebavat veskikivi; ja filmi lõpus jälle kosk — vahepeal osaliselt jäätununa aastaaegade vaheldust ja lihtsalt aja voolu kuulutav. Rahulikumate pingetega antakse vaatajale hingamist, ent need kiired jäädvustused ei mõju siiski Márquezele omase voolava järjepidevusega. Ehkki «Ajas», kui söandada seda võrrelda psühhoanalüütilise kirjandusvooluga, võib leida üksiku marcelproust'likuna või jamesjoyce'likuna mõjuva süvapildistuse (veskikivil libisev varju ja valguse piir, Kudjapäe kellatorn ja lilledes kääbas), mõjus film tervenisti teisiti. Kuid kui oletada, et äärmused mingis ruumipunktis kokku puutuvad, siis haakuvad teatavates seostes ikkagi ka «Swanni armastus» ja «Aeg». Prousti romaanis on aeg maksimaalselt laiali laotatud, pikkades kirjeldustes ja analüüsis taasluuakse ja elatakse uuesti läbi murdsekundilisi hetketundmusi. Soosaare filmis on kiirus lihtsa filmitehnikaga selle piiri lähedale kruvitud, kus kunstiteos puruneda võib. Hotelli «Viru» plinkivate akende taga või möödavälgatavates trammides (filmi huvitavam kaader) võib samal nähtud ajahetkel tegelikult tohutu armastus või mis tahes inimtunne tekkida, areneda, kulmineerida, plahvatada ja puruneda, ning «Aja» autor peaks, kui ta võtaks episoodi aegluubis, ütleme, sellele trammi- või hotelliveerandtunnile üheksa tuhat minutit või umbes nädala pühendama. Miks just nii palju? See tuleneb lihtsast arvutusest: Kingissepa tuletõrje tornist filmitud komisjonikaupluseks restaureeritud Kuressaare vaekoja ja «Edu» ees peatuvad linnaliini sinepikollased «Ikarused» argipäeval iga paarikümne minuti tagant, pluss kümneminutiline seisuaeg. «Ajas» aga on see intervall tihendatud *ca* kolme sekundini (seega 500—600 korda kiiremini kui elus), millisest kontrastist võetudki ülalesitatud pöördvõrdeline võimalus. Siit veel küsimus: füüsikas on sekund determineeritud kui konstantne ajalõik troopilisest aastast, kuidas aga määratleda sekundit filmikunstis?

Tossavad korstnad ja katused on filmis ilusamad kui musta «mummupilvena» ringinõeluvad inimesed. Tundub, et just inimeste kujutamine «Ajas» on vähem õnnestunud, teosele negatiivset efekti andnud. Isegi enne sünnitust hingeldav naine mõjub oma tuhusid oodates groteskselt (vastupidi olnuks ehk aegluubis), mis siis veel riietuvatest lastest, Tartu Raekoja ees näärikuuse all sebijatest või «Estonia» «Pipi Pikksuka» etenduse orkestrantidest ja dirigendist rääkida. Ükski karatesportlane ei vehiks nii kiiresti, kui tšellist Soosaare «Ajas», aga võib-olla oli naerutamist taotletudki. Imetamise kaader ja magav tüdrukuke olid harmoonilisemad, filmile plussid. «Aja» monotoonse helitausta tipuna on omal kohal teatris ja filmis aina enam kasutatavad võimendatud südamelööd oma maheda pumpsu ja maagilise sahinaga.

Teravdamata on välja toodud veel looduse ja «linnamaastiku» vastuolu (linnas toimub korrapäratu ja neurootiline askeldamine, avaramas looduses aga mingi ürgsem protsess, mis linnaraginast rahulikumalt ja püsivustunnet tekitavalt mõjub, kuigi filmikiirused on mõlema puhul enam-vähem samad) ja pealiskaudselt ka selle vastuolu sümbioos. Filmi peasõnum, sélle kvintessents peitub minu arvates aga muus.

«Ajas» on korduvalt lastud tuisata pilvedel (õhk) ja voolata veel, filmilindilt kiirgub tõusu-, keskpäeva- ja loojangupäikest (tuli) ning maa laiub nii lumevaiba all põlluna kui ka asfaldina taldade all. Neljast ürgmärgist kõige püsivam ja passiivsem ongi maa, ja nii kaua kuni Maa oma haprate inimtöö märkidega igaviku käsilasele, positiivsele ajale ja ajahammaste halastamatule hõõrdumisele koos siin elava inimesega (kes liigselt, mõttetult jms. ei rabele, ei kiirusta jne.) veel vastu paneb, nii kaua on määratud ja märgistatud ka inimeksistents meie siniroheliselt imelisel planeedil. Ent: «Käredad teavad oma teid/ ja vesi langeb sajandeid./ Surevad inimesed — surevad jumalad/ ja Päike pärast neid.» (Nigel Calderi ja ka teiste järgi moodustusid elu algmed Maal *ca* 3,2 miljardit aastat tagasi ja Päike püsib ehk veel 5—6 miljardit aastat — vt. «Eesti Loodus», 1977, nr-d 1—9). Ka seda aimus eksperimentaalsest filmist .

TARMO TEDER

A. VOLODINI TEOSE ESIETENDUS

Eesti NSV Riiklikus Vene Draamateatris esietendus A. Volodini «Need meie kompleksid» («Dialoogid»), mis koosneb kuuest miniatuurist: «Need meie kompleksid», «Naised ja lapsed», «Päikese poole», «Idealist», «Jutuajamine» ja «Sinihabeme naised». Lavastas M. Lurje, kujundas M. Kuurme.

Pildil: stseen «Sinihabeme naistest». Sinihabe (E. Aqu) ja esimene naine (L. Sinkarjova).

ne. Ealeski pole olnud rahulikku elu. Teater võis astuda väga ägedasse vaidlusse Gorkiga, ja see vaidlus oli ideeline, suur, kui soovite — üldvenelik. Ei vaieldud mitte lavastustähtaegade üle, vaid selle üle, millist teed peaks sammuma Venemaa, mida tuleks sellel teel toetada, mis otsustavalt kõrvale heita. Niisugused olid suhted kõigi tõeliste «teatri autoritega» — Tšehhovist Bulgakovini. Mitte alati polnud õigus vaidluses teatri poolel, mitte alati polnud see ka autori poolel, kuid just säärases kirglikus, erapoolikus ja vaevarikkas armastuses sündiski tõeline kunst.

On hästi teada, milliste raskustega kujunes Kunstiteatri mängukava pärast revolutsiooni. Kui kiusatuslikult kerge olnuks vastata kõigile rünnakutele mingi vajaliku, agiteeriva näidendi lavastamisega ja kuulutada sel teel end revolutsiooniteatriks. Ent Stanislavski ja Nemirovitš-Dantšenko ei läinud seda teed. Nad seisid Kunstiteatri õiguse eest jääda kunstiliseks ning astuda üles üksnes sellise kaasaega käsitleva sõnakunstiga, mis on sündinud teatris endas, mis vastab teatri enese kodanikutarvetele ning tema näitekirjanduslikele kriteeriumidele. Lavastamata kaheksa aasta jooksul ühtki kaasajanäidendit (ühtki näidendit kaasajast), ei istunud teater siiski käed rüpes. Suurima pingega otsiti oma autoreid. Ent mitte lihtsalt oma näitekirjanikke, ammugi mitte üksnes oma lavastajaid, vaid just nimelt teatri autoreid, kes oleksid uues ajaloolises olukorras suutelised seda teatrit looma ja arendama.

(— — —)

Kunstiteatri asutajaile oli selge, et uus üritus võib kujuneda kunstiliseks üksnes sel juhul, kui kõik selle koostisosad repertuaarist näitlejameisterlikkuseni, režissuurist kontorini kujunevad ümber. Teatritöö korraldamine, mõttekaaslastest trupi kasvatamine, membraanina tundliku näitlejaansambli kujundamine, teatri ja ühiskonna suhete korraldamine, orienteerumine teatud liiki publikule, mis omakorda «vormib lavalisi andeid» — see kõik tuli liita ühtseks, keeruliseks ja väga õrnaks kunstiliseks organismiks. Mis tahes osise surm oleks toonud kaasa kogu teatri hukkumise. See asjaolu seletab Stanislavski lakkamatut rahutust asjade käigu, kogu ürituse elava hinge pärast. Lugegem Stanislavski ja Nemirovitš-Dantšenko kirjavahetust järjest (mitte valikuliselt), aasta-aastalt. Püüdkem selles sisalduvat näha nii, nagu nägid nemad — mitte aga otsides märke nende omavahelisest tülist —, ja me veendume, kui väärtusliku allikaga on tegemist. Kui palju muret ja hoolt tuli iga päev kanda, et säilida kunstiteatrina. Kuidas sobitada näitlejaihasid teatri kursiga, ajastu huvidega, mis sageli ei hooli näitlejaihadest. Kuidas vabaneda välise hiilguse taotlustest, alatusest, enesearmastusest? Kuidas hoida kõlbelist atmosfääri, milleta ei sünni üheski kollektiivis kunst? Kuidas vabaneda nendest, kes on kaotanud erksuse, loovuse? Need on lõputud küsimused.

Tuleb tunnistada: need küsimused pole vajunud minevikku. Neid peab lahendama iga elav teater, kui ta soovib jääda elavaks ning olla kunstiline. Kas võimatuseni paisuv «kontor» pole ka meie probleem? Kas pole paljud meie aja teatrid ummikus just seepärast, et puudub igasugune võimalus vabaneda ballastist: mittemängivad näitlejad on paratamatult muutunud püssirohutünniks, mis pingestab ja äärmuseni moonutab loomeõhkkonda. Ja teisest küljest, kas pole paljud meie tähed täiesti käest ära? Nende üle ei valitse mingi võim. Teater oleleb nende jaoks vaid ühes mõttes — tarbijalikus!

Prantsuse rahvusteatri embleem on mesilastaru. See on õigesti korraldatud teatri suurepärane sümbol: kuhu selle teatri näitlejad ka ei lendaks, kus nad ka õietolmu ei koguks, ikka kannavad nad selle oma koju. Praegu aga kipub meil pahatihti olema vastupidi: mett haaratakse oma kodust, oma teatrist ja tassitakse kõik, mis kätte saadakse, mööda ilma laiali.

Kõigil neil küsimusil oli Stanislavski jaoks eluline tähtsus. Ta teadis, et teatrit võib ehitada aastaid, hävitada aga ühe päevaga. Hävitada võib ühe hoobiga, ühe reetmisega, ühe alatusega.

Teatri tajumine oma koduna nõuab igalt selle töötajalt erilist kõlbelisust. Iga oma samm tuleb viia kooskõlla oma perekonna, oma kaaslaste huvidega. See tunne pole matkitav, nii nagu see pole matkitav ka veresugulaste puhul. Stanislavskile võib ükskõik kui palju truudust vanduda, ent asi pole truudusevannetes, vaid tegelikus töös, reaalsetes tegudes. Kui kodutunne on kadunud, ei aita ka Stanislavski.

Esitan küllalt ilmeka näite. 1936. a., pärast M. Bulgakovi «Molière'i» esietendust tuli tükis osalenud M. Janšini juurde ajakirjanik. Nad vestlesid etendusest ja ajakirjanik kirjutas M. Janšini nime all artikli, mis oli sihitud näidendi autori ja isegi etenduse vastu. V. Nemirovitš-Dantšenko, lugenud kirjutise läbi, polnud hämmastunud (kuulus see ju ajakirjanikule), mitte niivõrd selle sisu üle, kuivõrd teguviisi üle, s. o. selle üle, et Kunstiteatri näitleja astub avalikult välja oma teatri, oma seltsimeeste vastu. Nemirovitš-Dantšenko kirjutas sel puhul: «Olen äärmiselt huvitatud, enamgi — mind lausa erutab küsimus: kuidas suhtuvad meie näitlejad sellistesse erakordsetesse nähtustesse nagu ... Janšini artikkel «Sovetskoje Iskusstvos». Minu arvates on tegemist sügavalt põhimõttelise küsimusega, mis mingil määral peegeldab teatri olukorda.» Ning teisal veelgi selgemalt: «Kas võiks hetkekski mõelda, et näitlejail pole õigust avaldada mõtteid oma teatri kohta? Küsimus eetikast algab sellest, kuidas seda teha ... Süvenemine ja heasoovlikkus on tarvilikud kõigile, kes avalikult sõna võtavad, oma inimesel on aga vaja järgida veel mingeid erilisi kohustusi, juhinduda erilisest kõlbelisusest.»

Nõnda arvas üks teatri rajajaist, kes mõistis suurepäraselt, et teatris pole pisiasju, ammugi mitte eetika, kõlbluse vallas, suhtumises oma kodusse. Ka neist asjust on täna tarvis uuesti kõnelda.

Huvi Stanislavski pärandi vastu kasvab terves maailmas. Viibides Ühendriikides või Inglismaal, Jaapanis või Prantsusmaal, paned aina tähele, kui hoolikalt uuritakse Stanislavskit, kuidas tema ideed teatrikunsti arenguspiraali uuel keerul taas rakendust leiavad. See on loomulik. Nii nagu kõik maailmas, nii areneb ka teater — ja jõuab paratamatult jälle oma lätete juurde — Stanislavski juurde. Sest tema puhul pole asi tehnikas, võtetes, vormis, vaid teatrikunsti tuumas, selle elujõu pandis tänapäeva keerulisse maailma.

Stanislavskit üle lugedes ei piirdu mõte ainult teatriga. Tema suutis lavakunsti näha hoopis avaramal kultuurilisel ja poliitilisel taustal. Ta mõistis teatri ülesandeid palju laiemalt, kui me seda tavaliselt märkame. Mõned ta mõtted kõlavad, otsekui oleksid need kirjutatud praegu: «Teater on parim vahend rahvaste omavaheliseks suhtlemiseks, nende pühamate tundmuste avaldamiseks ja mõistmiseks. Kui need tundmused sagedamini avalduksid ja rahvad saaksid teada, et enamasti pole vihkamiseks põhjust seal, kus seda egoistlikel eesmärkidel üles puhutakse, kui tihti siis rahvad üksteisel kätt suruksid ja üksteise ees pea paljastaksid — selle asemel, et suunata vastamisi kahuritorud.»

Justkui tänase ajalehe juhtkiri! Seepärast ongi loomulik, et Stanislavskist mõeldes ei kerki minu vaimusilmade ette tema olümposlik portree, vaid pigem kujutis inimesest, kes voodist tõustes suitsetab paberossi ja kahmab ahnelt värskete ajalehtede järele.

(«Sovetskaja Dramaturgija», 1983, nr. 3)

Lühendatult tõlkinud
TRIVIMI VELLISTE

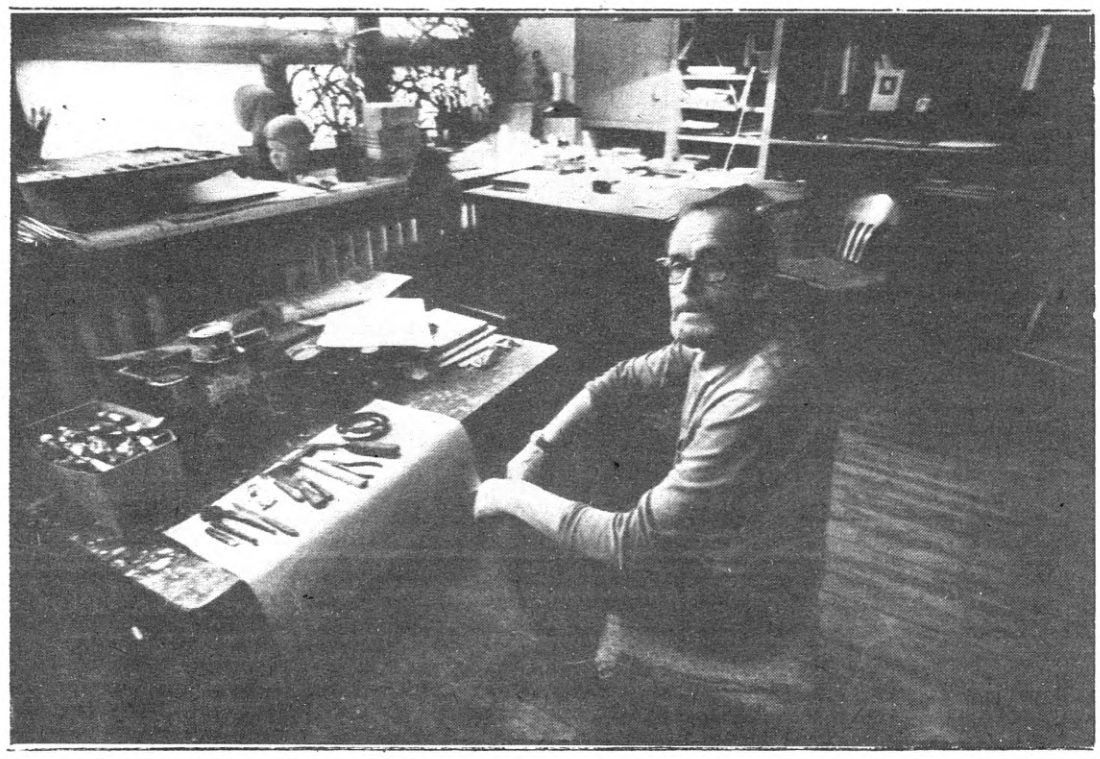

JUTTU ILMAR MALINIGA

16. JAANUARI EEL

60

■ Mida on sulle tähendanud paljurääkitud «Pallase» traditsioon? Ning see, et oled tartlane?

Olen sündimisest saati tartlane ja «Pallas» oli minu äratajа. Mäletan näiteks 1938. a. näitust: mõned pildid, situatsioonid on siiani selgelt meeles. Et just «Pallase» kaudu kujunes minu esmane kunstimõistmine, siis on loomulik ka hilisem tahe seda traditsiooni teataval määral eitada. Nüüd võiksin öelda: «Pallas» on mulle olnud baas, ideaal mitte.

Mis puutub Tartusse, siis oluline oli ja on ülikool ja selle loodud õhkkond.

■ Kuidas sa ise periodiseeriksid oma loomingut?

On perioode ja seeriaid, mida saab tagantjärele selgelt eristada. Vastavas perioodis elades vahet ei tee, nad on ähmaste äärjoontega ja alati on ka mingi tühijooksu aeg, mil töötad inertsist. Neid, kes muutuseta edasi liiguvad, ma isegi kadestan. Mina nii ei saa: olen järsku tühi, jätan võimalused, mis enam pinget ei paku.

Instituudi lõpetasin 1954, esimest korda esinesin 1956. a. näitusel. Tolleaegsest stereotüübist püüdis välja «Etüüd kontuurile», kuid otse selles laadis ma edasi ei läinud, tegin kirjeldavaid, figuraalseid pilte. Kui üks reaalsusele lähenemise viise on too laad jätkunud siiamaani, just portrees, mul pole sellega konflikti või, õigemini, konflikt oli lühiajaline. Plastilisuse ja ruumilisuse eitamine kujunes Kesk-Aasia sarjas ja järgnenud loomade ning torude piltides kuni 1965. aastani. Väga oluline oli mulle kuu aega Kohtla-Järvel. Läksin sinna tööstustemaatikat otsima, jälgisin tööd, käisin ka öösiti keemiakombinaadis. Kui nägin, kuidas öösel seadmed töötavad ilma inimeseta (vaid mõned üksikud juhtimispuldi taga), kuidas maa põrub, kuskilt viskab auru ja tossu välja, siis tunnetasin midagi erutavalt uut — teist dimensiooni, iseenda väiksust. Süžee jäi seal küll leidmata, aga leidsin dimensiooni. Nii mikro- kui ka makromaailma kujutused minu loomingus on ajendatud sellestsamast dimensioonitunnetusest. Elektronmikroskoobis nägin üht dimensiooni, pruukis taevasse vaadata, et näha kolmandat. Teadusega pole sel kõigel midagi ühist: vaatasin mikroskoopi sisse kui kunstnik — ja nägin pilti, ornamenti. Teadustemaatikaks on seda küll nimetatud, aga enda arvates püüdsin lihtsalt norme murda, tõestada, et kunst võib kõigega tegelda. Muide, mikroskoobi tõttu kaotasin huvi abstraktse maali vastu: ühele sajandikule graniidiõhiku pinnast mahub nii palju abstraktse ekspressionismi variante. Jäigalt, kontaktita, väljaspool meid on see juba olemas — milleks siis veel maalida? 1966—1968 oli mul niisiis looduspiltide aeg, mida Ene Lamp väga poeetiliselt nimetas sissevaateks loodusesse. Seejärel tuli sürrealismi mõju ja vist pole ma sellest praegugi vaba. Enam-vähem lõpetatud on lindudega. Tegin neid väga palju. Miks? Lind on juba vormilt nii täiuslik, õhus välja lihvitud, temast ei saa isegi karikatuuri teha. Aga ka kunstiväliste momentide tõttu: linnu kaudu saab väljendada midagi inimeses olevat, varjumispüüdu, ohu- ja pesatunnet ja palju muud. Seda kõike inimest riivamata.

■ Viimasel ajal oled kujutanud ka veidraid agregaate, taraane, statuette jms., mis vahel seisavad, vahel kõiguvad, toimivad, liigutavad. Kust need pärit? Ja üldse väljamõeldis sinu kunstis?

Need pärinevad lapsepõlvest. Olin koolipoisina vist kohmetu ja saamatu. Et ma käsitöötunnis ei saanud hakkama lihtsate ning vajalike asjade meisterdamisega, hakkasin koolivihikute tagalehtedele sirgeldama olematuid asju, mis allusid minu kujutlusele. Tegin neid automaatselt. See on seletus tagantjärele, püüe selgitada või vabandada tollast mõttetust. Sääraste kujundite maailma võimalikkusest sain lõplikult teadlikuks, kui 1966. a. nägin Stockholmis Öyvind Fahlströmi noorpõlvetöid. Sihipäraselt, s. t. enesele tasakaalu ja rahuldust andva tegevusena hakkasin nii töötama peale rasket haigust 1974. aastal.

Üldse, lapsepõlv on ikka ülimalt oluline. Kust ma tean, võib-olla on realistliku äkti kujutamine mulle raske seepärast, et mind nelja-aastasena viidi naiste supelmajja. See on mul terava selgusega meeles. Hea toon väldib sellistele asjadele mõtlemist, rääkimata ütlemist. Vist näib enamikule inimestele, et kunstitegemine on üks meeldiv ajaviide. Ja vist hirmutab fantaasia inimesi.

Tundub aga, et väljamõtlemise tarve on praegusajal eriti intensiivne. Ilmselt on soodumus fantaasia vallandumiseks, vajadus selle kaudu imestada maailma asjade üle, nende olemisest ehmuda-vaimustuda. Võiks esitada ka vastuküsimuse: mis tingib, et kunstniku intuitsioon võib panna asju sellistesse suhetesse, mida elus ei esine? Millest tuleb, et need tavalised asjad väljamõeldunа võivad saada uue ja teinekord ka sügavama tähenduse? Kui seda väljaütlemist on vaja põhjendada, siis vastaksin, et ju see takistab konventsionaalse (steriilse) ilu vohamist. Üheks kujutlusvõime uperpallitamise põhjuseks võib näiteks olla püüe hetketõelusest paremasse tõelusse tungida. Olgu kuidas on, kõik säärased oletused kinnitavad inimese võimaluste avarust, kinnitavad optimismi. Teadagi, mida suuremad võimalused, seda tingimatum valik, vastutus valikus. Kui valik usaldatakse tehnilistele vahenditele (kaamerale), siis arvan selle olevat ajutise nõrkushetke.

■ Paistab, et konventsioonidega sõdimine on sulle kuidagi väga tähtis, siit ka huvi sürrealismi võimaluste vastu. Aga mida sa pead üldse kunsti võimalusteks? Ja veel: nimeta kas või rada märkivateks lipukesteks mõni tähisteos või autor, kelle püüdlused on sulle lähedased.

Klassikalise sürrealismi üks tähendusi kunsti arengus on, et ta võitles heakodanliku, konventsionaalse kujundisüsteemi vastu. Konventsioonidega vehklen minagi. Võibolla on olnud liiga palju normeeritust, silmakirjalikkust, tõelise olemuse allasurumist kodus, kasvuajal ja edaspidigi. Kunstitegemise ajend on ikka kontaktitarve, olen varem kirjutanud, et igasugune kunst on päevik. Avameelitsemine, paljastustahe on ühtlasi jagamistahe: näitan seda, mis minus olemas, eeldades, et see on ka teistes.

Kunsti võimalusi ja funktsioone näeb igaüks omamoodi. Mina pole asjade paikapanija ega prohvet, aga üks põhifunktsioone on tänapäeval anda, näidata, avada visuaalselt uusi seoseid. Olav Maranile näiteks on olulisim harmoonia. Mina saan teistmoodi aru, minu jaoks on kunstil kaks väga olulist, võrdselt tähendusrikast ja samas vastukäivat eesmärki. Esiteks see, mida Maran absolutiseerib s. o. tasakaalu andmine. Teine on aga risti vastupidine — nimelt stagnatsiooni vältimine, sellest väljaviimine. Need ülesanded on võrdsed, üks pole teisest õilsam ja nii üks kui teine sisalduvad igas töös. Kumba kunstnik valib, kumba ta eneses lihvib, see sõltub tema ande laadist, karakterist. Inimloomuses on olemas mõlemad tendentsid — püüd leida rahu ja püüd rahu lõhkumise hinnaga avastada uut. Ajaloo kogemused on tõestanud, et ühes teoses, ühe isiku loomingus ei saa need tendentsid olla võrdsed, üks on paratamatult ülekaalus. Aga mingil määral on tegevuses mõlemad, eri proportsioonides — ainult harmoonia peale ei saa minna, aga ka ainult šoki peale mitte. Samuti usun ma, et kõik, mis aegade jooksul on kunsti tulnud, sinna ka jääb — küll filtreeritult, kristalliseerunult. Jääb ka maailmapildi lõhutus, hakitus, keskaja terviklikkusse tagasi ei saa.

Kui neist rajamärkidest rääkida, siis mind on võlunud Max Ernst, tal pole kindlat käekirja, stiili. Elu vastuvõtmise laadilt on lähedane Picabia. Austan ka Ingmar Bergmani püüdeid kunstikeelt konventsioonidest puhastada. Noorpõlve mõjustaja oli Thomas Manni «Võlumägi»: seal on Õhtumaa inimese hing ja hingehädad.

■ Sind on ikka võetud filosoofilise või, ütleksin, intellektuaalse kallakuga kunstnikuna. Seda arvamust on muidugi süvendanud sinu artiklid. Kuidas on tegelikult ratsionaalse ja intuitiivse lähtega sinu kunstis?

Kõik see seletamine, teoretiseerimine, kommenteerimine on loomingujärgne protsess. See, mida ma teen (loon), on ikka kobamine, mida juhib intuitsioon: mina mõtlen n.-ö. käega. Tean, et teoreetiliselt on võimalik, et enne on pildil nimetus, minul on küll vastupidi: nimi, raam ja leping tulgu hiljem. Klassikaliselt puhanguline too loomine ka pole, pigem empiiriline, saades paika klapitamise teel. Eriti monumentaaltöös on aga *ratio'l* oluline roll. Intuitsioon valib, valiku tunnistab õigeks või laidab maha *ratio*.

■ Sinu huvi monumentaalmaali vastu on andnud tõsiseid tulemusi. Kaks suurtööd TRÜ loodusmuuseumi seinamaal ja äsjavalminud neli pannood «Edasi» toimetuses — paiknevad väga nõudlikes interjöörides, on aga minu meelest üllatavalt ruumiomased, s. t. õiges mõõdus dekoratiivse ja sisulise kvaliteediga.

Kõigist monumentaaltöödest ei taha ma hoopiski rääkida. See on ala, mis nõuab kogemusi, tahvelmaali saab teha ka sahtlisse, monumentaaltöö, ka aia taha läinu, jääb nähtavale. Muidugi on võimalik monumentaalmaali kooliski õppida, s. t. omandada teatav stilisatsiooniskeem ja see pedantselt lõpuni viia. Ometigi pole elamuslikkus niiviisi garanteeritud: Sixtuse kabeli «Viimne kohtupäev» on vapustavalt elamuslik, aga pedantsest täiuslikkusest hoopis kaugel, vahest isegi osati teostuslikult räme.

Loodusmuuseumi maal on esimene, mida julgen nimetada, kavatsus ja tulemus üldjoontes kattuvad. Kogu töö pidanuks siiski olema detailirikkam, kuid jõust tuli puudu. «Edasi» pakkumine ahvatles, riskifaktor oli *fifty-fifty:* möödunud sajandi eklektiline interjöör, mis eeldab iseenesest eklektilist lähenemist; tellija sooviks saada sümboolne kujutus eesti ajakirjanduse ajaloost. Mida uuemasse aega, seda keerukam — kristalliseerumata — oli sümbolite leidmine, omaette pähkel oli pannoode koloriidi viimine õigesse kontrastsussuhtesse tumepunaste seintega, mis liiatigi valgete pilastrite ja värviliste girlandidega liigendatud.

■ On üks žanr, millega oled pidevalt tegelnud, kõigil perioodidel. See on portree.

Portreed olen ma kõige vastuvõtlikumas eas õppinud, füsiognoomia või karakteri tabamine pakub vaimustust. Ja inimene ongi kunsti tähtsamaid sõlmpunkte, kõike muud maalides saab inimesele üksnes ligineda.

Kas meie praeguses kunstis on inimest vähe? Inimese lähedalolu on alati, aga inimest ennast nagu võõristatakse, temaga tegeldakse riivamisi, silma ei tihata talle vaadata. Nagu oleks valitsema saanud uus reegel: viisakas inimene teise sisemuses ei sori. Minule on portree tähtis, mind köidab isiksus, täpsemini see, milline temas on tasakaalu — tasakaalutuse suhe.

■ Viimasel ajal on informeeritusest kujunenud teatav iseväärtus. Mida tähendab see sinule?

Perifeerias on informeeritus muidugi hirmus oluline, Pariisis vahest mitte: pariislasele piisab, et ta teab, mis sünnib Montparnasse'il temast paar maja siin- või sealpool. Provintslikkus lõpeb siis, kui oma provintslikkust tunnistatakse. Stockholmis öeldakse: oh, mis nüüd meil, vaat Kopenhaagen on kunstilinn. Tallinn ja Tartu on mõlemad provintsid, aga esimest ei taha me selleks tunnistada.

Informeeritusega on minu arvates nii, et halb on selle puudus, halb ka tulv. Ilmselt pole tähtis mitte informatsiooni hulk, vaid kvaliteet, mitte see, kui palju on nähtud, vaid kui head valikut on nähtud. Tegelikult on ju kaks erinevat viisi impulsse saada — kas elust ja omaenese kogemusest või vahendatult, informatsioonist. Kui meenutan ja kõrvutan kolme viimast graafikatriennaali, siis paistab mulle, et üle kolme aasta on eesti, läti ja leedu kunstnikud jälle vastastikku, üksteiselt juurde õppinud. Seega on impulsid informatsioonist.

Sekundaarne inspiratsioon pole taunitav, aga vahel tundub, et see on saanud valdavaks ja siis pole kõik korras.

■ Lõpetuseks: kas sul on perioodi või laadi, milles oled end lõplikult leidnud?

Hoidku lõplikkuse eest! On olnud rohkem või vähem õnnestunud perioode või seeriaid. On vigu, ebaõnnestumisi, nõutuseperioode vaheldumisi leidude ja oletamistega, et ju vist olen nüüd mõnele asjale lähedale saanud.

Üldse arvan, et igas inimeses pesitseb nii mässaja kui ka konformist. Eluaastate kasvades märkan end ikka sagedamini ohkamas: saaks kord lõpuks kõik ühele poole, saaks kah vaadata kõigele targa rahuga. (Võib-olla siin ongi too freudistlik surmaigatsus.) Teine mina aga küsib skeptiliselt: ah, hakkad end juba valmistehtuks pidama, end kuhugi kõrgemale nihutama? Nii see kestab... kas edasi, seda ei tea. Kunst ei vasta küsimustele, ta ainult reageerib, osutab, näitab.

Vestluskaaslane oli MIRJAM PEIL

ESTICA

■ Ungari RV Szolnoki komitaadi ajalehes «Néplap» on 17. detsembril avaldatud intervjuu koorijuht Ants Söödiga, kes sel ajal koos Z. Kodály nim. kooriga Jászberény'i J. Palotásy nim. kooriga valmistus kontserdiks Jászberény'is Déryné-nim. kultuurikeskuses, 18. detsembril 1983. a. toimunud kontserdi kavas oli ka eesti autorite teoseid. A. Sööt tutvustab Tallinna Haridustööliste Naiskoori, segakoori «Olevine», räägib oma huvist ungari kultuuri vastu, jutustab hästi laabunud koostööst ungari kooridega.

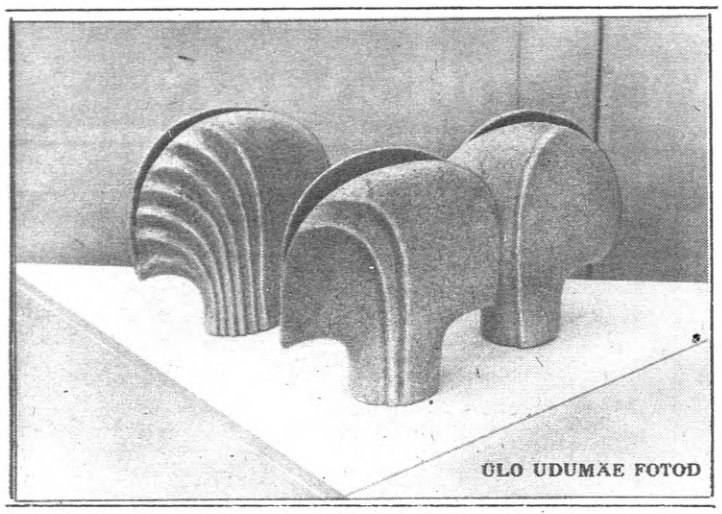

Maia Juhkam. Dekoratiivsed vormid (kõrgkuumus, 1983).

KAKS ARVAMUST TARTU TARBEKUNSTINÄITUSEST EHK KAS TARTUS SAAB TEHA HEAD TARBEKUNSTI?

ESIMENE ARVAMUS: «ÜSNA KENA NÄITUS!» (tartlane)

TEINE ARVAMUS: «MAGE!» (tallinlane)

Segadus algab tihti valest nimetusest. Tartu Kunstnike Majas toimunud tarbekunstinäitust nimetati «Tartu tarbekunst». Tartu tarbekunsti põhihäda seisneb minu arust selles, et Tartu tarbekunsti pole tegelikult olemas. Nagu pole olemas Tartu kujutavat kunsti. Nagu pole olemas Tartu kirjandust. See, mis on, on eesti tarbekunst, kujutav kunst, kirjandus, muusika. Et mõned kunstnikud-kirjanikud elavad peale Tallinna ka Tartus (ja mujal Eestimaal), ei tähenda, et nad seepärast omaette koolkonna moodustaksid. Koolkonna võimalikkus eeldab ju ikkagi suletust, selles suletud ringis aga omaenda tugevat loomepotentsiaali ja omapära, mis võib toetuda kohalikule traditsioonile või keskse isikule. Sellist kohalikku suletust kaheksakümnendate aastate Eestis ei ole, ei saagi olla. Pole tõesti erilist vahet, kas elada Mustamäel või Annelinnas. Sarnase informatsiooni ja elurütmi juures otsustab kõik ikkagi kunstnikuisiksus, mitte 185 km siia- või sinnapoole. Kui kirjandusinimesed ei kipu väitma, nagu kirjutaksid Betti Alver või Hando Runnel või Vaino Vahing just nimelt Tartu kirjandust, siis kunstnikel näib vahetegemine Eesti kahes suuremas linnas loodu vahel millegipärast tingimata oluline. Käib nagu pidev väljakuulutamata maavõistlus Tallinn—Tartu, kus alaline võitja Tallinn suhtub vähemasse partnerisse halvasti varjatud üleolekuga. Oodates-eeldades mingit erilist Tartu kunsti (tarbekunsti) tervikuna, teeme aga seejuures liiga mõnele üsna huvitavale kunstnikule, keda Tartus siiski leidub.

Tarbekunstis on Tartu Tallinnale vastandamine mõttetu kõigepealt juba sel põhjusel, et jõud on liiga ebavõrdsed. Kui Kunstnike Liidu tarbekunstisektsioonil on Tallinnas *ca* 160 liiget, siis Kunstnike Liidu Tartu osakonna tarbekunstisektsioonis on liikmeid 14. (Kui võtta arvesse ka need kõrgharidusega kunstnikud, kes Kunstnike Liitu ei kuulu, on tarbekunstnikke muidugi nii Tartus kui ka Tallinnas tunduvalt rohkem.) Kvantiteet sünnitab paratamatult kvaliteeti ja nii peame tõdema, et meie juhtivad tarbekunstnikud elavad kõik Tallinnas (erandiks vahest Mari Rääk, aga tema koht meie tarbekunstis on eriline). Tartlastest tarbekunstnikel on aga muidki eriprobleeme. Samal ajal, kui paljud tallinlastest tippkunstnikud ja ka noored on vabakunstnikud, töötavad kõik Tartu tarbekunstnikud kas «Arsis» või mujal. Erialasel igapäevatööl on omad head ja vead, selge on aga, et suuremaid loomesihte sõandab seada see, kel kasutada rohkem aega ja energiat. Ehk ka auahnust. Viimasele näib Tartu kliima mõjuvat pärssivalt. Väike linn kindlustab tuntuse ja tunnustuse, oma (mitte eriti nõudliku) austajaskonna, oma (enamasti heatahtliku) kriitika, omad tellimused ja sissetulekuallikad. Ja nüüd juba seitsmendat korda ka oma tarbekunstinäituse. Maksabki siis imestada, et vaid vähesed Tartu tarbekunstnikest üritavad tungida «võõrale maale», Tallinna, vabariiklikule tarbekunstinäitusele, kus konkurss suurem ja žürii rangem. Suur osa leppibki sellega, et ollakse lihtsalt «Tartu tarbekunstnik».

Ehk aitaks seda mentaliteeti murda värske veri, noored? Küllap aitaks, kuid kahjuks tuleb ERKI lõpetanud noori Tartusse vähe (Tartu kunstikooli lõpetanutel puudub erialane väljaõpe). Põhjus? Tartul pole pakkuda vakantseid töökohti (ka mitte kortereid, ateljeesid). Ja olgem ausad, kes siis ikka nii väga pealinnast ära tulla tahab, iseasi, kui saaks lahedad töö- või elutingimused. Mingil määral siiski noori Tartusse tuleb, osa neist lahkub sundaastate möödudes, osa jääb. Milline koht saab neil olema eesti tarbekunstis, näitab aeg. Tartu probleemidest on ju palju räägitud, aga põhjused on objektiivsed ja midagi järsult muuta raske. Paraku pole kunstis nagu koolis, siin vabandavaid asjaolusid ei arvestata. Kunstis loeb ainult tulemus. Olgu õlul või kõik maailma raskused, kes ootab seetõttu hinnaalandust, sel ei maksa oma loomingut välja tuuagi.

Sellepärast ei saa teha mingit hinnaalandust ka Tartu tarbekunstnike näitusele. Näituse tase oli keskpärane, mõned asjad ulatusid sellest keskmisest üle, mõned jäid alla (väikese ruumi tekstiilid, osa keraamikast). Juttu tahaks teha siiski sellest, mis plusspoolel, mis pakub huvi kogu meie tarbekunsti silmas pidades. Seda polegi lõppkokkuvõttes nii vähe, arvestades, et mitmed tugevad tarbekunstnikud, nagu Mari Rääk, Inge Malin ja Siiri Nummert, seekord ei osalenud.

Aastaid Tartu esikeraamikuteks peetud Maie Lukats ja Maia Juhkam on küll ka seekord uute töödega väljas. Mõlemad tunnustatud kunstnikud, leidnud ka üldisemat tähelepanu. Paraku tundub, et mõni aasta tagasi oli nende looming huvitavam ja omanäolisem. Juhkami dekoratiivsed vormid «Austerservikud» on küll igati meeldivad ja elegantsedki (eriti heledad), kuid mõjuvad juba varem nähtutena. Samad sõnad võiks öelda Lukatsi küünlajalgadevaagnate kohta. Aga loodame, et kõige paremad ajad on kunstnikel alles ees. Teised keraamikud tallavad tuttavaid radu. Annes Varjun äratab lugupidamist oma jätkuva loomeenergiaga ja, miks ei, ka suurte vaaside huvitava vormikeelega, kui ainult glasuur muljet ei rikuks. Meedi Ümar torkab silma — noor inimene ikkagi — ja kribukirjalistest vormidest seinapannoo kah rõõmsalt isemoodi. Jääb veel Indrek Hirv. Temast oleks ehk tulnud alustadagi. Indrek Hirve ei aja meie tänases tarbekunstis küll kellegagi segi. Ega asenda. Kuigi ega ta ju muud teinud olegi, kui maalinud taldrikuid, taldrikuid, taldrikuid. Seekord on küll väljas ka kolm pudelit, ikka sellesama dekooriga. Näib, et Indrek Hirv ei tee katsetki end muuta, uueneda. Avalikult esitab ta näituselt näitusele sama teema lõputuid variatsioone. Ometi on Hirve loomingus praegushetke jaoks midagi uut ja olulist — see on üksikeseme väärtustamine. Oleme viimasel ajal tarbekunstis (ja ka graafikas) liialtki harjunud sarjapiltide ja -esemetega, mida peab olema vähemalt 3, 4 . . . 10, et nad mõjuma hakkaksid, ideed edasi annaksid. Üksikese on sealjuures sageli väheütlev, halvemal juhul ka hooletult teostatud. Indrek Hirve iga taldrik on omaette kunstiteos. Hirv justnagu väidaks: väärtuslik on konkreetne ese ise, mitte tema suhe kõrvalolevate eksponaatidega, kunstniku eelnenud või tuleva loominguga.

Indrek Hirve juurest on hea hüpata teise noore kunstniku juurde, kes niisama isepäiselt oma rada käib, kuigi probleemid ja teemad teised. See on tekstiilikunstnik Malle Antson, kellelt seekord väljas vastne «Sõiduvaip» ja Tallinna näitusel juba nähtud «Eesti klassik» ning kudumid «M» ja «K». Malle Antsoni praeguste kui ka varasemate vaipade vormi- ja värvimaailm pärinevad eesti rahvakunstist. Ometi ei sarnane Antsoni vaibad liialt üksteisega. Kord on ta avalikult dekoratiivne, kord katsetab maalilisemat lähenemist, kord jäljendab Läänemaa rahvavaipa, samas koob figuure, isegi portreed, siis piirdub ainult ornamendiga. Näib, nagu otsiks Malle Antson alateadlikult teed mingi oma vaibaideaali poole, mis ühendaks kõik võimalused. Kindlasti vajaks see ideaal teostumiseks ka suuremat vaibaruumi. Ruumipuudus kimbutab ka muidu nii hea idee ja kindla kompositsiooniga «Sõiduvaipa», lastes sel mõjuda veidi ülekoormatuna. «Eesti klassik» näib jälle ihkavat midagi või kedagi enda kõrvale. Kas või neid sümpaatseid kudumeid, millest teine nüüd kahjuks teisele poole ust sattunud. Huvitav, et need erksäravates värvides ornamentaalsed vaibad mõjuvad seekord kõige rahulikumalt ja iseendas lõpetatult.

Kui Antsoni «Sõiduvaibas» oli värve ja detaile ehk liigagi, siis Kai Luiga on seekord esitanud nii värvivaese ja detailitühja vaiba, et lihtsamat annab välja mõelda. Proovijad küll teavad: lihtsat polegi alati kõige lihtsam teha. Luiga on proovi auga läbi teinud, kolmnurga- ja triibumotiividele üles ehitatud vaibapind on tasakaalus ja terviklik. Et ideedest puudu ei tule, näitavad minivaibad kõrvalseinal. Kai Luigal tundub olevat tekstiilis lahtine käsi üsna erinevate suundade peale. Aeg näitab, kas mõni neist kunagi ta püsivaks lemmikuks saab.

Kolmanda suurema kudumi «Märtsimaastikud» autor on Anneli Säre. Meeldivad impressionistlikud värvilaigud, tehniliselt oskuslikult kootud. Kui midagi soovida, siis sedasama päriselt oma teema leidmist, mille pärast ju kunsti teha tasubki. Meenuvad tema kaks eelmist väikest vaipa põdrasarvedega ja kaljujoonistega — ehk läheb sealt tee edasi.

Nahakunstnike väljapanekus erilisi üllatusi pole. Maret Kuke esineb tavalisel heal tasemel soliidsete nahavoolis albumitega. Etnograafiahõngulised «Pässakad» on kui tore väike vallatus. Vastuolu tekib ehk korrektsete kaante ja uljalt hooletu karbiosa vahel. Mall Metsalt on kaks laegast, mis laadilt jätkavad ta viimase aja loomingut, Rutt Maantoalt kaks huvitava dekooriga nahaintarsiaa külalisraamatut. Silma jäävad veel mõned meeldivad raamatuköited: Bulgakovi «Meister ja Margarita» Katrin Sasilt ja Goethe «Fausti» ning A. J. Krusensterni köited Eha Raendilt. Seevastu Raendi ümmargused karbid mõjuvad hoopis nõrgemalt.

Metallikunstnike saalis ei saa pilku lahti Udo Vooli mehelikult võluvatelt tarbevormidelt. Vaataja vaimustus jahtub küll veidi, kuuldes, et need sümpaatsed pajad-pannid on valminud osana diplomitööst. Tartus tehtud karikas ja «Mäng munadega» tunduvad vähem omapärased. Üks lootusrikas algus sellegipoolest.

Indrek Päigi väärib kiitust oma seinamärkidega «Alma mater» ja «Observer Tartuensis». Omapärane konstruktivistlik kujundikeel lähendab teda pigem meie noorele arhitektuurile ja disainile kui metallikunstile. Mõtleme ju metallikunsti all sageli just kõigepealt ehteid. Kuigi ehete vitriini paigutatud Ülle Voosalu kiiri pilduvad «Koidutähedki» on tavapärasest ehtemõistest kaugel. Ülle Voosalu ekspositsioon näib tervikuna ihkavat lendu tõusta. Ühe ehetekomplekti nimeks ongi kunstnik pannud «Õine lend».

Näitus on läbi käidud. Mida öelda lõpetuseks? Hoolimata kõigist probleemidest saab ka Tartus teha head tarbekunsti. Jääb vaid soovida, et tulevikus tehtaks seda veel rohkem. Sellest võidaksid nii tartlased kui ka tallinlased, nii võrukesed kui ka saarlased.

TIIA TOOMET

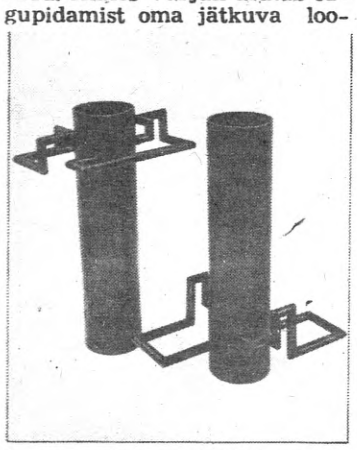

Udo Vool. Dekoratiivsed vormid (sepis, 1983)

LÄTI NAHAKUNSTNIKE TÖÖDE NÄITUS RAEMUUSEUMIS

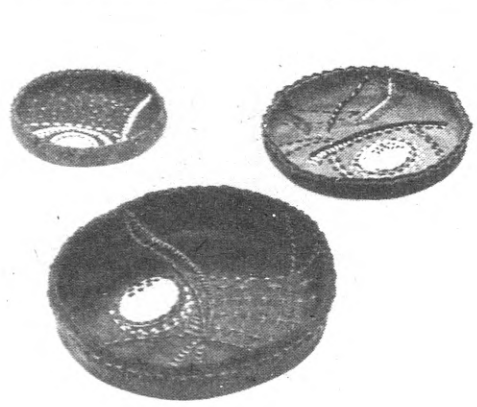

Ilda Silis. Karbid

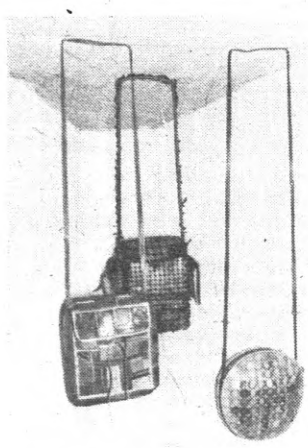

Anda Lice. Kotid

Eriks Priedkalns. Komplekt «Riia»

ILDA SILIS on Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi kasvandik, siinne kool avaldub tema töödes eelkõige kõitekujunduses, seevastu karpide ja dekoratiivtööde juures domineerib lätlastele omane kõikehaaravus nii teostusvõtetes kui ka komponeerimises.

ANDA LICE nahkvestid jäid meelde suviselt Balti liiduvabariikide tarbekunstitriennaalilt. Praegusel näitusel eksponeerib ta tihedafaktuurilisi ja veidi müstilises koloriidis dekoratiivseid pinnakompositsioone ja naiste garderoobi juurde kuuluvaid esemeid.

ERIKS PRIEDKALNS kasutab oma loomingus vanu keskaegseid töövõtteid, mis toonitavad nii mineviku ja oleviku vahelisi loogilisi seoseid kui ka vastuolusid.

KONTSERDISAALIS

Vana-aastaõhtul helises muusika ka raekoja saalis: mängis Heliloojate Liidu juures tegutsev **barokkansambel «Consortium».** Kontserdi kavas oli XVII—XVIII sajandi inglise muusika, täpsemalt nn. *consort*'imuusika, mis oli tolleaegsel Inglismaal üks populaarsemaid muusikaliike, kujutades endast eri kõlavärviga pillidest ansamblile loodud teoseid (lad. k. *consortium* — kaaslus, ühinemine).

«Consortiumis» kõlasid koos plokk- ja ristflöödid (Heino Jürisalu, Aago Rääts, Mart Jürisalu), tšello (Mati Leibak), klavessiin (Anne Tüür) ja lauto (Heino Jürisalu). Toredat, kerget ja puhast heli, sädelust ja hoogu jõudis kuulajani juba esimeseks mängitud Henry Purcelli muusikas draamale «Dioclesian». Ka Anthony Holborne'i tantsudes kontserdi teises pooles oli kergust ja musitseerimislusti. Kahju vaid, et mahedate ja delikaatsete plokkflöötide kõrval mängib tšello, mitte aga palju sobilikum, pehmema tämbriga *viola da gamba;* nii on ansamblil väga raske saavutada vajalikku kõlatasakaalu. Eriliselt head ansamblitunnetust sai kuulda William Corbetti Sonaadis plokkflöödile ja *basso continuo*'le. Väikestes klavessiinipalades köitis Anne Tüür sügava muusikatunnetuse ja kaugele kiirgava mänguröömuga. Üks ilusamaid hetki oli aga kontserdi teise poole alguses. Kõlasid XVII sajandi tundmatu helilooja variatsioonid inglise rahvalikule laulule «Greensleevs». Aago Räätsa imetlusväärne virtuooslik vabadus, puhtad ja haprad flöödihelid, veidi nukra värvinguga, mis nii kohane selle peaaegu kõigile kuulajaile tuttava meloodia juurde — see muusika tekitas kui mitte nähtava, siis tajutava helenduse.

«Consortiumi» instrumentalistidele on meeldivaks täienduseks Tiiu Levald (sopran). Aastalõpukontserdil kuulsime tema esituses Henry Purcelli, Philip Rosseteri, Thomas Campioni ja John Dowlandi laule ning taas üllatas Tiiu Levald nüanssiderikkusega. Teades, et ta on laulnud väga erinevate ajastute muusikat, on seda meeldivam tõdeda neile lauludele vastava emotsionaalse häälestuse leidmist, mis mõjus väga loomulikuna.

On omamoodi sümboolne, et «Consortium» aasta viimast päeva kontserdiga tähistas: just lõppenud aastal sai ansambel, mis juba mõnda aega tegutsenud, tegelikult õige hoo sisse. Uueks aastaks võib «Consortiumile» soovida veel ühtlasemat koosmängu.

*

Iselaadse uusaastatervitusega esines oma austajaile **segakoor «Noorus»** (dirigendid Ene Üleoja ja Maie Kivita). 29. detsembril ja 3. jaanuaril

Segakoor «Noorus».

astuti oma kodumajas, J. Kreuksi nimelises Kultuuripalees üles kavaga «Tiliseb-tiliseb äisakell». Õigupoolest ei olnudki see mitte päris tavaline tõsimeelne kontsert, vaid pigem meeleolukas hilisõhtu, milles ka publik oli osaline, mitte eemaltvaataja. Saadud elamustki võib nimetada pigem meeleolu- kui muusikaelamuseks. «Noorusega» koos esines konservatooriumi tudengitest koosnev kammeransambel (M. Mägi ja R. Vilu — viiulid, Ü. Jaama — vioola, G. Välja — tšello, K. Suss — fagott, P. Brambat — flööt, E. Rajasalu — harf ja T. Terasmaa — kõik tilisevad-kõlisevad löökpillid). Kaasa tegid ka Jüri Aarma ja ansambel «Kapell». «Noorus» tõestas taas, et ta on läbinisti nooruslik ja üllatustest tulvil. Aarne Männiku seatud popurrii meile kõigile imetuttavatest näärilaludest lõi sooja, koduse tunde. Pretensioonitut atmosfääri ei lasknud hajuda ka Jüri Aarma vahelugemised. Kogu õhtust hoovas heas mõttes lapsemeelsust, mis nääridega kuidagi iseenesestmõistetavalt kaasas käib. Kaks spirituaali kõlasid küll veidi põhjamaiselt, otsekui härmatisega kaetult, aga sobisid sellistena üldisesse näärimeeleollu päris kenasti. Võluvad olid René Eespere näärilaulud. Nagu tema varasemadki lastelaulud, on ka need lihtsad ja selged ning lastepäraselt vahetud (muuseas, need laulud leiame ka just näärieajaks valminud väikeselt heliplaadilt). Neljast laulust viimane, «Head uut aastat!» mõjus tõepoolest kõigi esinejate südamest tuleva uusaastaõnnitlusena. Et see nii ajakohane laul aga kava ei lõpetanud — veel esitati U. Naissoo «Mu kodu» —, tekkis mõttesild kontserdi kahe avalooga, R. Rannapi «Teretuse» ja «Lapsepõlvekoduga».

ANNELI UNT

KUIDAS LÕPPES AASTA, ERI KLAS?

Eri Klas ja Jorma Hynninen proovi vaheajal.

Traditsiooniliselt kaunilt — muusikaga. Sedakorda küll kodust ja «Estoniast» väheke eemal, Schwerinis, kuid siiski estoonlaste seltsis. Mis aga üldisemalt töösse puutub, siis 17. oktoobril alanud tööreis lähimasse ooperilinna Helsingisse kestis kõigist seniolnuist kauem — täpselt kaks kuud. Muidugi mahtus siia vahele ka vabu päevi, nii et jõudsin Tallinna põigata paari etendust juhatama ning R. Wagneri «Lendava hollandlasega» mõned proovidki teha, ühe nädalalõpu aga Prantsusmaal veeta.

Kansallisooppera'sse *«Jevgeni Oneginit» lavastama kutsutud Georgi Ansimoviga on mu teed ennegi ristunud. Kakskümmend aastat tagasi, kui ma ühe oma esimese tööna juhatasin «West Side'i lugu», juhtus seda nägema ka Ansimov. Ja et tal sama muusikal oli välja tulemas Moskva Operetiteatris, kutsus ta mind sinna. Läksin — kolmeks kuuks. On kohane ka meenutada, et «Estonias» on G. Ansimov lavastanud juba kolmel korral: «Neiud ärevil», «Kaks kevadpäeva», «Kihlus kloostris».*

Soomlaste huvi etenduse vastu oli elav, osal isegi nostalgiline, sest viimati mängiti seal «Jevgeni Oneginit» viiekümnendail aastail. Kui meie lavastusest rääkida, siis polnud ei Ansimovi ega ka minu lähenemises materjalile midagi nohust, nutvat. Lahtilöögist alates peaks selge olema, et Lenski ei sure tuuletõmbusse ja Onegin pole mitte madala vererõhu tõttu nii külm ja kale. Läbi tülli aimuva liigutav-romantilise loo asemel püüdsime seda vaatajani tuua tegelike noorte inimeste draamana, millest soome ooperitegijad muuseas kohe mõttekaaslusega kinni haarasid, nii et üksteisemõistmine oli kogu trupis suurepärane. Teatri peakunstniku Seppo Nurmimaa erakordselt õnnestunud dekoratsioonid ja koreograaf Elsa Sylvesterssoni mõtestatud ning ennastsalgav töö, eeskätt kooriga, olid kahtlemata samuti lavastuse edu põhjusiks. Olime ju traditsioonilise balleti välja jätnud ja kogu liikumise tegi koor, kes laulis ja tantsis tõepoolest nii nagu heas ooperis vaja. Ühtse hingamise aluseks oli aga Ansimovi oskus anda igaühele põnev isiklik ülesanne, mida Sylvesterssoni koreograafia vaimukalt toetas, meenutades mõnes misanstseenis juba rohkem Gogoli kui Puškini tegelasi. Üldse tundus koor mulle Kansallisooppera *ühe tugevama komponendina. Koori liikmed on liikuvad, hea vokaalse tasemega maitsekad ansamblistid, kes vajaduse korral aga valmis asendama haigestunud solistegi... Ka orkestrist rääkides ei saa ma soojade sõnadega kitsi olla, sest selle väga paindlik ja aktiivne musitseerimisrõõm oli kadestamisväärne. Mulle enesele tundus ooper senijuhatatuist raskeimana: on ju ta nii tuntud-teatud, samaaegselt aga nõnda õrn materjal, et üks vale noot võib rikkuda kogu pildi. Et muusika õhuliselt ja vahetult kõlama hakkaks, tuli tõepoolest vaeva näha. Suureks toeks oli mulle siin solistide eriliselt kõrge professionaalsus: Taru Valjakka Tatjana, Heljä Angervo Olga ja Jaakko Ryhäneni Gremin võluksid suurematelgi ooperilavadel, rääkimata juba vokaalselt täiuslikku Jorma Hynnineni nimikangelasest või Kari Kuoppa dramaatilisest ja ülisugestiivsest Lenskist.*

Ehk annab mõningase pildi töönädala organiseerimisest, aja planeerimisest ning sellest tingimusteta kinnipidamise täpsusest, kui näiteks meenutada, et neljapäeval, 8. detsembril oli Helsingis «Jevgeni Onegini» etendus, reedel pool kaks — tund pärast maandumist Pariisis — proov Salle Pleyel'is *(umbes kaks ja pool tuhat kohta) kuulsa «Des Concerts Lamoureux»' 100-liikmelise sümfooniaorkestriga. Õhtul sain samas jälgida Londoni filharmoonikuid Claudio Abbado juhatusel (solist Maurizio Pollini). Laupäevase proovi eel õnnestus mõned tunnid Louvre'is veeta, õhtul aga näha Pariisi Spordipalees Robert Hosseini lavastatud ütlemata põnevat vaatetükki «Inimene nimega Jeesus», mille muusikaliseks aluseks oli Mahleri Teine sümfoonia. Pühapäevahommikusel peaproovil viibis ka* Orchestre de Paris peadirigent *ja tuntud pianist Daniel Barenboim, kelle pakutud meeldival lõunal vahetasime mõtteid võimalike tulevaste kontaktide üle. Õhtuse kontserdi, mille esimeses pooles oli Tšaikovski Kontsert viiulile ja orkestrile re-mažoor (solist Patrice Fontanarosa), teises aga tema Neljas sümfoonia, võttis täissaal nii soojalt ja temperamentselt vastu, et meenus kunagine ehmatav kogemus Mehhikos, kui juhatatud kontserdil puhkes pärast viimast nooti selline märul, nagu oleksin värava löönud... Esimese hommikuse lennukiga pöördusin Helsingisse tagasi, sest õhtul oli järjekordne «Jevgeni Onegini» etendus (kus Hynninen muuseas mainis, et tema oli eelmisel õhtul Bachi «Jõuluoratooriumi» laulnud Frankfurdis). Need viis päeva andsid ettekujutuse, kui pingeline võib olla elukutseline nn. jetset artisti elu, kes peab oskama lennukis magada, hotellis keskenduda ja ükskõik millisel laval ükskõik mis kell säravvärskelt publiku ette minna...*

Helsingist naasmise järel sain nädalapäevad kodus olla, kuid siingi oli igal õhtul kas etendus, juubel või kontsert, nii et fraki ja taktikepita kuidagi läbi ei saanud. Aasta viimastel päevadel tegin proove juba Saksa DV pinnal, kus 30. ja 31. detsembril koos Mecklenburgi Riigikapelli, Schwerini kooride ning meie solistide U. Tautsi, M. Jõgeva, H. Krummi ja M. Palmiga kandsime ette Beethoveni Üheksanda sümfoonia. 2. jaanuaril andsime aga Mecklenburgi Staatstheater'is jumalagajätuks n.-ö. galakontserdi.

Uus aasta koduses «Estonias» algas mulle nagu ikka etendustega, saime ka jätkata «Lendava hollandlase» proove. Eelolev nädalavahetus möödub mul aga juba Moskvas, sest 16. jaanuaril tuleb Konservatooriumi Suures saalis juhatada Moskva Filharmoonia Akadeemilise Sümfooniaorkestri vägagi nõudlikku kava, kus Schönbergi Klaverikontserdi (solist A. Vedernikov) ja R. Straussi «Nõnda kõneles Zarathustra» kõrval kõlab ka juubilar K. Pendereckі «Hiroshima ohvrite mälestuseks».

Vahendanud PEETER TOOMA

RAHVUSLIK JA INTERNATSIONAALNE NÕUKOGUDE NÜÜDISMUUSIKAS

Detsembris toimus Petroskois üleliiduline üliõpilaskonverents «Rahvuslik ja internatsionaalne nõukogude nüüdismuusikas». Osalejaid oli ligi poolsada, peaaegu kõigist liiduvabariikidest, paljudest Vene NFSV linnadest. Töö kulges kahes sektsioonis — «Rahvuslike muusikakultuuride vastastikune mõju liidu- ja autonoomsetes vabariikides» ning «Rahvuslikud traditsioonid ja tänapäeva helikeel», mida juhtisid L. Danko Leningradist ja L. Karklinš Riiast.

Konverentsi tegevuskava oli tihe, seda enam väärivad luqupidamist korraldajate tähelepanu ja hoolitsus (Petroskoi konservatooriumis õpib sama palju tudengeid kui meil, põhiosa ei pärine küll mitte Karjalast, vaid mujalt Vene NFSV-st). Ettekannete tase oli erinev, sai kuulda nii põhjalikke, tuumakaid kui ka üsna pealiskaudseid esinemisi. Silma paistsid moskvalase V. Tsenova (juhendaja J. Holopov), qorkilase J. Kuprijanova (juhendaja V. Valkova), petroskoilase J. Seidova (juh. J. Kon). TRK IV k. üliõpilase Anneli Undi («Veljo Tormis ja folkloor», «Ingerimaa õhtud», juh. M. Vaitmaa) jt. tööd. A. Unt kutsuti kõnelema kohaliku televisiooni konverentsisaatesse. Kahju, et teoreetilise arutluse illustratsiooniks ja põhjendamiseks kõlas vähe muusikat: olnuks ju suurepärane võimalus tutvuda meie heliloojate uuemate teostega. Tõsi, kahel õhtul esitati nõukogude autorite kammer- ja koorimuusikat (ka Eino Tambergi «Prelüüd ja metamorfoos»), samuti langes konverentsi aega Alfred Šnitke «Concerto grosso» sealne esiettekanne, solistideks T. Grindenko ja O. Krõssa. Konverentsi lõpupäeval kohtusid A. Šnitke ja O. Krõssa konservatooriumi õppejõudude ja üliõpilastega. Suure kaasaelamisega kuulati ka Tormise «Ingerimaa õhtute» plaadiesitust.

KRISTEL PAPPEL

POPULAARSEIM BIGBÄND

T. Akiyoshi ja L. Tabackin.

Mõnigi kord on olnud juttu bigbändide (teatud koosseisuga džässorkestrid) populaarsuse vähenemisest, viimasel ajal aga tundub, et nad on hakanud taas eluõigust võitma. Mitmete maade muusikaajakirjade lugejate ja kriitikute arvates kuulub praegu seda liiki kollektiivide tippu Toshiko Akiyoshi — Lew Tabackini orkester.

Toshiko Akiyoshi on sündinud 1929. aastal. Kuueaastaselt hakkas ta võtma klaveritunde, õppides tundma nii euroopa klassikalist kui ka jaapani helikunsti. Tema muusikalisele arengule aitasid kaasa isa, kes oli noorpõlves osalenud *no*-teatris, ning rahvatantsijast õde. Pärast Teise maailmasõja lõppu, mil Jaapanis asusid USA okupatsiooniväed ning ameerika mõjud tugevnesid ka muusikaelus, hakkas teismeline neiu huvituma džässist.

1951. a. augustis lõi Akiyoshi juba oma ansambli. Kaks aastat hiljem andis Jaapanis kontserte pianist Oscar Peterson (esines muide 1974. a. Tallinnas). Loomulikult läks Akiyoshi teda kuulama, kuid mis olulisem: Peterson kuulis ka neli aastat noorema kolleegi mängu ja tegi talle ettepaneku lindistada heliplaadi jaoks koos mõned kompositsioonid. Nüüdsest peale ei olnud Akiyoshil loometee suuna suhtes enam kahtlust. Ta esines raadios ja TV-s, Jaapani ajakirjandus tunnistas ta maa juhtivaks džässpianistiks. Kui gi Akiyoshi ise on üsnagi naiselik, ei avaldu see tema mängulaadis, mida iseloomustavad jõuline liigendatus, dünaamilisus, erakordne voolavus.

Kui noorele muusikule pakuti stipendiumi õpinguiks Bostonis Berklee muusikakolledžis, oli ta kohe nõus ning 1956. aasta jaanuaris sõitiski džässi sünnimaale. Siin täiendas ta end arranžeerimises, kompositsioonis ja improvisatsioonis. «Vaadates tagasi kolmele ja poolele aastale Berklees.» kirjutas ta hiljem, «olen tänulik selle eest, mida õppisin, sest komponeerimine ei lähe mul kergesti. Vaevlen iga noodi ja fraasi kallal nõnda, et lausa ihaldan kõike seda, mis aitaks mul paremini korraldada oma ideid.»

Õpingute ajal esines Akiyoshi Newporti festivalil, mängis mitmes ansamblis. Lõpetanud kolledži, jäi ta USA-sse, käis oma tolleaegse abikaasa, altsaksofonist Charlie Mariano kvartetiga turneel Jaapanis ja Euroopas. Esinemised, tehnika lihvimine, arranžeerimine ja helilooming hõivasid kogu tema aja.

Ühes 1966. a. antud intervjuus ütles Akiyoshi: «Viimase kümne aasta jooksul polnud ma midagi tõsisemat teinud, seepärast otsustasin kirjutada palu bigbändile ja ise selles mängida. Üheks saksofonistiks soovitati mulle kedagi Lew Tabackinit. Nõnda kohtusin oma tulevase mehega.»

Philadelphiast pärit ja sealse konservatooriumi lõpetanud Lewis Barry Tabackin (sünd. 1940) oli selleks ajaks mänginud mitmes, sealhulgas Maynard Fergusoni, Clark Terry ja Taani raadio bigbändis. Ta oli tähelepanelikult uurinud kuulsate tenorsaksofonistide pärandit. «Mida edasi, seda suuremat mõju avaldab mulle nende mäng, nende musitseerimise terviklikkus, millest tänapäeva saksofonistidel on minu arust puudu. Esimestele iseloomulik interpretatsiooni soojus ja instrumendi toon on džässilavalt täiesti kadunud. Tenorsaksofoni ja flööti hindan kui kaht võrdväärset pilli. Saksofon on traditsiooniline instrument, sestap ma ei arva, et sellel mängides leian midagi uut. Flööt aga pole kunagi olnud džässile iseloomulik, selle traditsioonid on euroopalikud. Flööt aitab mul anda oma osa džässilikku musitseerimismaneeri. Need kaks pilli on kaks erinevat väljendusvahendit, millega võin edasi anda mitmesuguseid tundeid.»

L. Tabackini mängulaadile, mida iseloomustavad tüse toon ja virtuoossed improvisatsioonilised soolod, on mõju avaldanud niisugused meistersaksofonistid nagu Lester Young, Sonny Rollins, Coleman Hawkins, Chu Berry jt.

Ent tagasi orkestri juurde. Oma bigbändi asutamine polnud hõlpus. Mida mängida? Kuidas leida mängijaid? Kust saada esinemisvõimalusi? Kuidas hoida orkestrit koos? Tuli kogeda finantsraskusi, kokku puutuda rassiliste eelarvamustega. Oli tarvis vastu astuda publiku ja kriitikute enamiku veendumusele, et ainult mees võib edukalt juhatada bigbändi, et ainult ameeriklased suudavad hästi mängida džässi. 1973. a. kevadel alustas orkester Los Angeleses siiski proove, peatselt ilmus ka esimene heliplaat — Jaapanis, sest USA plaadifirmad kartsid riskeerida. Aastal 1976 tehti Jaapanis menukas ringreis, kontsertidel esitatust koostati plaadialbum, mille mitmed džässiajakirjad hindasid aasta parimaks. Veidi hiljem aga tunnistati ülemaailmse levikuga muusikaajakirja «Down Beat» ringküsitlusel viieaastaseks saanud orkester parimaks bigbändiks. Õnnestunuks kujunes turnee 1979. a. Euroopas: esineti Taanis, Rootsis, Poolas ja Saksa DV-s.

Orkestri koosseis on traditsiooniline: 4 trompetit, 4 trombooni, 5 saksofoni ja 3-liikmeline rütmigrupp. Muusikud on enamasti pärit Los Angelesest ja nende oskused kuluvad marjaks ära, kui arvestada Akiyoshi sageli üsna keerulisi seadeid. Akiyoshi ise mängib oma orkestris soolosid vähe, ehkki on suurepärane pianist. Nagu ta ise ütleb, ei suuda ta keskenduda, olemaks korraga nii solist kui ka dirigent-helilooja-arranžeerija.

Kahtlemata on orkestri edu üks põhjusi, et Akiyoshi on suutnud anda talle oma näo, isepärase kõla, missugust pole ühelgi teisel bigbändil. Lähtutud on nii idamaise (jaapani) kui ka lääne (sving) muusika traditsioonidest. See ei tähenda, et Akiyoshi on läinud odava eksootika teed (millega paraku tihti saavutatakse ajutine publikumenu). Jaapani kõlad tema muusikas tähendavad nii traditsiooniliste jaapani pillide kasutamist kui ka uudseid orkestreeringuid ja huvitavaid instrumentide kombinatsioone. Kõik saksofonistid mängivad suurepäraselt ka flööti. Iselaadselt kõlavad kokku näiteks kaks flööti, kaks klarnetit ja bassklarnet või siis pikoloflööt ja basstrombon. Rohkesti on flöödi (Tabackin) ja trombooni sooloeteasteid.

Tänapäeval laialt levinud elektrimuusikariistu Akiyoshi Tabackini orkestris ei kasutata. See pole juhuslik. «Džässi mängimisel peab igal instrumendil olema oma kõla, oma toon, mis võimendeid ja muundureid läbides pahatihti kaob. Arvan, et elektrimuusikariistad on eelkõige heliefektide jaoks,» on öelnud Akiyoshi. Oma arranžeeringud loob ta konkreetseid mängijaid, nende võimeid silmas pidades. Nõnda tavatses omal ajal teha Duke Ellington. Teine neile ühine joon on laialdane kontrastide kasutamine.

Lõpetuseks mõni sõna Akiyoshi ühest programmteosest, süidist «Minamata». See on pühendatud mürgiste töösstusjäätmete ohvriks langenud Minamata kaluriküla elanike mälestusele. Küla lähistele ehitatud suure keemiatehase tootmisjäägid, mis sisaldasid elavhõbedaühendeid, heideti merre, kalade kaudu sattus mürk inimestesse. «Juhtum Minamatas vapustas meid väga,» on öelnud Tabackin. «Toshiko pidas kohuseks avaldada oma arvamus, ehkki me mõlemad mõistame väga-hästi, et muusikaga ei saa takistada niisuguste tragöödiate kordumist.» Süidi esimeses osas kuuleme kõigepealt rõõmsameelset viisi. Idüllilisse sissejuhatusse ilmub rahutu meeleolu — trompetiimprovisatsioonid, millele luuakse kurjakuulutava kõlaga taust. Elava tempoga teises osas otsekui kajastuvad tragöödia eelaimused, inimeste kannatused ja lootused. Akordide aeglane vaheldumine epiloogis kujutab kaost, mille dramatism jõuab kulminatsiooni, kui mängu lülituvad jaapani löökriistad ja leinaline vokaal.

Toshiko Akiyoshi on jõudnud oma eesmärgile, loonud populaarseima bigbändi. Andekad heliteosed, leidlikud arranžeeringud, suurepäraselt svingiv orkester — seda pole vähe. Kuigi tippu jõuda on kergem kui seal püsida, on see kõnealusel kollektiivil seni õnnestunud: ajakirja «Down Beat» viimasel lugejaküsitlusel tunnistati Akiyoshi—Tabackini bigbänd (muide, vanameister Count Basie orkestri ees) taas parimaks ja seda juba viiendat aastat järjest. Olgu lisatud, et kuulajate arvamusega olid päri ka muusikakriitikud.

Koostanud MIHKEL LOODUS

LEMBIT VALT, EDGAR SAVISAAR. GLOBAALPROBLEEMID JA TULEVIKUSTSENAARIUMID. Kirjastus «Eesti Raamat». Tallinn, 1983. 159 lk.

Maailmamuredest emakeeles

Selles sisukas raamatus käsitletud aine põhjal võiks pikalt ja detailidesse tungides arutleda, kuid praegusel arvustusel on teine eesmärk. Tahaks kokkuvõtlikult tähelepanu juhtida raamatu tähtsusele ja kohale meie kultuuris.

Autorite ülesanne on olnud ühtaegu nii tänuväärne kui ka komplitseeritud, sest meile on küll tuttav sõna «globaalprobleemid», ent siiani puudus selle hõlmav seletus. Nii on eesti keskmine haritlane ehk mõnda kuulnud Rooma Klubist, happelistest vihmadest, sudust ja superrelvastuse superhindadest, ent märksa vähem globaalmodelleerimise üldistest suundadest. Otsesõnu öeldes on raamat eesti keeles esimene pääsuke, mis globaalprobleemaatika nii ulatuslikult läbi võtab. Kasutatud materjali hulk on meeldivalt suur.

Raamatu sõnaline kude on väga tihe ja sellest suvaliste niidiotste väljatõmbamine, kui tahes ahvatlev see ka ei tunduks, viiks jutu kohe raamatust eemale, elule lähemale. Seepärast meenutagem sisu vaid peatükke nimetades: «Sissejuhatus globaalprobleemaatikasse», «Peamised globaalhädad», «Lahendite otsinguil», «Ideoloogia ja globaalmodelleerimine». Nagu näha, on haare lai ja arvustajal jääb vaid üle kinnitada, et sellist kontsentreeritust kõrvuti loetavusega ning demagoogilise pesuvee ja pinnalise sõnavahu vähesust ei kohta emakeelses faktikirjanduses kuigi tihti. Raamat on igast küljest vaadates kiiduväärt, ja siinkohal olgu nimetatud vaid need aspektid, mida allakirjutanu subjektiivselt olulisimaiks peab:

1) see on esimene eestikeelne raamat, mis haarab maailmas (eriti seitsmekümnendatel aastatel) tehtu globaalprobleemide uurimise alal;

2) tuginetakse ulatuslikule läbitöötatud materjalile, ning meie pikka kirjastamistsüklit meenutades näeme, et on arvestatud maksimaalselt viimaste materjalidega (kuni nov. 1982);

3) koos probleemidega saame hõlmava loetelu juhtivaist globaalteoreetikuist nii Idas kui ka Läänes, nende põhiseisukohtadest, ja ülevaate NSV Liidu spetsialistide töödest ning koostööst maailma ulatuses;

4) raamat on kirjutatud huvitavalt, heas stiilis ja mingis mõttes krambivabalt, s. t. ainet ja probleeme on eelistatud liigsele teoretiseerimisele-probleemitsemisele. Suur kogus väga kõnekaid fakte koos viidetega kasutatud kirjandusele ühelt poolt ja kantseliidivaba esitusviis teiselt poolt teevad selle lugemise tõenäoliselt huvitavaks nii paljude erialade teadlastele kui ka igale vitaalsele ja uudishimulikule inimesele;

5) autorid on dogmaatikavabalt ja veenvalt suutnud avada globaalprobleemides ning globaalprobleemide käsitluses peituvaid sotsiaalseid ja ideoloogilisi konfrontatsioone. Selles suhtes on väga huvitavad näiteks III peatüki viimane osa «Religiooniteema Rooma Klubi uurimustes» ja terve IV peatükk;

6) eraldi väärtus on ilmselt Rooma Klubi tegevusjoone ja põhiettekannete refereeringuil, mis eesti keeles seni on lünklik olnud. Kauge ja mõne jaoks võib-olla elitaarne institutsioon tuleb äkki meile lähedale, omandab inimlikud jooned (vt. näit. D. Meadowsi «Kasvu piiride» ründamine Läänes; lk. 36).

Raamatus käsitletu tähendusest rääkides on vaja vaid meelde tuletada olulisimat seisukohta, mida autorid eelviimasel leheküljel sõnastavad nii: «Sõjaohu ärahoidmine on esmane, peamine ning edasilükkamatu ülesanne, mille lahendamisest otseselt sõltub ka teiste globaalprobleemide saatus.» Kardan, et ma ei eksi, arvates, et meie tööstusjuhtide, haritlaste, kultuuritegelaste hulgas on neid, kes globaalse ja kohaliku vahele püüavad visalt teravat eraldusjoont tõmmata. Ka mõtteis. Eluinerts on võimas jõud ja pealtnäha kaugete probleemide omaks tunnistamine nõuab inimlikke pingutusi. On palju inimesi, kes ihaldavad endale kukelaulu ja stopperiga varustatud maailmatasemel elektronkäekella, aga keelduvad süvenemast üleaedse probleemidesse, globaalseist rääkimata. Tuleks mõista, et nn. globaalmured pole isiklikest lahutatud ega kohalikega vastuolus, vaid et tahes-tahtmata oleme me kõik globaalkollisioonides osalejad ning probleemide kandjad. Kas ka kaaslahendajad, olgu esialgu või teoreetiliselt, sõltub juba igaühest.

Rahvuskultuur kui tervik kinnitub olevikku; rahvuskultuur kui dünaamiline protsess ulatub minevikust tulevikku. Selle protsessi liikumapanevate jõudude hulka kuulub ka kõnealune raamat.

Tundub vajalikuna tsiteerida ka autorite järgmisi seisukohti (lk. 14): «Globaalprobleeme süvendavad ka raskused keeruliste süsteemide mõistmisel ja juhtimisel. Maailm on keeruline süsteem... Keeruline süsteem... peab end sageli ülal vastupidiselt meie kogemuslikele otsustele. Ta... ajab uurija kujutluses põhjuse segi sümptomitega jne.»

Ilma neid mõtteid sügavalt mõistmata ei suuda ka kõrvaltvaataja süveneda globaalproblemaatikasse.

Uute probleemidega kaetud maailma tuleks nagu uuesti avastama hakata, maakaardid oleks nagu kattunud uute valgete laikudega, kus asuvad küll tuttavad linnad ja riigid, aga ootamatult võõrad ja kohutavad probleemid. Arusaadav, et normaalne inimene küsib endalt — äkki on need probleemid miraaž ja mingeid uusi valgeid laike polegi? Autorid toovad raamatus ka hea näite iganenud mõtlemisviisi võimalikest resultaatidest seal, kus oleks vaja omandada uus mõtlemisviis (lk. 15—18). Raamatu esimese, sissejuhatava peatüki esimene osa lõpeb lausega: «Globaalprobleemidest ilmneva uuelaadse reaalsusega peabki kaasnema tardunud piiridest lahtiütlemine inimmõtlemises.»

JAAK JÕERÜÜT

MATS MÕTSLANE 100

Valgustuslike püüetega koolmeistri kuju oli meie algupärasesse proosasse juurutanud Fr. R. Kreutzwald oma kalendrijuttudega. Uue sajandi algul oli E. Peterson-Särgava «Rahvavalgustaja» heitnud sellele kujule küll juba satiirilist valgust, kuid 1910. aastal äratas kõnealuse teema vastu taas laiemat tähelepanu Mats Mõtslase jutustus «Kraavitajad», mis pälvis Eesti Kirjanduse Seltsilt ergutusauhinna. Üksnes lähemad asjaosalised teadsid, et selle pseudonüümi taga peitus noor Pärnumaa pedagoog Mart Kiirats.

Sündinud 6. jaanuaril 1884 Tõstamaal keskmiktaluniku perekonnas, omandas M. Kiirats Audru kihelkonnakooli lõpetamise järel kutsehariduse Tartu Õpetajate Seminaris. F. Tuglase «Mälestustes» märgitaksegi Kiiratsi kirjandusliku tegevuse algusena juba seminaristipõlve. Aastail 1904—1911 töötas ta Saarde kihelkonnakooli juhatajana. Sealsetele kogemustele tugines autor ka «Kraavitajates».

Kui «Rahvavalgustajas» näidatakse noort õpetajat Heinrich Madarat esmalt naiivse idealistina, hiljem aga omakasupüüdlikele kompromissidele kalduvana, siis «Kraavitajate» peategelane, ministeeriumikooli juhataja Paul Tomberg on oma püüdlustes siiram, ühtlasi realistlikumalt mõtlev. Tema ühistegevusealased taotlused lõpevad viimaks küll samuti fiaskoga, kuid isiklikest pettumustest hoolimata jääb talle vähemalt aktiivse teerajaja maine. Oma ajastu maa kultuuriolude tõetruu peegelpildina on «Kraavitajad» jäänud püsima autori kaaluvaima teosena, millest on senini ilmunud kolm trükki.

Jutustuses «Kusta Poland» (1914), millele V. Kingissepp põhjendatult ette heitis Eduerakonna programmi illustreerimist, nägi Mõtslane ekslikult meie põllumajanduse peamist arenemisteed suurtalundite stabiliseerumises. Kuid 1920.—1930. aastatel kujutas kirjanik mitmes romaanis («Liblika lend», «Mõrane hing», «Kevadised vood» I—II jt.) just suurtalude laostumist kodanliku majanduskriisi tingimustes. Autori tehisoptimistlikud agraaralased näpunäited kriisioludest väljapääsemiseks tundusid juba tollal väheveenvatena. Selle kõrval on kirjanikul pilku jätkunud ka külakehvistu kurblooluse jaoks, nagu kogeme ühest ta varasemast eluloolisest visandist «Kukehansu Madis».

Mõtslase hilisema loomisjärgu teiseks lemmikteemaks oli linnaelu varjukülgede kujutamine (jutustuses «Hans Tohver», romaanides «Hilda Kõrevares» ja «Mäng»). Kunstiliselt küpseimaks osutus neist viimati mainitu, milles kritiseeritakse väikelinna koorekihi tõusiklikku mentaliteeti ja äriringkondade sahkerdamist.

«Mõtslane on enamasti ladus fabuleerija. Ta tabas hästi vähenõudlikuma lugeja maitset ning arvestades tulemusrikkalt tema huvi «põneva» ja elulise kirjanduse vastu.» resümeerib tema toodangut hinnates Ü. Tonts, leides ühtlasi, et kirjanikueeldused, mida näitasid autori esimesed teosed, jäid välja arendamata.[1]

Olles vahepeal katsetanud talupidamisega ja tegutsenud mõnda aega ka vabakutselise kirjanikuna, pöördus M. Kiirats 1930. aastate algul tagasi koolipõllule, töötades õpetajana Toris ja Vändras. Uusi raamatuid tema sulest enam ei ilmunud. M. Kiirats suri 16. novembril 1956 ja on maetud Vändra kalmistule.

[1] Eesti kirjanduse ajalugu IV. Tallinn, 1981, lk. 432.

OSKAR KUNINGAS

EMAKEELE SELTSI AASTARAAMAT

Oktoobris 1983 jõudis keelehuviliste kätte Emakeele Seltsi kaksikaastaraamat 26/27, mis katab seltsi tegevusest aastad 1980 ja 1981. Ei ole enam viiekümnendad-kuuekümnendad aastad, kus aastaraamat ilmus enamasti samal aastal, ega ka seitsmekümnendad, kus tuldi toime tema üllitamisega järgmisel aastal. Viimaste aastate ahenenud trükiolud suurendavad aastaraamatu ajalist mahajäämist. Ei päästa enam kaksiknumbridki. Kirjastamisvõimaluste piiratuse tõttu pole võimalik kajastada ka kogu uurimistegevust: ühes köites võib avaldada ainult ühe teemaga hõlmatavaid kirjutisi. Enam-vähem, aga mitte päriselt, saab piiranguist üle pealkirjadega «Sõna ja nimi», «Eesti sõnavara», «Sõnavara probleeme» ja seekord «Eesnimedest oskussõnadeni».

Sellegipoolest oli vastses aastaraamatus huvipakkuvat lugemist nii eesti keele uurijale kui ka harrastajale. Raamatu avavad Emakeele Seltsi 60. aastapäeva tähistamise puhul koosolekul Tartus 1980. aastal peetud ettekanded, millel nüüd avaldatuna on faktitäpsete ülevaadete väärtus: need on Arnold Kase kokkuvõte ES-i tegevusest seitsmekümnendatel aastatel, Heino Ahvena tagasivaat 70 keelepäevale (1961—1980) ja Ingrid Sarve pilguheit 1966. aastal ESi juurde loodud rahvaluulesektsiooni esimesele 15 tegevusaastale.

Järgneb 10 uurimislikku kirjutist nii nüüdiskeele kui ka keeleajaloo, nii kirjakeele kui ka murrete kohta. Terviklikumalt on seejuures esindatud **oskuskeele** minevik ja olevik. Erilist lugemismõnu pakub Richard Ritsingu artikkel poolteisesaja aasta vanuste esimeste eesti käsikirjaliste ja trükitud muusikaõpikute keelest. Autor peab lugu nende sisust ja väljenduse leidlikkusest ning esitab lõpus tähestikjärjestuses 116 tolleaegset oskussõna koos tänapäevaste vastetega. Asta Veski annab ülevaate veterinaaria oskussõnavara soetamise alguspäevist käesoleva sajandi kaheksakümnendail aastail. Kai Riikoja käsitleb tänapäeva oskuskeelt, näidates, kuidas õiguse sõnavara teeb kaasa eesti terminoloogia peamised nüüdistendentsid: areneb väljendustäpsemaks ja -tihedamaks.

Aastaraamatus on **sõnaajaloolisi** leide: Paul Alvre viib määrsõna *paratamata* päritolu poolest kokku reaalse tegusõnaga *parandama,* heites kõrvale väljamõeldud *paratama* ja *parama;* Paul Ariste kirjeldab kangrute oskussõna *mettima* ehk *mittima* keskalamsaksa keelest lähtumist ning eesti, läti jt. keeltesse sattumist. Helgi Vihma jälgib põhjalikult nelja *aas*-sõna elulugu nii eesti keeles kui ka sugulaskeeltes.

Eesti **kirjakeele kujunemine** alates trükistest 16. sajandi algupoolel on olnud pikk teekond, kus tõusud on vaheldunud mõõnadega. Paul Alvre on oma teises kirjutises käsitlenud ühte tõusujärku kuuluva Bengt Gottfried Forseliuse tegevust, esmajoones tema aabitsate keelt, tunnustades seejuures eriti Forseliuse rahvakeeletundmist.

Aastaraamatu artikliosa kõige ulatuslikum kirjutis on **murdeuurijalt.** Mari Must annab ülevaate ahtale rannaribale taandunud kirderannikumurde tänapäevast. Autor nendib, et kui võrrelda praegust rannikumurret sellega, mis oli pool sajandit tagasi, on tunda üha tugevnevat keskmurde ja viimaseil aastakümneil juba ühiskeelegi mõju. 1981. a meie hulgast lahkunud Jaak Simmilt on aastaraamatus valimik setu eesnimesid, huvitavaid selle poolest, et need venelähtesed nimed on paindunud eestlasele suupäraseks ja läänemeresoome nimedele lähedasteks (nt Nati — Наталия, Тера — Степанида, Ermo — Ермолай, Laaser — Лазарь). Nüüdsel üha uute eesnimede jahtimise ajal võib see nimestik pakkuda häid ideid, igatahes sobivamaid eesti nimesid kui Desiree, Jeanne või Ändy.

Tänapäeva eesti **üldkirjakeelt** käsitleb kahjuks ainult üks artikkel — Aino Admanni «Otsekõnele lähedastest juhtudest kirjakeeles». Nüüdiskirjakeele käsitluste vähesus ongi olnud ESi aastaraamatu krooniline puue.

Nimekorralduse alalt on uuesti ära trükitud Tiiu Erelti varem «Keeles ja Kirjanduses» avaldatud ülevaade türgitatari ja tadžiki nimede edasiandmisest eesti kirjas. Seda põhimõtete kirjeldust koos kuue keele transkriptsioonitabelitega vajavad tõlkijad, toimetajad, korrektorid, ajakirjanikud.

Üle 60 leheküle on aastaraamatus 11 vanema ESi liikme **memuaare.** Seesuguste lindistuste ja kirjalike küsitluste korraldamise ning kogutu avaldamise eest on seltsile eriti tänulikud tulevased keeleteadlaste ja -huviliste põlvkonnad. Sellise vaimukapitali väärtus kasvab aasta-aastalt. Üksnes tänu lindistatud vestlustele on meil veel võimalik lugeda hiljuti surnud keelemehe Ernst Nurme meenutusi seletussõnaraamatu koostamise algaegadest. Varasemais aastaraamatuis on tema mälestusi klassikaliste keelte õpetamisest I maailmasõja päevil. ESi algusaastatest ja sõjajärgsest terminoloogiatööst kuni 1960. aastate lõpuni.

Eesti NSV teenelise õpetaja Heino Nurmiste vastustes aastaraamatu toimetuse küsimustele on talletatud ülevaade Haapsalu keeleelu kauaaegse juhi tegevusest: eesti keele ja kirjanduse ning eesti keele metoodika õpetamisest. Haapsalu ajalehe pedagoogikarubriigi ja keelenurga toimetamisest, keelepäevade algatamisest ja muudest keeleelu edendavatest ettevõttudest. Toimetuse küsimustele on vastanud ka teenekas eesti keele ja kirjanduse õpetaja ning ülikooli metoodik Gerda Laugaste, jutustades oma keelehuvi kujunemisest, õpingutest, emakeeleõpetajate ettevalmistamisest TRÜs ning andes hinnanguid praegusaja keelekorralduse kohta. Tsiteerigem tema kokkuvõtet: «Nagu kultuurtaime, tuleb kultuurkeeltki ravida, hooldada, ja mida noorem, seda enam. Omatahtsi vohanud võraga õunapuu metsistub, kannab nigerikku vilja. Hooldamata metsapadrikust saab väheväärtuslikku tarbepuitu, ahjukütet. Nii ka kärpimata, puhastamata keel kõlbab ainult köögi tarbeks.»

Jõudmata siinkohal refereerida kogu memuaarirubriigi sisu, tahaksin vähemalt nimetada murdeuurija Aili Univere mõtisklusi eesti murdeainestiku kogumisest ja vanade sõnavarakogude kasutamisest ning murdekorrespondent Theodor Saare mälestusi eesti peremärkide kogumisest ja meremeheelust.

Akadeemik Paul Ariste ja ESA toimetuse liikmete vestluse üleskirjutis kuulub memuaarirubriiki üpris kunstlikult, sest see ei sisalda mälestusi möödunust, vaid hoopis hinnanguid ja arvamusi meie keeleelu tänapäeva kohta, uute sõnade loomisest ja kasutusele võtust kirjakeeles, väikerahva oskuskeele arendamisest, keeleteaduse suhetest naaberaladega, nõukogude fennougristika nüüdispildist. Tulevikuks soovitab Ariste peale vana tundmise ja sõelumise: «Uuena peaks tingimata uurima keelte kontakte, võtma keelt sotsioloogiliselt, võtma keelt psühholoogiliselt, võtma keelt väga mitmelt seisukohalt.. ja siis me saame paljusid neid asju seletada, mida me seni ei ole osanud.»

Aastaraamat lõpeb nagu alati seltsielu kajastustega: juubelikirjutistega, nekroloogidega, teadussekretäri Heino Ahvena ülevaadetega ESi 60. ja 61. tegevusaastast (s. o. 1979 ja 1980) ning seltsi liikmete nimestikuga (seisuga 1. jaanuar 1981).

ESi tegevliige
TIIU ERELT

Mitte «Saraajevos» vaid Sarajevos

Vabariiklik õigekeelsuskomisjon on asunud eestikeelses tekstis võõrpärisnimede kasutamise korrastamisele. Esialgu on piirdutud maade ja pealinnadega, täpsemalt nende ladinatähelise rühmaga, Jugoslaavia SFV ühe vabariigi pealinn on Sarajevo, seal asub Bosnia ja Hertsegoviina (või VÕK-i otsuse vaimus Hercegovina?) Sotsialistliku Vabariigi valitsus.

Sarajevo on tuntud ertshertsog Franz Ferdinandile toimepandud ja üheks Esimese maailmasõja ajendiks saanud atentaadi linnana. Nüüd on see kohanimi taliolümpiaga seoses meil hoopis tihedasti kasutusel — kõnes vene keele eeskujul rõhuga teisel silbil. Hääldust me teatud määral mugandame, näiteks toome prantsuse keelt kasutavate Aafrika riikide nimedes rõhu esisilbile (Mali, Benin, Gabon, Niger). Sarajevo puhul aga pole tarvis midagi muuta, sest nimes aktsentueeritakse esimest silpi juba seal kõneldavas serbohorvaadi keeles.

Nelja aasta pärast on suveolümpia määratud toimuma Lõuna-Korea pealinna. Eesti keeles kirjutatakse saksa keele eeskujul Söul ja püütakse seda diftongi ka välja häälda da. Tegelikult kasutatakse nii ladina- kui slaavitähelistes transkriptsioonides tähemärki ö, mis praktiliselt kostab nagu meie o, häälda takse aga huuli ümardamata. Diakriitiliste märkide ärajätmist VÕK põhimõtteliselt ei soovita, veel halvem on aga hädalahendusena märgi asendamine trükitehnilistel põhjustel teisega. Parem olgu ilma.

MART TARMAK

Lahingu-väljal sõrkimas

«Noorte Hääle» järjekirjutises seisis hiljuti, 7. detsembril 1983 lugeda:

«Kuulide vingumist olin varemgi kuulnud. Aga siis olid need kuulipildujavalangud või üksikud püssilasud. Nüüd vilistas kuule vahetpidamata igast kandist. Sootuks uus oli kummaline tunne, õigemini tunnetus, et praegu pole nende eest pääsu, peidukoht puudub, ainus võimalus on tinarahe all maas lamada, sellele sõrkjooksuga vastu minna... Tegime mitu sõrkjooksu järjest, jõudsime vastasele lähemale ja heitsime uuesti maha... Kui me jälle sõrkjooksu sooritamiseks püsti tõusime...» jne.

Sõrkjooks on (rahva)sporditermin ja märgitseb teatavasti aeglast lõtva jooksu, millega pole sõjas mitte midagi peale hakata. Asjaomane sõjandustermin on ammust ajast olnud **järkjooks.**

HELDUR VINT

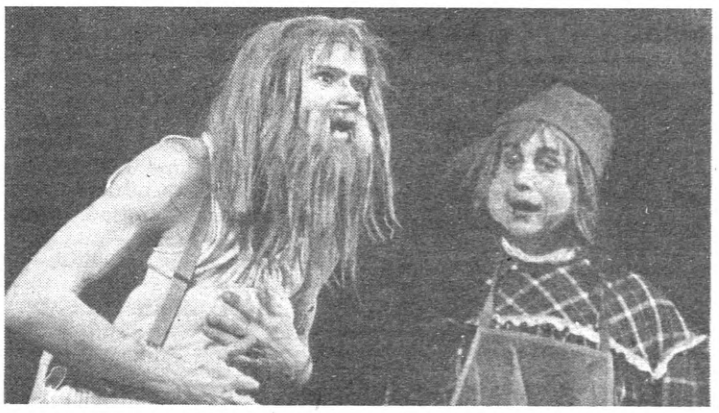

UUS LASTEETENDUS NOORSOOTEATRIS

Noorsooteater tõi näärideks vaatajate ette Vladislav Koržetsi näidendi «Näärila ja Närula». Lasteloo lavastas Eero Spriit, kujundas Kustav-Aqu Püüman, laulutekstid kirjutas Juhan Saar, muusika autor on Tõnu Raadik. Mängivad Jüri Aarma, Ene Janson, Paul Laasik, Villu Kangur, Marje Loorits ja Helene Vannari.

Pildil: Näruvana (Villu Kangur) ja Närueit (Marje Loorits).

GUNNAR VAIDLA foto

OLIVER HILLY:

PALJULUBAV AVASTUS

Selle avastuse tegi mai algul Londoni Kuningliku Fondi vähiuurimise laboratooriumis 32-aastane Uus-Meremaa arvutustehnika spetsialist Peter Stockwell, kes oli siin stažeerimas. Arvutiga andmemassiivi töödeldes leidis ta suure sarnasuse veres sisalduva aine PDGF-i ja viiruste vahel, mis tekitavad ahvidel vähkkasvajat.

Mõistnud, et oli teinud tähtsa tähelepaneku, märkis Stockwell saadud tulemused suure punase hüüumärgiga ja jättis need uurimisrühma juhendaja, 42-aastase dr. Mike Waterfieldi lauale, kes PDGF-i keemilise ehituse varem oli kindlaks teinud. Selle tulemusena sai M. Waterfield esimesena võimaluse selgitada, kuidas toimub normaalse raku muundumine vähirakuks, mis viib lõpuks surmava kasvaja tekkeni.

«Ma olin väga erutatud,» ütles M. Waterfield. «Me avastasime esimestena selle, mida varem olid oletanud paljud teadlased. On lihtsalt võimatu, et saadud tulemused oleksid juhuslikud. Need näitavad, et vähkkasvajat tekitava viiruse ja vereaine PDGF vahel on evolutsiooniline seos.»

PDGF tekib haavades vere hüübimisel ja tal on eriline omadus kutsuda esile rakkude vohamist haava ümber, mis põhjustabki haava paranemise. M. Waterfield ja tema kolleegid lootsid, et õppides tundma, kuidas PDGF tekitab normaalsete rakkude vohamist, aitab see ühtlasi selgitada vähirakkude kasvu mehhanismi. Nad ei eeldanud aga üldse, et PDGF-il endal ongi otsustav osa teatud vähirakkude paljunemisel. Teadlased arvasid, et vähirakud toodavad mingit omaenese «kasvufaktorit», kuid mida see enesest kujutab, ei teadnud keegi.

Normaalsed somaatilised e. keharakud sisaldavad teatavasti täielikku geneetilist «generaalplaani», milles on olemas kõikide teiste keharakkude projektid. Lihase- või naharakkudes on geen, mis toodab PDGF-i vere trombotsüütides («plaadikestes»). Tavaliselt on see geen lihase- või naharakus välja lülitatud. Kuid ta võib sisse lülituda juhusliku mutatsiooni tagajärjel ja hakata tööle siis, kui seda pole hoopiski vaja. Niisuguseid mutatsioone võivad põhjustada kiiritus või ka keemiliste ainete toime — näiteks ained, mis sisalduvad sigaretisuitsus. Sellisel juhul võib rakk hakata välja töötama PDGF-i. Kuid erinevalt «plaadikestest», mille programm näeb ette hävimise pärast valgu väljatöötamist, kasvab see rakk tegelikult edasi. Lühidalt, ta reageerib PDGF-ile mida ta ise toodab. Rakk pooldub, paljuneb ning peagi moodustub kasvaja.

VÄHI TEKKEMEHHANISM AVASTATUD?

Hiljuti teatasid välismaa massiteabevahendid sensatsioonilise uudise — Londoni Kuningliku Fondi vähiuurimise laboratooriumis on avastatud vähirakkude kasvu mehhanism. On see tõesti nii? Kas nüüd saab sellele haigusele piiri panna? Kui kiirelt võetakse kasutusele uued ravimeetodid ja uued efektiivsed ravimid?

«Literaturnaja Gazeta» avaldas lühendatult Londoni ajalehes «Sunday Times» ilmunud Oliver Hilly artikli inglise teadlaste tähelepanuväärsest avastusest. Artiklit kommenteeris LG-s NSVL Teaduste Akadeemia Molekulaarbioloogia Instituudi vanemteadur J. Kozlov.

Teadlaste jaoks erakordselt tähtis fakt: nende ees pole lihtsalt üks tuhandest võimalikust teest, vaid vähi tekke põhiline mehhanism.

Seda järeldust kinnitavad veel ühe laboratooriumi andmed. Washingtoni Rahvusliku Vähiuurimise Instituudi teadlased Robert Gello ja Stewart Aronsen uurisid inimese vähkkasvaja rakke, et kindlaks teha, kas neis rakkudes on geene, mis aktiivselt toodaksid PDGF-taolisi aineid. Nad leidsid, et sääraseid aktiivseid geene oli kaheksal üheteistkümnest eri tüüpi vähirakust. Nende hulgas luu-, lihas- ja sidekoe- ning ajuvähirakkudel. Pole võimatu, et selliseid erinevusi võib esineda 1/10 kõigist vähivormidest. On võimalik, et analoogiliselt toimub ka teiste vähkkasvaja liikide rakkude «sisselülitamine», kuid nende tekkimist põhjustavat ainet pole seni leitud.

Olles relvastatud värskete teadmistega, võivad teadlased nüüd alustada uute vähivastaste preparaatide väljatöötamist. Olemasolevad meetodid lubavad laboratoorsetes oludes saada aineid, mis on väga lähedased PDGF-ile, kuid samal ajal mitteaktiivsed. Need ained peaksid suutma PDGF-i toimet blokeerida, nõnda ära hoides vähirakkude kasvu. M. Waterfield ütleb: «Meie käsutuses on praegu meetodid, mis lubavad luua terve perekonna sünteetilisi proteiine, mis on võimelised vähirakkude kasvu seiskama. Tehnogeneetika abil võib korraldada ka nende tööstuslikku tootmist.»

Töö on praegu selles järgus, kus edasise võiks anda mõne farmaatsiafirma hoolde. Preparaatide tööstuslikku tootmist võib oodata umbes kümne aasta pärast. Uus põlvkond bioloogilisi preparaate on tunduvalt efektiivsemad kui eelkäijad. Penitsilliini ja teiste antibiootikumide loomisega kaasnes, et elavhõbedaja arseenipreparaatidesse, mida kasutati selliste nakkushaiguste korral nagu süüfilis, hakati suhtuma kui mürkidesse, mida nad tegelikult ongi. Uutel biopreparaatidel on tõenäoliselt veelgi suurem valikuline toime kui antibiootikumidel.

Võimalik, et läheb veel palju aastaid, enne kui õpime neid aineid efektiivselt kasutama, ja väga võimalik, et tuleb üle elada enam kui üks valus õppetund. Kuid millised ka poleks raskused tulevikus — vähi geneetiline kood on mõistatatud ja see sisendab suuri lootusi.

JURI KOZLOV:

MIDA NÄITAVAD EKSPERIMENDID

● Oleme palju kordi lugenud teateid, kus kirjutatakse vähi saaduse avastamisest. Siis aga selgub, et selle taga ei ole midagi. Ausalt öeldes on kahtlus, et ka see on sensatsioon.

Selle viimase avastuse suhtes niisugust kahtlust olla ei saa. Käesoleval juhul on tõepoolest leitud vähiraku tekke üks peamisi mehhanisme. See tähtis ja huvitav tulemus võimaldab uutmoodi uuringuid ning seletab paljusid fakte, mis olid ammu teada, kuid millel puudus kuni käesoleva ajani tõepärane seletus.

Näiteks ei olnud selge, miks vähirakk kasvab iseenesest, samal ajal kui normaalse raku kasvuks on vajalik vereseerum. Arvati, et mingil teel toodavad vähirakud endale spetsiifilist kasvufaktorit, kuid mida too endast kujutab, ei olnud teada.

Oli teada, et normaalsetes rakkudes on olemas onkogeenid — s. o. geenid, mis mõningail tingimusil muudavad normaalsed rakud pahaloomulisteks. Neid geene on üle viieteistkümne. Nende funktsioon ei olnud selge. Saadi aru, et millekski on nad vajalikud, kuna evolutsioon on need alles hoidnud. Tänu kõnesolevale uurimusele on midagi ka selles küsimuses selgunud.

On tähele pandud, et mõningad vähivormid, mida tekitab raku mingi onkogeeni ebaõige töö, on teatud määral koespetsiifiline protsess. See tähendab: teatud vähitüüp areneb teatud tüüpi koe rakkudes. M. Waterfieldi avastatud mehhanismi järgi peab rakul peale kasvufaktori olema veel retseptor, millega see faktor ühineb. PDGF-i jaoks on sellised retseptorid neurogliia rakkudel (millest koosnevad närvikiud) ja sidekoerakkudel. Vähi arenguks on vajalik kahe komponendi — retseptori ja kasvufaktori — olemasolu. See ongi inglise teadlaste kõige tähtsam järeldus.

● Kas sellest avastusest võib tulla ka praktilist kasu?

Kui leiab kinnitust, et onkovalgu toimimiseks rakusse on vajalik retseptor ning ainult sel juhul areneb rakus vähk, on võimalik luua vähivastaste preparaatide uus põlvkond. Keemikud saavad sünteesida selle valgu fragmente — peptiide, mis sarnanevad selle valguga, kuid ei stimuleeri rakkude kasvu. Niisuguste peptiidide abil saab blokeerida retseptoreid ja nõnda katkestada rakkude kontrollimatu pooldumise. Väga võimalik, et see on üks võtmeid vähi saladuse lahendamiseks.

● Me teame, et aine PDGF on struktuurilt erakordselt keeruline ja uskumatult püsiv. Teda võib kümme minutit keeta kanges happes, ilma et ta lõhustuks. Nähtavasti on sellisele valgule analoogi luua erakordselt raske?

Tõepoolest, PDGF on väga keerulise struktuuriga aine ja analoogilist peptiidi luua on raske. Valgu konfiguratsioon on võrreldav tugevasti kokkukeritud traadikeraga. Teda ei mõjusta isegi hape, sest ta on nii tihedalt pakitud.

Peptiidi loomisel peavad oma sõna ütlema eksperimenteerijad. Valgu üldine valem on juba teada. Arvan, et selle üksikuid fragmente hakkavad keemikud looma varsti.

● Nähtavasti võivad peptiidid aidata haiget ainult vähi arengu algjärgus? Mida aga teha, kui haigus on juba kaugele arenenud?

Igal ravil on piirid ja sellel kujutletaval ravil samuti. Peptiidid on praegu hüpoteetilised relvad vähivastases arsenalis. Kindlasti peaks neil olema valikuline toime, ainult vähirakkudesse.

Kuid näib, et me oleme liialt hoogu sattunud ja arutame asju, mis eksisteerivad esialgu vaid teadlaste projektides.

● Kas teile ei tundu vähi tekkemehhanism, mille M. Waterfieldi rühm on avastanud, liiga lihtsana?

Lihtne on mehhanismi vallandumine. Kuid mehhanism ise, eriti selle toime tagajärjed on ülisegased. Raske on öelda, kui palju reaktsioone tekib pärast seda, kui rakk on muutunud vähirakuks ja hakkab pooldumа. Tuhandeid? Ei tea... Terve orkester hakkab mängima erakordselt keerulist meloodiat niipea, kui dirigent, kasvufaktor, asub oma kohale puldis — retseptoris.

Avastuse õigsuse lõplikuks kinnitamiseks seisab ees veel palju tööd. Esialgu ei maksa kalduda liigsesse optimismi. Sellist tunnet — meie võitsime — oleme varemgi kogenud. Vähk aga jätkab inimelude hävitamist. Tahaks siiski uskuda, et teadlased on lõpuks jõudnud sajandi haiguse ühe mõistatuse lahendamise lähedale.

Tõlkinud ANTS HAAVEL

«NOORUS MULLE...»

(Algus 4. lk.)

see fakt kajastub suhtumises ühiskonnasse, kus me elame.

Pikemat aega on mind huvitanud teema, mida me nimetame internatsionalistlikuks kasvatuseks. Näiteks propageeritakse praegu Eestimaa venekeelsetes lehtedes üsna laialt eesti keele õppimise vajalikkust, samas aga ei ole pikka aega midagi tehtud, et kergendada eesti keele tundmaõppimist: puuduvad korralikud õpikud jms. Ja veel. Me hoiame end liiga lahus üleliidulisest elust, väites, et üleliidulised probleemid pole meie probleemid. Kuidas ei ole? Eesti probleemid ju ometi on üleliidulised. (Niguliste kiriku põlemisest saime teada tõlkeartikli kaudu — meie oma ajakirjandus (kui mitte arvestada lühikest informatsiooni) ei pidanud seda ilmselt eesti probleemiks ning ei reageerinud üldse. See ei tee talle au!).

On üha süvenev ajamärk, et järjest rohkem linlasi hakkab aednikuks. Ka mina olen aianduskooperatiivi liige ja selle taustal olen tundnud, et aiapidajate täiesti seaduslikus asjaajamises tuleb ette väga kummalisi probleeme, mis sunnivad meid poolseaduslikke teid otsima. (Kust saada väetist? Veoautot? Jne.) Sellel teemal on mul kokkulepe raadiovestlusteks.

Need on vaid esimesena pähetulnud teemad.

● Vihje nakatumisest praeguslinlase meelisharrastusse — aednikutöösse — annab ilmselt võimaluse rääkida hobidest.

Olen kunagi endale tõotanud, et ma kunagi enam mitte midagi kollektsioneerima ei hakka. Möödunud sügisel aga leidsin ennast fakti ees, et mul oli mulda panna 187 ametlikku tulbisorti, lisaks veel 30 sellist, mida järgmisel aastal määrama pean. See harrastus sarnaneb Enn Vetemaa kunagise kiilihobiga: tal oli plaanis saada oma kogusse kõik Eestis esinevad kiilid ja leida veel üks oma liik. Minul oma sordi plaani küll veel pole, sest tean, kui keeruline on ühe tulbisordi saamine. Aga kogu selle kollektsionäärharrastuse taga on palju tõsisemad asjad: olen tõepoolest endas avastanud aedniku. Ka varem oli mul maakodu, ent see mind eriti ei innustanud. Arvan, et aiakiindumus tuleb koos eaga: kunagi hakkavad meeldima seenelkäigud ja kunagi tulbid! Mina sain möödunud aastal neljakümneseks ja tunnen endas tõsist aiatöö kirge. Eks selles avaldu ka mingi vastukaal mu boheemlikule noorusele. Kui ma ütlen, et noorus mulle eriti ei sobinud, siis kõlab see naljakalt. Aga ometi on see nii. Igal inimesel on vist oma eelisiga, ja kuigi meie ajal on noorus moes, ei tulnud ta minul kõige paremini välja. Ma mõtlen oma noorusele igasuguste tunnetega, mul juhtus sel ajal igasuguseid vastuolulisi asju — ja lõppkokkuvõttes läks kaduma hulk väärtuslikku aega, mida enam kuidagi tagasi ei saa...

Lõpetuseks veel tulpidest. Eesti suuremates tulbikollektsioonides on 500 sordi ringis, üldse on hetkel olemas 2140 ametlikku sorti. Möödunud suvel sõitsin uute tulbisortide hankimisel palju mööda Eestimaad ringi ning sain tuttavaks mitme tõsise ja huvitava inimesega — aednikest kollektsionääridega, tõeliste loominguliste inimestega. Need tutvused on minu elu märksa huvitavamaks teinud. Kõikidele aednikele aga tahaksin öelda, et kui kellelgi on liiga suur tulbikollektsioon ja ülemäära palju häid sorte, siis võib ta mulle sellest julgesti teada anda. Ehk on minulgi midagi vahetuseks pakkuda!

Vestlemas käis ENE VEIPER

KIRJANDUSLIKE VÄIKEVORMIDE VÕISTLUS

ENSV KUTSEHARIDUSKOMITEE JA ENSV KIRJANIKE LIIT KUULUTAVAD VÄLJA KIRJANDUSLIKE VÄIKEVORMIDE (LUULETUSED, DIALOOGID, MONOLOOGID, ESTRAADISTSEENID) VÕISTLUSE.

Selle eesmärk on rikastada meie vabariigi töölisnoorte ja kutsekoolide sõnakunstikollektiive uue kõrgel ideelis-kunstilisel tasemel repertuaariga.

Konkursist võivad osa võtta kõik soovijad. Võistlustööd peavad olema noorteteemalised, kajastama töölisnoorsoo osa meie maa elus ja kommunistlikus ülesehitustöös, võitlust kõrge tööviljakuse ja distsipliini eest, noorte õppimisvõimaluste kasutamist, komsomolielu ja vaba aja veetmist, noortekollektiivide tööd ja noortevahelisi suhteid, nõukogude patriotismi ja sotsialistliku internatsionalismi ideid.

Esitatud teosed peavad olema vormistatud kahes eksemplaris ja masinakirjas. Need ei tohi olla varem trükis avaldatud. Märgusõnaga võistlustöödele lisada sama märgusõnaga varustatud kinnine ümbrik andmetega autori kohta.

Igas žanris (luuletused, mono- ja dialoogid, estraadistseenid) parimateks tunnistatud teostele paneb ENSV Kutsehariduskomitee välja preemiad:

ühe esimese preemia 200 rbl.,

kaks teist preemiat à 130 rbl.,

kolm kolmandat preemiat à 70 rbl.

Lisaks antakse välja neli eripreemiat à 100 rbl.:

parimale tööteemalisele teosele,

parimale rahvaste sõpruse teemalisele teosele,

parimale rahuteemalisele teosele,

parimale komsomolielu käsitlevale teosele.

Vastava tasemega tööde puudumisel on žüriil õigus jätta osa preemiaid välja andmata või neid ümber jaotada.

Žürii koostatakse ENSV Kutsehariduskomitee ja ENSV Kirjanike Liidu poolt.

Võistlustööde esitamise viimane tähtaeg on 15. aprill 1984. Žürii teeb oma otsuse teatavaks hiljemalt 1. maiks 1984.

Teosed saata aadressil: Tallinn 200001, Väike-Karja 12, ENSV Kutsehariduskomitee. «Väikevormide konkurss».

(ETA)

Õnnitleme!

GUNNAR PÕLLUAAS,
Eesti NSV Riikliku Filharmoonia administraator. Sai 12. jaanuaril 60-aastaseks.

PEETER PERENS,
G. Otsa nim. Tallinna Muusikakooli õpetaja, J. Tombi nim. Kultuuripalee poistekoori dirigent. Saab täna 50-aastaseks.

DIINA TOOMIK,
Kohtla-Järve Keskraamatukogu direktor. Saab 14. jaanuaril 50-aastaseks.

OLI JA ON

● 11. jaanuaril toimus meie vabariigis järjekordne ühtne poliitpäev. Selle teema oli «Vabariigi majandusliku ja sotsiaalse arengu tulemused 1983. aastal ja ülesanded 1984. aastaks». Ühtse poliitpäeva raames toimusid EKP Keskkomitee büroo liikmete kohtumised: Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees A. Rüütel vestles Püssi Puitplaatide Kombinaadi kollektiiviga, Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimees V. Klauson tootmiskoondise «Eesti Kalatööstus» kollektiiviga, EKP Keskkomitee teine sekretär A. Kudrjavtsev Haapsalu rajooni «Külvaja» kolhoosi töötajatega, Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimehe esimene asetäitja V. Käo tootmiskoondise «Eesti Paberitööstus» kollektiiviga, Eesti NSV Rahvakontrolli Komitee esimees O. Merimaa Narva Üldehitustrusti kollektiiviga, EKP Keskkomitee sekretär R. Ristlaan Pärnu rajooni haridustöötajatega ning sama rajooni Kilingi-Nõmme keskkooli õpetajate ja õpilastega, EKP Keskkomitee sekretär A.-B. Upsi Valga rajooni «Kommunisti» sovhoosi töötajatega. Toimusid ka EKP Keskkomitee büroo liikmekandidaatide, samuti teiste juhtivate partei-, nõukogude, ametiühingu- ja komsomolitöötajate ning majandusjuhtide kohtumised meie vabariigi vabrikute ja tehaste, kolhooside ja sovhooside ning organisatsioonide ja õppeasutuste kollektiividega.

● Seoses Üleliidulisel Rahvamajandusnäitusel Moskvas toimunud raamatuväljapanekuga «Vennalikus peres» pälvis hõbemedali kirjastuse «Eesti Raamat» direktori asetäitja Rudolf Pangsepp ning pronksmedali samast kirjastusest vanem tehniline toimetaja Maaja Kukerman, toimetusejuhataja kt. Eela Kuusküll, vanemtoimetajad Linda Ruud ja Vello Tarnaste, Eesti NSV teeneline ajakirjanik August Pähklimägi «Õhtulehest», kirjastuse «Valgus» toimetusejuhataja Jüri Veerits ja trükikoja «Kommunist» masinaladuja Leida Birnbaum. Rahvamajandusnäituse medalid andis Eesti NSV Kirjastuskomitee kolleegiumil pidulikult kätte komitee esimees Lembit Kaik.

● Uurimusega, mis käsitleb Kodavere pajatuste teket ja osa rahva jutustamistraditsioonis, kaitses neil päevil Moskvas maailmakirjanduse instituudis edukalt kandidaadikraadi F. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi rahvaluuleosakonna vanemteadur Mall Hiiemäe. Oponentideks olid akadeemik K. Tšistov Leningradist ja filol.-kand. Arvo Krikmann Tallinnast.

● Piduliku koosolekuga 14. jaanuaril algusega kell 11 Tallinnas hotelli «Kungla» konverentsisaalis tähistab NSVL Psühholoogide Seltsi Eesti osakond oma 25. tegevusaastat. Päevakorras on Ulve Kala tagasivaade seltsi senisele tegevusele, Aavo Luugi, Talis Bachmanni ja Jüri Alliku kõnelused teemal «Nägemistaju uurimisest» ning Kalju Toimi ja Juhan Sõerdi «Psühhodiagnostika Maarjamaal».

● Tallinna Kinomajas oli «Eesti Reklaamfilmi» režissööri-operaatori Kaupo Klooreni juubeliga seoses tema filmiloomingu õhtu. Vaadati peamiselt meie kunstirahvast: «Adele Reindorff», «Salme Raunam», «Herald Eelma» (esilinastus), «Humorist» (R. Tiitusest) jt.

● Märkimisväärset sündmust tööteel tähistasid eelmisel nädalal Kohtla-Järve rajooni ajalehe «Leninlik Lipp» toimetuse töötajad ja trükikoja «Kaevur» polügrafistid. Ajalehe 8000. numbri ilmumise puhul toimus toimetuse ja trükikoja tööpere ühine pidulik koosolek, kus ajalehe toimetaja L. Slepak ning toimetuse ja trükikoja veteranid rääkisid ajalehe senisest teest. Ajakirjanikke ja trükitöölisi õnnitlesid rajooninõukogu täitevkomitee esimees H. Lehiste, partei rajoonikomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonna juhataja R. Klaasmägi, kirjastuse «Perioodika» direktori asetäitja E. Järvis, kirjastuse kaadriosakonna juhataja E. Kuld jpt. Suurt rühma ajakirjanikke ja polügrafiste autasustati Eesti NSV Kirjastuskomitee, kirjastuse «Perioodika» ja Eesti NSV Ajakirjanike Liidu aukirjade ja kingitustega.

● Võru kunstiklubis oli külaliseks Tartu kunstnik Lembit Saarts, kes analüüsis praegu kultuurimajas olevat klubirahva kolmandat ühisnäitust. Klubi tegevust vaatles oma sõnavõtus linna täitevkomitee esimees Aksel Asi, sõna võtsid B. Mark, H. Toode jt.

● Oma esimese töökoosoleku alanud aastal pidas Hiiumaa laulupeokomisjon. 9. juunil toimub Kärdlas suur suvepidu, kus esinevad oma rajooni koorid, ansamblid ja tantsukollektiivid. 30. juunil ja 1. juulil on Hiiumaal ülevabariigiline kooride kokkutulek, nn. heliaad. Osaleb 13 koori, nende hulgas Kärdla naiskoor «Heliko». Laulupeokomisjon vaatas läbi kooride repertuaari ning arutas ka ettevalmistusi 1985. a. toimuvaks üldlaulupeoks.

● Juba mitu nädalat on Põlevkivimuuseumi näitusesaal Kohtla-Järvel olnud Eesti NSV rahvakunstniku Voldemar Peili taieste päralt. Näitus jääb avatuks 15. jaanuarini. Pärnu Koduloomuuseumis on 22. jaanuarini lahti Ester Roode maalide ja akvarellide näitus.

● Tallinna Bibliofiilide Klubis tähistati 4. jaanuaril Mats Mõtslase (Mart Kiiratsi) 100. sünniaastapäeva. O. Kruus ja O. Kuningas rääkisid kirjaniku ja pedagoogi eluteest ning tema kohast meie kirjanduses. Tehti ettepanekuid M. Mõtslase olulisemate teoste taasavaldamiseks. Raamatunäitusel olid välja pandud M. Mõtslase jutustused ja romaanid.

● Raamatuühingu Tallinna Eksliibriseklubi külaliseks oli graafik Väino Tõnisson. Klubiõhtul oli välja pandud enamik tema rohkem kui 200 eksliibrisest, samuti originaalillustratsioone raamatule «100 laeva» ja ilmuvale teosele «100 kosmosesõidukit».

● 5. jaanuaril toimus TRÜ keemiaosakonna korraldusel Tartus tavapärane, järjekorras juba neljateistkümnes keemiaõpetajate ülevabariigiline seminarnõupidamine, mis seekord oli pühendatud Dmitri Mendelejevi 150. sünniaastapäevale. Põhiettekanded olid ülikooli keemiaprofessorilt Uno Palmilt ja Vello Pastilt ning nende Leningradi kolleegilt Aleksandr Makarenjalt.

ETENDUSTEST KÜLALISTE PILGUGA

(Algus 6. lk.)

Lavastusele heideti ette maitsevääratusi (neid leiti eriti kabareestseenis). «Lugusid Viini metsadest» võrreldi Bob Fosse'i ainelt mõneti lähedase filmiga «Kabaree»: kui filmis olid (hiilgavalt lavastatud) kabareenumbrid mõtte teenistuses, siis siin jäid nad atraktsioonideks omaette.

Märgiti eklektikat näitlejatöödes, mis lahendatud eri võtmeis: kõrvu on grotesk, olustikulis-psühholoogiline mäng, maskid ja melodraama.

Tunnustust väljendasid külaliskriitikud Pärnu teatri huvitavale ning sisukale repertuaarile, mis osutab sellele, et teater võtab oma missiooni tõsiselt. Teatri trupis leiti olevat mitmeid huvitavaid individuaalsusi. Teatrit nagu Pärnu oma, mis ei tunne kunagi puudust vaatajaist, mille publik vaatab kõike, varitseb aga oht kaotada orientiir. Vaatajast hellitatud teater vajab enesekriitilist meelt — seda loodeti pärnulastel olevat.

Ingo Normet arvas lõpetuseks, et selletaolistest arutlustest on teatril kasu järgmistes töödes.

Autasustamisi

● Kauaaegse kohusetruu töö eest pälvisid TÖÖVETERANI medali Valga rajooni ajalehe «Kommunist» toimetusest Viktor Kollin; Valga raamatukauplusest «Sõprus» Leili Kaur, Asta Miljan, Hilja Parts ja Malle Retsnik; Rapla Rajooni RSN Täitevkomitee kultuuriosakonnast Helja Pärn.

● Eesti NSV Riikliku Kirjastuste, Polügraafia ja Raamatukaubanduse Komitee aukirja said:
— kauaaegse kohusetruu töö eest ajalehe «Leninlik Lipp» vastutav sekretär Viktor Antonov ja tõlk Feodossia Lebedeva ning trükikoja «Kaevur» trükkija Aleksander Matin.

● Eesti NSV Kultuuriministeeriumi aukirja pälvisid:
— sisuka ühiskondliku kaasabi eest Tallinna Linnamuuseumile ning seoses kuuekümnenda sünnipäevaga muuseumi aktivist Linda Alekõrs;
— kuuekümnenda sünnipäeva puhul ja kauaaegse tulemusrikka töö eest kultuurimälestiste kaitsel ning eduka kodu-uurimusliku tegevuse eest Rakvere Koduloomuuseumi kultuurimälestiste kaitse vaneminspektor Helmut Joonuks.

● Eesti NSV Riikliku Kinokomitee aukirja said:
— 35 aastat väldanud eeskujuliku töö eest kinosüsteemis Filmistuudio «Tallinnfilm» positiivi monteerija Leili Saar;
— pikaajalise töö eest ja seoses viiekümnenda sünnipäevaga Büroo «Eesti Reklaamfilm» režissöör Kaupo Klooren;
— viiekümnenda sünnipäeva puhul ja pikaajalise eduka töö eest Tallinna Kinomehaanika Eksperimentaaltehase vanemmeister Olaf Rattassepp.

NB

RAT «ESTONIA»

Reedel, 13. I kl. 19 **«Savoy ball»**; laup., 14. I reserveeritud etendus; pühap., 15. I kl. 12 **«Kaks kevadpäeva»**, kl. 19 **«Rügemendi tütar»**; esmasp., 16. I kl. 19 **«Tõotused, tõotused ...»**; kolmap., 18. I kl. 19 **«Montmartre'i kannike»**; neljap., 19. I kl. 19 **«Raimonda»**; reedel, 20. I kl. 19 **«Carmen»**; laup., 21. I kl. 19 **«Aastaajad»**, **«Prometheus»**; pühap., 22. I kl. 12 **«Pipi Pikksukk»**, kl. 19 **«Lend»**.

V. KINGISSEPA NIM. TRA DRAAMATEATER

Teisip., 17. I kl. 19.30 **«Pilvede värvid»** (Rakvere Teatris); neljap., 19. I kl. 18 **«Postimaja»** («Ugala» teatris); reedel, 20. I kl. 15 ja kl. 18 **«Postimaja»** («Ugala» teatris); esmasp., 23. I kl. 19 **«Ela ja mäleta»** (Vene Draamateatris).

EESTI NSV RIIKLIK NOORSOOTEATER

Reedel, 13. I kl. 19.30 **«Kapsapea ja Kalevi kojutulek»** (Viljandi teatris «Ugala»), kl. 20 **«Verinoor plika ja pilgeni klaas»** (väikeses saalis); laup., 14. I kl. 19.30 **«Härra Amilcar»** (Rakvere Teatris), kl. 20 **«Verinoor plika ja pilgeni klaas»** (väikeses saalis); esmasp., 16. I ja teisip., 17. I kl. 20 **«Löö laulu, vastas jumal, löö laulu, väike mees»** (väikeses saalis); kolmap., 18. I kl. 18 **«Lilled Algernonile»** (kaminaruumis), kl. 19 **«Vana maja»** (suures saalis); neljap., 19. I kl. 19 **«Vana maja»** (suures saalis); reedel, 20. I kl. 20 **«Silmast silma kõigiga»**.

EESTI NSV RIIKLIK VENE DRAAMATEATER

Reedel, 13. I kl. 19 **«Ei ole. Ei olnud. Ei võtnud osa»**; laup., 14. I kl. 19 **«Tuli mees naise juurde»**; pühap., 15. I kl. 19 **«Õndsuse saar»**; neljap., 19. I kl. 19 **«Need meie kompleksid»** (esietendus); reedel, 20. I kl. 19 **«Minu õnn ...»**.

«VANALINNA STUUDIO»

Reedel, 13. I kl. 19 **«Lõunavaheaeg»** (esietendus); laup., 14. I kl. 19 **«Lõunavaheaeg»** (esietendus); pühap., 15. I kl. 12 ja kl. 19 **«Kes aevastas?»** (viimaseid kordi).

RAT «VANEMUINE»

TEATRISAALIS: reedel, 13. I kl. 19 **«Laudalüürika»**; laup., 14. I kl. 19 **«Koduõpetaja»**; pühap., 15. I kl. 12 **«Tantsu sünd»**, kl. 19 **«Ohver»**; esmasp., 16. I kl. 19 **«Maja pilvedel»**; kolmap., 18. I kl. 19 **«Porgy ja Bess»**; neljap., 19. I kl. 19 **«Pensionieelik»**; reedel, 20. I kl. 19 **«Kõrgeim määr»**; laup., 21. I kl. 19 **«Sevilla habemeajaja»**; pühap., 22. I kl. 12 **«Saabastega kass»**, kl. 19 **«Maja pilvedel»**.

KONTSERDISAALIS: pühap., 15. I kl. 12 **«Lahtihüpe»**; neljap., 19. I kl. 19.30 **«Onupoeg Bataaviast»**; reedel, 20. I kl. 19.30 **«Onupoeg Bataaviast»**; pühap., 22. I kl. 12 **«Onupoeg Bataaviast»**, kl. 19.30 **«Lahtihüpe»**.

KÜLALISETENDUSED: reedel, 13. I kl. 20 **«Onupoeg Bataaviast»** (Narva-Jõesuu Kolhoosidevahelise Sanatooriumi klubis); laup., 14. I kl. 20 **«Onupoeg Bataaviast»** (Kiviõli kultuurimajas), kl. 20 **«Tuli mees naise juurde»** (Lenini-nim. kolhoosi klubis); teisip., 17. I kl. 19 **«Koduõpetaja»** (RAT «Estonias»); kolmap., 18. I kl. 19.30, neljap., 19. I kl. 19.30 ja reedel, 20. I kl. 19.30 **«Tuli mees naise juurde»** (Rakvere Teatris); laup., 21. I kl. 20 **«Laudalüürika»** (Mustla kultuurimajas).

L. KOIDULA NIM. PÄRNU DRAAMATEATER

Reedel, 13. I kl. 19 **«Saun»**; laup., 14. I kl. 19 **«Kuum ja külm ehk Härra Domi idee»**, kl. 19 **«Mees ja naised»** (väikeses saalis); pühap., 15. I kl. 12 **«Sinihabe»**, kl. 18 **«Mikumärdi»**, kl. 18 **«Mees ja naised»** (väikeses saalis); esmasp., 16. I kl. 19 **«Lood Viini metsadest»**, kl. 19 **«Loomaaialugu»** (väikeses saalis); teisip., 17. I kl. 19 **«Kutse mõrvale»**, kl. 20 **«Kes paljajalu käib»** (Türi kultuurimajas); kolmap., 18. I kl. 18 **«Lumekuninganna»**, kl. 19 **«Mees ja naised»** (Põltsamaa kultuurimajas); reedel, 20. I kl. 20 **«Kutse mõrvale»** (Võhma kultuurimajas); laup., 21. I kl. 19 **«Lood Viini metsadest»**, kl. 19 **«Loomaaialugu»** (väikeses saalis); pühap., 22. I kl. 12 **«Lumekuninganna»**, kl. 18 **«Mikumärdi»**, kl. 18 **«Mees ja naised»** (väikeses saalis).

RAKVERE TEATER

Pühap., 15. I kl. 18 **«Rakvere romanss»**; pühap., 22. I kl. 12 **«Michelsoni immatrikuleerimine»**, kl. 18 **«Rakvere romanss»**.

V. I. LENINI NIM. TALLINNA KULTUURI- JA SPORDIPALEE

Pühap., 15. I **Tallinna vokaal-instrumentaalansamblite ülevaatuse lõppkontserdid «Jaanuarist detsembrini»**. Kl. 14 **esinevad G. Otsa nim. Muusikakooli bigbänd, «Eufonia», «Kasiino», «Risk», «Retro», «Mahavok»**; kl. 19.30 esinevad **«In Spe», «Raster», «Karavan», «Kaseke», «Argos», «Mahavok»**.

Kolmap., 18. I kl. 19.30, neljap., 19. I kl. 19.30, reedel, 20. I kl. 19.30 esineb **NSV Liidu Riiklik Akadeemiline Tantsuansambel.** Ansambli kunstiline juht NSV Liidu rahvakunstnik Igor Moissejev.

RAADIOTEATER

Neljap., 19. I kl. 20.30 V. Koržetsi kuuldemäng **«Taevane muna»**; laup., 21. I kl. 15 I pr. ja SR J. Krossi ja E. Niidu dramaatiline poeem **«Lenin»**; pühap., 22. I kl. 15 I pr. ja SR kuuldemäng mudilastele **«Ints ja Siilu»**; neljap., 26. I kl. 20.30 I pr. **«Ma olen kindluses kuningas»**, kuuldemäng S. Hilli jutustusest.

«ESTONIA» KONTSERDISAAL

Reedel, 13. I kl. 19.30 **G. Fr. Händeli oratoorium «Alexander-Fest»**, dirigent Peeter Lilje; laup., 14. I kl. 19.30 **laulab Vello Orumets**, kaastegevad Lea Vetter, Mare Rabi, Anatoli Matrašilin ja VIA «Erfia»; pühap., 15. I kl. 17 **RAM-i 4000. kontsert Gustav Ernesaksa loomingust**, kaastegevad Läti NSV Riiklik Akadeemiline Segakoor ja Läti Riikliku Filharmoonia naiskoor «Dzintars», dirigeerivad Imänts Cepitis, Ausma Derkevica ja Olev Oja; esmasp., 16. I kl. 19.30 «Vanalinna Stuudio» estraadietendus **«Kes on süüdi?»**; teisip., 17. I kl. 19.30 Kiievi L. Revutski nim. Meeskoor esitab ukraina tänapäeva koorimuusikat; kolmap., 18. I kl. 19.30 esitab **Austraalia pianist Ronald Farren-Price** Debussy ja Chopini loomingut; neljap., 19. I kl. 19.30 **sümfooniakontsert abonemendile nr. 1**, dirigent Roman Matsov, tšellosolist Natalia Šahhovskaja, kavas: Händeli «Concerto grosso» nr. 10 op. 6 d-moll, Schumanni Tšellokontsert a-moll, op. 129, Brückneri Sümfoonia nr. 7 E-duur, op. 109.

TALLINNA OHVITSERIDE MAJA

Teisip., 17. I kl. 19 **«Kes aevastas?»**.

TALLINNA MUUSIKAKESKKOOL

Kadrioru lossis: pühap., 15. I kl. 16 **esineb Tallinna Muusikakeskkooli abiturient Lea Eglon** (klaver). Kavas P. Tšaikovski «Aastaajad».

E. VILDE MEMORIAALMUUSEUM

Kadriorus, Roheline aas 3

Eksponeeritud kirjaniku viimane korter ühes püsinäitusega tema elust ja loomingust.

NÄITUSESAALID

KUNSTIMUUSEUM: näitused **«Eesti kunst», «Vanad meistrid», «Kunstnikud Kügelgenide suguvõsast»** ja **Andrus Johani joonistused A. Rõude kogust.** Teisipäeval suletud.

KUNSTIHOONE: **Nõukogude Eesti portreemaal.** 15. jaan. viimast päeva.

KUNSTISALONG: **Mare Mikofi portreeskulptuur. Kaljo Põllu graafiline sari «Kalivägi».** Teisipäeval suletud.

TARBEKUNSTIMUUSEUM: **«Eesti tarbekunst», «Eesti medal».** Esmaspäeval ja teisipäeval suletud.

LINNAMUUSEUM: **näitus «Tallinna Juveelitehas — 60».**

RAEMUUSEUM: **«Käsitööametid keskaegses Tallinnas», Läti nahakunstnike Ilda Silise, Anda Lice ja Eriks Priedkalnsi tööde näitus.**

ADAMSON-ERICU MUUSEUM: **ülevaade loomingust.**

KINOMAJA: **Eesti kunstnikke Arno Saare fotodel.**

TEATRI- JA MUUSIKAMUUSEUM: fotonäitused **«Velda Otsus 70»** ja **«Hugo Raudsepp 100».**

KIEK IN DE KÖK: **Feliks Kargi** (Rakvere Fotoklubi RAFO) ja **Jaan Rõõmuse** (Tallinna Fotoklubi) **fotonäitused.**

TARTU KUNSTIMUUSEUM: **Jaan Koorti mälestusnäitus.**

KUNSTIMUUSEUMI FILIAAL KOHTLA-JÄRVEL: **Eduard Viiralti graafika.**

NB!

«Sirbi ja Vasara» toimetuse muusikaosakonna telefoni number on **60 18 22** ja kirjandusosakonnal **60 18 83.**

TÄNUAVALDUS

Südamlik tänu RPI «Eesti Projekti» juhtkonnale ja töötajatele ning ENSV Arhitektide Liidule ja kõigile, kes **LORENZ HALJAKUT** tema viimsel teekonnal austasid ja saatsid.

Tänades lesk.

ÕIENDUS

SV kunstilise kujundaja süü läbi on eelmisse numbrisse sattunud viga: 6. lk. artikli pealkiri peab olema «ETÜ nõukogu koosolekult».

EERIK KUMARI

Meie vabariigi teadlaskonda ja looduskaitseliikumist on tabanud valus kaotus. 8. jaanuaril suri Eesti NSV teeneline teadlane, ENSV TA korrespondentliige, bioloogiadoktor professor Eerik Kumari.

E. Kumari sündis 7. märtsil 1912 Haapsalu rajoonis talupoja perekonnas. 1940. aastal lõpetas ta Tartu Ülikooli zooloogia erialal. Ta võttis osa Suurest Isamaasõjast Punaarmee Eesti Laskurkorpuse ohvitserina. Alates 1947. aastast kuni surmani töötas E. Kumari ENSV TA Zooloogia ja Botaanika Instituudis, sealhulgas kakskümmend viis aastat teadusala asedirektorina.

E. Kumari oli väljapaistev ja rahvusvaheliselt tunnustatud teadlane ornitoloogia ja looduskaitse valdkonnas. Tema sulest pärineb üle neljasaja teadusliku ja populaarteadusliku töö, sealhulgas monograafiad «Eesti NSV linnud» ja «Lindude rännе». Tema algatusel valmistati ette meie vabariigi looduskaitse seaduse projekt ja koostati «Eesti NSV punane raamat», tänu millele meie vabariigist sai üks teerajajaid looduskaitse alal üleliidulises ulatuses. Pikemat aega juhtis E. Kumari edukalt Eesti Loodusuurijate Seltsi, ENSV TA Looduskaitse Komisjoni ja Lindude Rände Uurimise Balti Komisjoni tööd.

Märkimisväärsed on E. Kumari teene liiduvabariikidevaheliste ja rahvusvaheliste teadussuhete arendamisel. Ta oli paljude nii üleliiduliste kui ka rahvusvaheliste teaduslike organisatsioonide, komisjonide ja nõukogude liige.

E. Kumarit on autasustatud mitmete NSV Liidu medalitega ja Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirjadega.

Eerik Kumari elutöö jääb kindlalt püsima Eesti bioloogia ja looduskaitse ajaloos. Helge mälestus temast kui andekast uurijast, algatusvõimelisest teaduse organisaatorist ning suurepärasest inimesest jääb alatiseks kolleegide südamesse.

ENSV TEADUSTE AKADEEMIA PRESIIDIUM
ENSV METSAMAJANDUSE JA LOODUSKAITSE MINISTEERIUM
ENSV TA ZOOLOOGIA JA BOTAANIKA INSTITUUT
EESTI LOODUSUURIJATE SELTS
ENSV TA LOODUSKAITSE KOMISJON

VIKTOR TOMBERG

5. jaanuaril lahkus jäädavalt kauaaegne kirjastustöötaja ja tõlkija, Suure Isamaasõja veteran Viktor Tomberg.

V. Tomberg sündis Pärnus 25. novembril 1915. a. Hariduse omandas Tartu Riikliku Ülikooli õigusteaduskonnas. Suure Isamaasõja tegi kaasa rindevõitlejana. Pärast Nõukogude Eesti taasvabastamist töötas Kohtuorganite Valitsuse ülema asetäitjana Eesti NSV Kohtuministeeriumis. 1951. a. kutsuti V. Tomberg tööle Eesti Riiklikku Kirjastusse, kus ta andis hinnatava panuse marksismi-leninismi klassikute, eeskätt V. I. Lenini teoste tõlkijana ja toimetajana. 1956. a. alates juhatas ta ilukirjanduse ning seejärel tõlkekirjanduse toimetust. 1964. a. jäi V. Tomberg vabakutseliseks tõlkijaks. 1969. a. võeti ta Eesti NSV Kirjanike Liitu.

V. Tombergi kirjanduslikud võimed avaldusid juba rindel, kus ta tegi pidevalt kaastööd 7. diviisi häälekandjale «Punaväelane». Pärast demobiliseerimist jätkas ta tõlgete avaldamist ajakirjanduses, raadios ja televisioonis.

Ulatuslik oli V. Tombergi tegevus ilukirjanduse tõlkijana. Tema vahendusel jõudsid meie lugemislauale E. M. Remarque'i romaanid «Aeg antud elada, aeg antud surra», «Arc de Triomphe», «Lissaboni öö» ja alles möödunud aastal «Läänerindel muutuseta». Ta eestindas G. Lessingi, A. Seghersi, B. Traveni, W. Bredeli, H. Bölli, W. Koeppeni, D. Nolli jt. teoseid.

Viljaka ja tulemusrikka töö eest pälvis V. Tomberg kahel korral Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirja.

Mälestus Viktor Tombergist kui printsipiaalsest kommunistist, kohusetruust töömehest ja suurepärasest kaastöötajast ei kustu.

EESTI NSV KIRJANIKE LIIT
KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»

TOIVO KULLES

7. jaanuaril lahkus pärast pikaajalist rasket haigust jäädavalt Eesti NSV Kunstnike Liidu liige graafik Toivo Kulles.

Toivo Kulles sündis 1918. aastal Jõhvi vallas põllutöölise perekonnas. Kunstihariduse sai ta Tallinna Kunsttööstuskoolis, Tallinna Tarbe- ja Kujutava Kunsti Koolis ning Tallinna Riiklikus Tarbekunstiinstituudis, omandades nii maalija, graafiku kui ka tarbekunstniku kvalifikatsiooni. Kohe pärast instituudi lõpetamist lülitus ta aktiivselt kunstiellu, saades kõigepealt tuntuks plakatistina, seejärel ka raamatuillustraatorina ja tugeva sotsiaalse suunitlusega graafikuna. Toivo Kullese linoollõiked põlevkivitööstuse teemadel («Uue gaasiagregaadi paigaldamine», «Stahhaanovlase Hilda Unikaise portree») ja noorte elust («Tütarlaps lilledega», «Noorte tänav») on pälvinud kindla koha meie temaatilise kunsti paremikus. Populaarsuse võitsid ka tema meeleolukad Tallinna-teemalised linnavaated vabagraafikas ja illustratsioonid A. Hindi, A. Tolstoi, P. Haavaoksa jt. teostele.

Toivo Kullest oli autasustatud Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirjaga.

Mälestus Toivo Kullesest kui heatahtlikust ja sõbralikust kolleegist jääb alatiseks meie kunstnikepere südameisse.

EESTI NSV KUNSTNIKE LIIT

UUSI RAAMATUID

Matus Livšits. MOLDAAVIA KUNST. Maalikunst. Graafika. Skulptuur. Tarbekunst.

Raamat annab ülevaate moldaavia kunsti arengust alates kaugest minevikust kuni tänapäevani. Autor käsitleb nii moldaavia rikkalikku rahvakunsti kui ka nüüdisaja kunsti paljusid liike ja žanre. Illustreeritud ligi saja värvilise reproduktsiooniga. Vene keelest tõlkinud Leili Märtman, kujundanud Matti Pärk. Kirjastus «Kunst». Trükitud 3000 eks. 120 lk. Hind 2.10 rbl.

Renate Krüger. TORNID SILMAPIIRIL. Romaan kunstnik Bernt Notkest.

Bernt Notke elu ja looming on ammust aega köitnud kunstiajaloolasi nii meistri kodumaal Saksamaal kui ka mujal, sealhulgas meil. «Tornid silmapiiril» on biograafiline romaan nimetatud kunstnikust (1440—1509), kelle kuulus teos «Surmatants» asub ENSV Riiklikus Kunstimuuseumis. Mitmevärvitrükis fotod Tallinna Pühavaimu kiriku altarist, Tallinna Niguliste kiriku altarist ja Tallinna «Surmatantsust»: Toomas Kohv. Saksa keelest tõlkinud Vilma Jürisalu, järelsõna kirjutanud M. Lumiste, kujundanud Tiiu Allikvee. Kirjastus «Kunst». Trükitud 40 000 eks. 176 lk. Hind 2.30 rbl.

Anton Tšehhov. NÄIDENDID. «Ivanov», «Kajakas», «Onu Vanja», «Kolm õde», «Kirsiaed».

Valimikus on antud vene kirjandusklassiku Anton Tšehhovi (1860—1904) olulisemad näidendid: neljavaatuseline draama «Ivanov», neljavaatuseline komöödia «Kajakas», stseenid maaelust neljas vaatuses «Onu Vanja», neljavaatuseline draama «Kolm õde» ja komöödia neljas vaatuses «Kirsiaed». Tõlkinud Ernst Raudsepp ja Otto Samma. Kujundanud ja illustreerinud Vladislav Stanišевski. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 7000 eks. 288 lk. Hind 1.60 rbl.

Sama. Sarjast «Kooli kirjavara». Trükitud 4300 eks. Hind 65 kop.

Anna Uljanova. ILJITŠI LAPSEPÕLVE- JA KOOLIAASTAD.

Raamat nooremale koolieale. Illustreeritud fotodega. Teine trükk. Tõlkinud Georg Saarik. Kunstiliselt kujundanud Ludvig Kruusmaa. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 12 000 eks. 32 lk. Hind 10 kop.

KIRJANDUSE JAOSMAA '81.

Järjekordsest aastaraamatust leiame Jaak Jõerüüdi kõneluse kirjanduse populaarsusest, leheküljed «Eesti NSV Kirjanike Liidu VIII kongress ja osavõtt NSVL Kirjanike Liidu VII kongressist», kirjapaneku Eesti trükinduse 350. a. juubeliks (Trivimi Velliste), Ülo Tuuliku muljeid Indo-Hiinast («Idamaa rütmid»), Endel Mallese intervjuu «Jüri Tuulik Jüri Tuulikust» jpm. Edasi loeme Marju Lauristini kirjapanekut «Sotsioloogia pluss improvisatsioon — sotsioloogiline dramaturgia?», Andres Langemetsa mõtisklusi tänase eesti proosa üle», Toomas Haugi «Luuledebüüdid 1981», Jüri Talvetilt autointervjuud tõlkekirjanduse asjas jne. Illustreeritud fotodega. Koostanud Endel Mallene, kujundanud Jüri Kaarma, illustratsioonid: Heinrich Valk. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 2000 eks. 240 lk. Hind 85 kop.

Peeter Tooming. FOTO! FOTO? FOTO . . .

Raamat sisaldab meie silmapaistvama fotograafi artikleid, mis on perioodikas ilmunud viimase poolteise aastakümne jooksul. Tsükleis «Fotost üldse», «Fotost ajakirjanduses», «Eesti foto minevikust», «Eesti foto tänapäevast» ja «Fotost maailmas» on esitatud ümmarguselt poolsada artiklit ja kirjatükki. Illustreeritud meie ja välismaa tuntud fotograafide töödega. Kirjakujundus ja kleebiste makett Ülo Emmuselt. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 4000 eks. 184 lk. Hind 1.50 rbl.

Sorbon. PULMAÕÕ. Proosat.

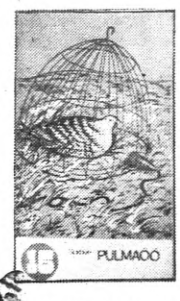

Sarja «15» kuuluva raamatu autor on tadžiki keskmise põlvkonna kirjanik Sorbon (1940). Kogumikust leiame novellid «Pulmaõõ», «Vanaätt», «Tuulelohe», «Uni» ja «Linnupüüdja» ning jutustuse «Kas oli või ei . . .». Neis käsitleb autor külaelu teravaid eetilisi probleeme, sealhulgas tadžiki naise õigusetust lähiminevikus. Vene keelest tõlkinud Lea-Muti Anderson, Andres Jaaksoo, Kädi Kokk ja Peeter Raidla. Illustreerinud Anatoli Strahhov. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 14 000 eks. 160 lk. Hind 55 kop.

Toivo Tootsen. JÕHVI JOOSEPI JUTURAAMAT.

Autori uude kogumikku on lülitatud palu varem ilmunud «Jõhvi Joosepi jutupaunast», juurde on kirjutatud uusi peatükke. Kõigis on humoristlikult vaadeldud koolielu ja -probleeme. Keskmisele koolieale. Illustreerinud Maret Kernumees. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 24 000 eks. 96 lk. Hind 35 kop.

Vasamurti. ÜHE VÕRUKAELA USKUMATUD SEIKLUSED.

India kirjaniku Vasamurti (Varanasi Satyanarayanamurti) lugu india külapoisist Gopist ja tema enneolematutest seiklustest. Raamat pälvis autori kodumaal Andhra Pradeshi osariigi kirjanduspreemia. Nooremale koolieale. Vene keelest tõlkinud Gennadi Kull, illustreerinud Jarõna Ilo. Trükitud 32 000 eks. 32 lk. Hind 15 kop.

KALENDER 1984.

Värvifotodega seinakalender, mis tutvustab ENSV Aiandusministeeriumi Konstrueerimise ja Tehnoloogia Büroo tööteid ja tootmistegevust. Koostanud Tarmo Pikner, kunstiliselt kujundanud T. Linna. Tekst eesti ja vene keeles. Kirjastus «Valgus». Trükitud 3000 eks. Hind 80 kop.

«MEIE REPERTUAAR» nr. 12.

Lastele mõeldud numbris on muusikaveergudel avaldatud enam kui veerandsada laulu, dramaturgia osas Iko Marani lastenäidend kahes vaatuses «Kellukeste pidu» ning M. Gindini ja V. Sinakevitši kahevaatuseline nukunäidend «Nagu kass ja koer», koreograafia alalt V. Semjonovi loodud tants laste segarühmale «Polka». ENSV Rahvaloomingu ja Kultuuritöö Teadusliku Metoodikakeskuse väljaanne. 64 lk. Hind 40 kop.

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI SEADUS. EESTI NSV LINNA JA LINNARAJOONI RAHVASAADIKUTE NÕUKOGU KOHTA. Ametlik tekst seisuga 1. november 1983. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 5000 eks. 40 lk. Hind 10 kop.

Sama. Vene keeles. Trükitud 2500 eks.

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI SEADUS EESTI NSV RAJOONI RAHVASAADIKUTE NÕUKOGU KOHTA. Ametlik tekst seisuga 1. november 1983. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 3000 eks. 36 lk. Hind 10 kop.

Sama. Vene keeles. Trükitud 1500 eks.

Lev Šišov. PARTEISISESTE SUHETE JA JUHTIMISMEETODITE TÄIUSTAMINE. Eestimaa Kommunistliku Partei kogemusi.

Väljaanne arendab ja süvendab EKP organisatsioonilise töö tähtsaid küsimusi, mis leidsid käsitlemist autori eelnevas raamatus «Eestimaa Kommunistlik Partei — kommunismi ehitamise organiseerija Eesti NSV-s». Tõlkinud E. Lõbu, kaane kujundanud R. Mägar. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 5000 eks. 112 lk. Hind 25 kop.

Sama. Vene keeles. Trükitud 2000 eks.

Энн Маркварт. ВЫБОРЫ В ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ СССР 4 МАРТА 1984 ГОДА. Kaas: L. Kruusmaa. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 3000 eks. 112 lk. Hind 10 kop.

SOTSIALISM JA RAHVUSTE ARENG. Rahvaülikoolide näidisõppeplaan ja -programm. Koostanud ajal.-kand. Urmas Sõgel. Kunstiliselt kujundanud Andres Tali. Eesti NSV Ühingu «Teadus» ja Eesti NSV Rahvaülikoolide Nõukogu toimetis. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 1500 eks. 104 lk. Hind 40 kop.

Vassili Konstantinov. ÕIGUS TÖÖLE.

Brošüüris vaadeldakse töö ning õiguse vahekordi sotsialistlikus ühiskonnas. Kujundanud Tõnu Aru. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 2500 eks. 36 lk. Hind 10 kop.

M. Kalvik. EESTI RAAMATU ARENGULOOST.

Õppematerjal raamatukogunduse ja bibliograafia eriala üliõpilastele. Loengukonspekt annab ettekujutuse Eesti Kirjanduse Seltsi (a. 1907—1940) tekkepõhjustest, struktuurist ja toimkondade põhitegevusest, seltsi teadusliku, rahvahariduslikust ja kirjastustegevuse vastastikustest seostest. Kujundanud K. Tormis. E. Vilde nim. TPedI väljaanne. Trükitud 500 eks. 32 lk. Hind 10 kop.

EESTI NSV 1985. A. RAHVATANTSUPEO TANTSUD I. Kogumik sisaldab osa 1985. a. korraldatava Eesti NSV 45. aastapäevale ja suure võidu 40. aastapäevale pühendatud vabariikliku tantsupeo repertuaarist. Eri rühmaliikide jaoks on avaldatud 19 rahvatantsu ning lisaks kahe segarühmatantsu «Pidupäev» ja «Noorte valss» kirjeldused, aitamaks rikastada rajoonide ja linnade rahvatantsupäevade repertuaari suurpeo eelsel perioodil. Kaas: Tõnu Aru, skemaatilised joonised Jaan Ristojalt. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 2000 eks. 112 lk. Hind 35 kop.

Peeter Loit. ENDOSKOOPIA. Raamat on üles ehitatud käsiraamatuna eri profiiliga arstidele: terapeutidele, kirurgidele, onkoloogidele, pulmonoloogidele jt. erialade spetsialistidele, kel igapäevases töös tuleb pidevalt kokku puutuda endoskoopiliste uuringutega. Käsitlust leiavad 12 endoskoopilist uurimismeetodit. Sarjast «Scripta medicorum». Kaas: D. Paalamäe. Kirjastus «Valgus». Trükitud 5000 eks. 264 lk. Hind 1.60 rbl.

Hille Karm. ME KÕIK OLEME PÄRIT . . .

1982. a. publitsistikavõistlusel II (seekord kõrgeima) preemia saanud töös on vaatluse all koolieelsete lasteasutuste mured, rõõmud ja probleemid. Kujundanud A. Tali. pildistanud: S. Arbet, T. Grepp, A. Mäe, A. Tenno, K. Väinsalu. Kirjastus «Eesti Raamat». Trükitud 3500 eks. 52 lk. Hind 20 kop.

Harri Jänes. POISS JA TÖDRUK.

Keskmisele koolieale mõeldud populaarteaduslik raamat tutvustab mees- ja naissoo esindajate kehaehituse ja -talituse iseärasusi, nende kehalisi ja vaimseid võimeid ning hingeelu erijooni nii koolieas kui ka täiskasvanuna. Pildid joonistanud ning kunstiliselt kujundanud Elle Tikerpäe. Kirjastus «Valgus». Trükitud 50 000 eks. 112 lk. Hind 75 kop.

KALJU SUURE 14. PÄEVAPILDINÄITUS

«PORTREE. HUUMOR. MOTIIV. II»

Autori 25. väljapanek

Hillar Kasur: Esitan sulle küsimusi kultuurinädalalehe 16. külje tarbeks.

Kalju Suur: Nõus, kui vaid vastused sobivad.

H. K.: Näituse nimeks on «Portree. Huumor. Motiiv. II»

K. S.: Üks samanimeline näitus on enne olnud. Sõnad aga on sisu loetelu. Kui pole paslikku lüürilist nimetust, kõlbab ka asjalik seletus. Oleks võinud teha ka kolm näitust. Ruumidega raskem, näitused igavamad ja isikupäratud. Pildistan ju palju ning mitmes suunas. Nimedega on aga maadlemist juba ürgajast. Meenub, et Goril on üks karikatuur. Kubist seisab lõuendi ees ja mõtiskleb: «Pilt on müüd valmis, aga mis talle nimeks panna: «Leda luigega», «Trammivagun pärast remonti» või «Proua ekstsellents läheb audientsile»?» Tore, kui nimi suunab. Muidugi mitte nii nagu aastate eest Tallinna Fotoklubis: autor esitas foto, millel oli härmas oks ja nimeks «Härmatis valimiste päeval».

H. K.: Kuidas mõista arve 14 ja 25 näituse plakatil?

K. S.: On mitmesuguseid liikuvaid asju, näiteks rändtsirkus. Esinemispaiku palju, aga truppe on üks. Tõsimeelsem näide fotograafia vallast. Eduard Steichen oli koostanud näituse «Inimeste sugu». Väljapanek tegi maakerale tiiru peale (mul õnnestus seda näha Moskvas), kuid jäi ikkagi üheks näituseks. Sajad eksponeerimiskohad ei anna lisa näituste arvule.

H. K.: Nii et number 25 on edevusest. Oled maha saanud 14 näitusega ja neid on eksponeeritud ühtekokku 25 korda.

K. S.: 25 on pigem tagasihoidlikkuse ilming. Ei ole ma rõhunud näituste rändamasaatmistele tuttavate ja klubide kaudu. Selleks on vaja aega, hakkamist ja reklaamimistahet. Sõprusühingu kaudu on teele läinud näitusekomplektid Ungarisse, Poolasse ja Soome. Et väljapanekut «Fotomosaiik» oli enne Poolat ja Soomet Tallinnas näidatud, lisasin eksponeerimisarvule 2. Tülikas on selgitada, kas pilte näidati Soomes neljas, kaheksas või x paigas. 25 on seega minimaalarv ja teps mitte nii määrav kui 14 eri komplekti. Omaette küsimus, kas mitmest pildist kokteili segamine annab uue näituse.

H. K.: Mida kostad nüüdse väljapaneku kohta?

K. S.: Natuke nadil ajal. Kiek in de Köki tornis on samaaegselt ka rahvafotostuudio TFK aruandenäitus (milles muidugi osalen). Üks ei sobi teisele margapuuks. Kanal on kombeks iga muna järel valjult kaagutada. Pilte aga peab vaikselt, omaette vaatama, niiöelda kuningamäng (oma silm on kuningas). Sõnadega iseloomustada võib aga nähtudtuntud pilti. Koer kergitab oma saba ise, autoril isikunäitust kiita on sobimatu.

H. K.: Miks aga päevapildinäitus?

K. S.: Rahvapärasem. Pealegi on sellel sõnal suurem maht kui näiteks «kunstfotol». Ka võib vaatajal esteetiline laeng saamata jääda. Tagatipuks ei tegele ma üleüldsegi (vähemalt seni) ööfotoga.

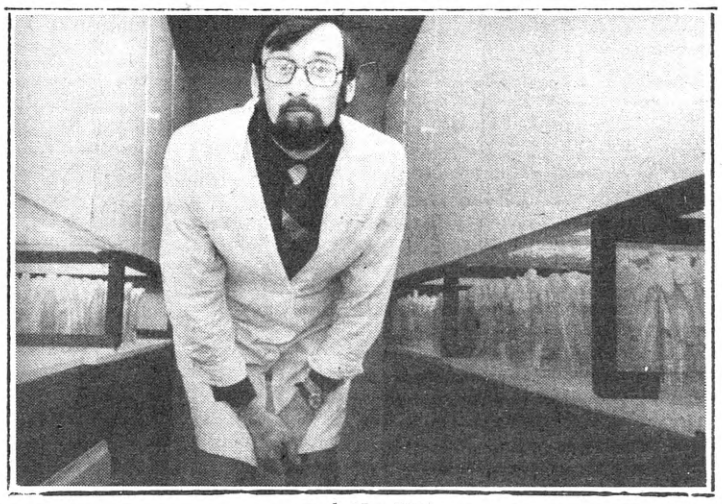

Jaak Jõerüüt

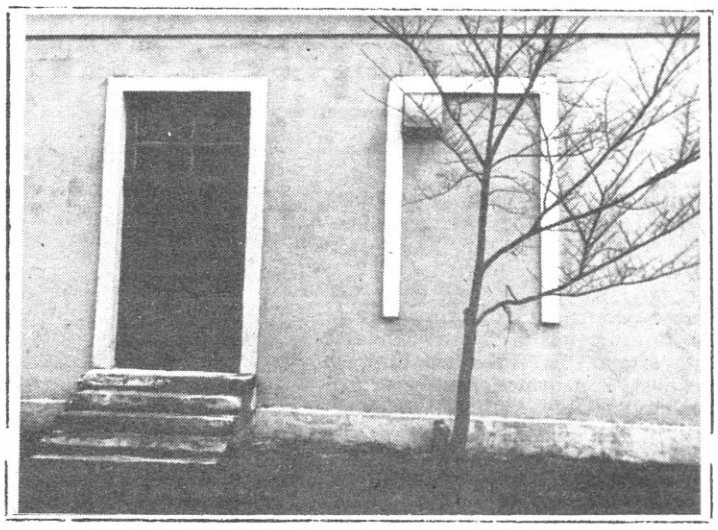

Motiiv ukse ja puuga

Vananaistesuvi

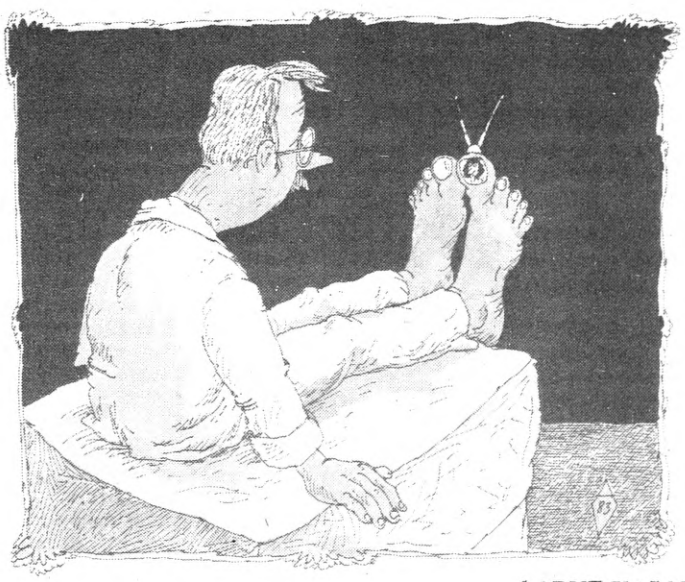

AARNE VASAR

PAVEL MATUŠKA (TŠEHHOSLOVAKKIA)

KEELEKEERUD

VIIMANE AEG MUUDATUSTEKS

Kõik siin maailmas muutub. Ka keel ei tohi jääda eilsele ega tänaselegi tasemele. Ikka edasi! Niisugune on aja nõue, mida kahjuks väga kaua pole arvestatud. Viimane aeg on ravida eesti keele kõige põletavamad haavad.

Pärisnimede õige kuju on selline, nagu neid kusagil tarvitatakse. Tõepoolest, kas ei kõla matslikult ütlus: Käisin just Prantsusmaal. Peab lausuma: Käisin just France'is. See on esialgu. Hiljem, kui jõustub kõigi kirjavahemärkide keelustamise seadus, kaovad ka ülakomad ning täpid ja kriipsud tähemärkidel. Siis kõlaks see lause: Kaesin just Franceis.

Absoluutselt valesti oleme kirjutanud, nagu mõned ütlevad Kairo, tegelikult Masr el-Kāhira nime. Täpne oleks:

أَلْقَاهِرَة

Ka nimetus Tokio ei kannata mingit kriitikat. Loomulik ja õige kuju on:

東京

Isegi oma vennasvabariikide nimesid ja nende linnu ei oska me korrektselt kirjutada. Toogem näiteks seni käibel olnud nimetus Tbilisi, õige on

თბილისი

Seda loetelu võiks jätkata, ent öelgem, et peagi ilmub «Täpsete ja õigete nimede loend». Seniks pisut kannatust.

Muidugi toob see kõik kaasa ka probleeme. Vabandame kõikide õ-kriipsu maalijate ees, kes selle märgi puudumise tõttu trükimasinail aastaid on endale lainelise joone maalimisega elatist teeninud. Pole parata, tuleb ümber kvalifitseeruda.

Uute muudatuste kehtestamisest lugege järgmistes keelekeerdudes!

Õigekeelsuse eest võitleja
SIIM SÕNAJALG

KAVALUS

Maarjamaa mees olnud turismireisil Šveitsis. Eriti pannud teda imestama tohutu suur linnade arv. Ise väike maa, väiksem kui Maarjamaa, mägesid täis, pole astumise ruumigi, aga linnu nii, et oi-oi-oi. Ikka, et Genf ja Geneve, Locarno ja Losone, Biel ja Bienne... Pärast seletanud mees: «Nüüd on mul asi selge. See on üks suur pettus. Nad on väga kavalasti teinud. Kui prantslane ütleb, et Lausanne, siis sakslane, et Luzern, itaallane aga, et Lugano. Kui aga õigust ütelda, siis on see üks ja sama linn.»

M. ZLATKOVSKI (NSVL)

LEO DOLENKO

ÜTLUSI

Kellel ei vea kaardimängus, see kaotab.

*

Kõige eest, mis minus on head leitud, võlgnen tänu Raamatule.

Wiiralt

«СИРП Я ВАЗАР»
(«Серп и молот»)
Индекс 69786

TOIMETAJA I. RATTUS
TOIMETUSE KOLLEEGIUM: E. ANUPÕLD (toimetaja asetäitja), V. HERKEL, J. KANGILASKI, K. KIISK, M. MIKIVER, I. MOSS, L. REMMELGAS, J. RÄÄTS, A. TAMM, I. TORN, P. UUSMAN, D. VAARANDI.

Toimetus: 200 001 Tallinn, Pikk t. 40, postkast 388. Telefonid: toimetaja — 44 14 16, toimetaja asetäitja — 60 19 24, vastutav sekretär — 60 17 03, publitsistika- ja kultuuritöö osakond ning kunstiosakond — 60 19 05, kirjandusosakond — 60 18 83, muusikaosakond — 60 18 22, teatriosakond — 60 12 46. «Sirp ja Vasar» ilmub kord nädalas. Tellimishind kolmeks kuuks 1 rubla ja 29 kop. Üksiknumbri hind 10 kop. Väljaandja kirjastus «Perioodika», Tallinn, Pärnu mnt. 8.
«Сирп я вазар» («Серп и молот») орган Министерства культуры и творческих союзов Эстонской ССР. Издательство «Периодика». Таллин, Пярнуское шоссе, 8.
EKP Keskkomitee Kirjastuse trükikoda, Tallinn, Pärnu mnt. 67-a.
MB-01417 Maht 4 trükipoognat. Tiraaž 74 000. Tell. nr. 154